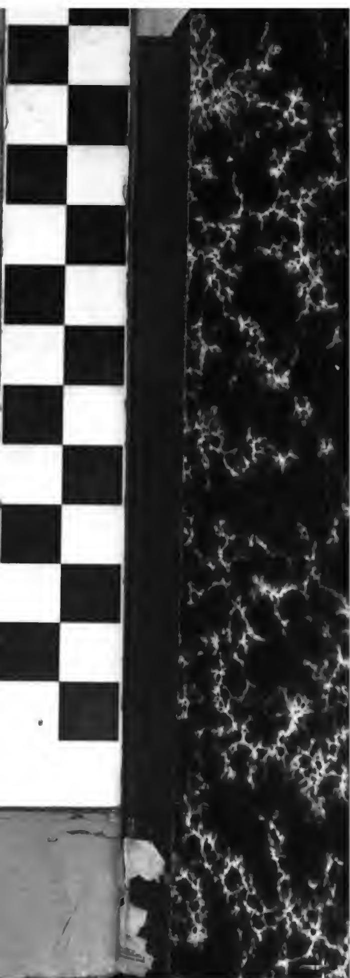
image
not
available

Digitized by Google

208 F 32

783

UNIV GENT

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

783

Digitized by Google

GESCHIEDENIS

VAN

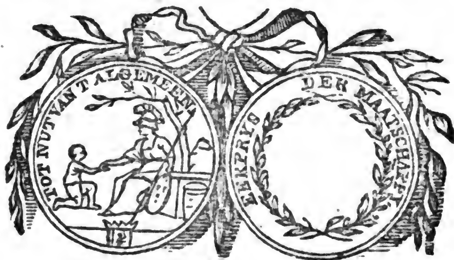
NEDERLANDS

ZEEVAART EN HANDEL.

UITGEGEVEN DOOR DE

MAATSCHAPPIJ:

TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.

Te AMSTERDAM, bij

DE ERVEN HENDRIK VAN MUNSTER EN ZOON

EN

JOHANNES VAN DER HEY EN ZOON.

1836.

BIBLIOTHEEK der UNIVERSITEIT GENT
2, Ottogracht

BIBLIOTHÈQUE de L'UNIVERSITÉ GAND
2, Fossé d'Othon

Digitized by Google

VOORBERIGT.

De Maatschappij dit Werk in het licht gevende, acht zich ontslagen, om, hier ter plaatse, iets te zeggen met betrekking tot de bedoeling, welke zij daarmede heeft, aangezien men die bedoeling letterlijk vindt vermeld aan het hoofd der op dit Berigt volgende Inleiding. Zij bepaalt zich derhalve alhier alleenlijk tot het berigt, dat, op de daartoe gedane uitnoodiging, slechts het tegenwoordige stuk is ingekomen, hetwelk echter, bijna eenparig, de goedkeuring van Beoordeelaars heeft mogen wegdragen, en waaraan alzoo de uitgeloofde gouden Medaille, *benevens de buitengewone premie van* tien gouden Dukaten, *is*

toegewezen. Bij het openen van het daarbij behoorende Naambriefje, bleek Schrijver van hetzelve te zijn de Welcerwaardige Heer S. BLAUPOT TEN CATE, Predikant bij de Doopsgezinden te Akkrum, in Vriesland.

Hartelijk zal de Maatschappij zich verheugen, indien zij het voorgestelde doel, ook met deze uitgave, mag bereiken.

Op last der Maatschappij:

Hendk Raveker
Secretaris.

Amsterdam,
21 Januarij, 1836.

Digitized by Google

INHOUD.

INLEIDING.

Bladz.

§ 1. Doel des Werks en plan van het geheel. . 3.

— 2. Gefchiktheid van *Europa* in het algemeen voor Zeevaart en Handel. . . . . 5.

— 3. Gefchiktheid van ons Vaderland in het bijzonder voor Zeevaart en Handel. . . . 6.

— 4. De gefchiktheid der Nederlanders daarvoor. —

— 5. De Nederlanders kunnen bezwaarlijk zonder Zeevaart en Handel beftaan. . . . . . 8.

— 6. Ruilhandel heeft ons het meest doen bloeijen. . . . . 9.

— 7. En juist dan het meest, wanneer dezelve het minst door belastingen en hooge regten beperkt werden. . . . . 10.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Nederlandfche Zeevaart en Handel, federt de vroegfte tijden tot op de eerfte vaart naar Oostindië.

Bladz.

§ 8. Beginfelen van Zeevaart en Handel bij de Batavieren en Vriezen. . . . . 12.

Bladz.

§ 9. Beletfelen door zeerooverijen. . . . . . . 14.

— 10. De fteden en de burgerftand komen op en bevorderen Handel en Zeevaart. . . . . . —

— 11. Verdere voorfpoed onder Hollandfche Graven. . . . . 15.

— 12. Het Hanze-verbond in betrekking tot *Nederland.* (*a.* Over de Hanze in het algemeen. *b.* De Nederlandfche Hanze-fteden. *c.* Invloed der Hanze op onze Zeevaart en Handel.) . . . . 16.

— 13. Bloeijende toeftand onder Keizer KAREL V. 22.

— 14. De opftand tegen *Spanje* doet den Belgifchen Handel verloopen, ten voordeele der noordelijke gewesten. . . . . 25.

— 15. De vaart op *Portugal* door FILIPS II verboden. . . . . 27.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De eerfte vaart naar Oostindië *tot aan de oprigting der Oostindifche Maatfchappij.*

Bladz.

§ 16. De belangrijkheid van de vaart op *Oostindië.* . . . . 29.

— 17. De Portugezen in *Oostindië.* . . . . 31.

— 18. Vruchtelooze pogingen, om langs de noordpool naar *Indië* te geraken. . . . . . 32.

— 19. De Maatfchappij van Verre. CORNELIS HOUTMAN komt om *Afrika* heen op *Java.* 34.

— 20. Togten van VAN NECK en WAERWIJK, VAN DER HAGEN, HEEMSKERK, SPILBERGEN, enz. 35.

— 21. De Nederlandfche Handel in *Oostindië*, in weêrwil der Portugezen gevestigd. . . . 37.

— 22. Over de vrije zee, in betrekking tot de vaart op *Oostindië.* . . . . 38.

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

De Oostindische Maatschappij, van hare oprigting in 1602, tot de tweede vernieuwing van haar Octrooi in 1644.

Bladz.

§ 23. De op- en inrigting der Maatschappij. . . 40.
— 24. Voordeelen, op de Portugezen behaald. . 43.
— 25. Verdere uitbreiding der heerschappij en vestiging van sterkten. . . . . 44.
— 26. Gunstige Handelstaat der Maatschappij, tot de eerste vernieuwing van haar Octrooi in 1623. . . . . 46.
— 27. Voordeelige Handel op *Japan*. . . . . 47.
— 28. De Maatschappij, bij de tweede vernieuwing van haar Octrooi. (Ontdekkingsreizen van TASMAN, enz.) . . . . 49.

VIERDE HOOFDSTUK.

De Westindische Maatschappij, van hare oprigting, in 1621, tot den jare 1780.

Bladz.

§ 29. Vaart der Nederlanders naar *Amerika*, vóór de oprigting der Westindische Maatschappij. (Zeetogten van MAHU, DE CORDES en DE WEERT, O. VAN NOORD, P. VAN DER DOES, HUDSON, SPILBERGEN, SCHOUTEN en LE MAIRE.) . . . . 51.
— 30. Oprigting der Maatschappij in 1621, en derzelver inrigting. . . . . 53.
— 31. Rijke kaapvaart in de eerste jaren. . . . 54.
— 32. Veroveringen in *Amerika*, tot 1636. . . . 55.

§ 33.

Digitized by Google

Bladz.

§ 33. Verrigtingen van JOAN MAURITS VAN NASSAU, en tegenſpoeden na zijne terugroeping. 56.

— 34. Werkzaamheden in *Afrika*. . . . . 57.

— 35. *Nieuw-Nederland*. . . . . 59.

— 36. De Westindiſche Maatſchappij vernietigd, en op nieuws gevestigd, in 1674. . . . 60.

— 37. *Suriname*, *Berbice*, *Esſequebo*, *Demerary*, enz. . . . . 61.

— 38. De toeſtand der Westindiſche bezittingen wordt ongunſtiger. . . . . 63.

VIJFDE HOOFDSTUK.

De Oostindiſche Maatſchappij, ſedert de tweede vernieuwing van haar Octrooi, tot den jare 1780.

Bladz.

§ 39. Voordeelen van den Oostindiſchen Handel in de laatſte helft der achttiende eeuw. . 65.

— 40. De *Kaap de Goede Hoop*. . . . . . . 68.

— 41. Verlies van *Formoſa* en van den grootſten Handel op het vaste land van *Azië*. . . 70.

— 42. De Maatſchappij voert de koffijteelt op *Java* in en ſtaat naar landbezit. (Ontdekkingsreizen van ROGGEVEEN, enz.) . . . 72.

— 43. Schijnbare bloei der Maatſchappij in de eerſte helft der achttiende eeuw. . . . . . 74.

— 44. Wezenlijke verachtering in geldmiddelen, en oorzaken daarvan. . . . . 77.

— 45 Toeſtand van Zeevaart en Handel der Maatſchappij in 1780. . . . . 78.

— 46. De Maatſchappij heeft veel bijgedragen tot den rijkdom en het aanzien van ons Beſtuur. . . . . 80.

Digitized by Google

ZESDE HOOFDSTUK.

Zeevaart en Handel op onderscheidene Landen van Europa, sedert de oprigting der Oost- en Westindische Maatschappijen, tot den jare 1780.

Bladz.

§ 47. De Tachtigjarige Oorlog verrijkt en versterkt Zeevaart en Handel. . . . . . 83.

— 48. De omzetting der Oost- en Westindische voortbrengselen in *Europa*. . . . . . 85.

— 49. De Handel door onze manufacturen, enz. verlevendigd. . . . . 87.

— 50. De Visscherijen. . . . . 89.

— 51. Bijzondere blik op onze Zeevaart en Handel naar onderscheidene Landen van *Europa*. — (Naar de *Levant*, *Spanje*, *Portugal*, *Frankrijk*, *Engeland*, den *Rijn*, de *Oostzee*, *Noorwegen* en *Rusland*.) . . . . . 92.

— 52. Nadeel, in de achttiende eeuw, door weelde en Windhandel aan onzen Handel toegebragt. . . . . 98.

— 53. Zeevaart en Handel door WILLEM IV begunstigd. . . . . 101.

— 54. Toestand van Zeevaart en Handel onder de Gouvernante en in de eerste regeringsjaren van WILLEM V. . . . . 102.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Het mededingen der Engelschen en de Fransche Overheersching knakken onze Zeevaart en Handel.

Bladz.

§ 55. Het mededingen der Engelschen, tot aan WILLEM III. . . . . 104.

§ 56.

Digitized by Google

Bladz.

§ 56. Het mededingen der Engelschen, van WILLEM III, tot den Noord-Amerikaanschen oorlog. . . . . 108.

— 57. Schade in dezen oorlog ter zee door ons geleden. . . . . 111.

— 58. Toestand van Zeevaart en Handel tegen het einde der vorige eeuw. . . . . . . 113.

— 59. Teleurstelling en rampen op zee na den vrede van *Amiens*. . . . . 115.

— 60. Stilstand van Zeevaart en Handel onder de Fransche overheersching. . . . . . . 117.

— 61. Het varen onder vreemde, onzijdige vlaggen. . . . . 119.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Toestand van Zeevaart en Handel na onze Herstelling; of: het tijdperk van 1815—1830.

Bladz.

§ 62. Aanvankelijk herstel van onze Zeevaart en Handel. (Teruggave van koloniën, enz.) 122.

— 63. Teleurgestelde verwachting en oorzaken daarvan. 1. Oorlogen in de volkplantingen. 2. Sterkere mededinging van andere natiën. 3. Onze vereeniging met *België*. 4. Verzwakte zucht van velen, om den Zeehandel te bevorderen.) . . . . 126.

— 64. Pogingen van onzen Koning, om Zeevaart en Handel te ondersteunen. (De *Nederlandsche Handel-Maatschappij*, *Kanalen*, *Dokken*, *Entrepôts*, *premiën*.) . . . . 133.

— 65. Uitzigten in de toekomst. Besluit. . . . 136.

BE-

Digitized by Google

BEANTWOORDING

DER

PRIJSSTOFFE:

Een Werkje, onder den titel van Nederlands Zeevaart, *bevattende eene beknopte Geschiedenis van die Zeevaart en Handel, van de vroegste tijden af tot op heden, inzonderheid gedurende de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw.*

DOOR

S. BLAUPOT TEN CATE,

Predikant bij de Doopsgezinden te Akkrum.

Digitized by Google

Digitized by Google

INLEIDING.

§ 1. *Doel des Werks en plan van het geheel.*

De Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, heeft bij het uitschrijven dezer Prijsvraag te kennen gegeven, waarom zij dit onderwerp wenscht behandeld te hebben. Het is, omdat ons Vaderland zijne grootheid en zijnen bloei meerendeels aan de Zeevaart en den Zeehandel is verschuldigd, en omdat de herinnering van het verledene bijzonder geschikt is, om tot edelen naijver aan te sporen. Immers hoe veel wij aan dien Handel te danken hebben, ja hoe ons Vaderland zijne rijkdommen en zijn' vorigen luister onder de volken van *Europa* daaraan verschuldigd is, wordt door onze Geschiedboeken duidelijk geleerd. En wordt dan, door eene meer bijzondere ontwikkeling van zulk eene belangrijke stoffe, bij de lezers de zucht verlevendigd en ontvonkt, om zoo veel mogelijk voor ons Vaderland de dagen te doen herboren worden, waarvan TOLLENS zoo waar zingt:

„ *Europa* zag verbaasd het rijzend wonder wassen,
„ Het ongekend kleinood, verscholen in moerassen,
„ Uit wier en dras geweld, dat onbevlekt en schoon
„ Welhaast als keurgesteent' zou vonklen aan haar kroon,"

dan is de loffelijke poging dezer Maatschappij gelukt, en zij heeft zich bij hare vele verdiensten wederom eenen nieuwen eerkrans gevlochten.

Het ſpreekt van zelf, dat mijne lezers hier geen uitgebreid verhaal zullen verwachten van den toeſtand onzer Zeevaart in alle eeuwen, dewijl de Maatſchappij eene beknopte behandeling heeft voorgeſchreven; en om deze zelfde reden zal ik evenmin bij eene naauwkeurige beſchouwing der onderſcheidene voorwerpen van den Handel kunnen ſtilſtaan. Ik zal de ontwikkeling van den Zeehandel hier te Lande, voor zooverre die bekend is, deszelfs verderen loop, bloei en verval, den lezer voorſtellen; met aanwijzing van de voornaamſte voorwerpen, waarin, en der voornaamſte Landen, waarop, Handel gedreven werd. De Landhandel komt, volgens het plan der Maatſchappij, minder in aanmerking, en kon dit ook minder, omdat dezelve hier nooit zoo belangrijk geweest is; eene reden te meer, waarom ik van *België*, thans toch van ons geſcheiden, ſlechts in betrekking op onzen Zeehandel zal gewagen; want dat Land zelf heeft meer door fabrijken gebloeid.

Wij zullen dus zien, hoe Zeevaart en Zeehandel zich in *Oud-Nederland* reeds vroeg ontwikkelden, en reeds vóór de zestiende eeuw, inzonderheid ten tijde van het *Hanze-Verbond*, begonnen te bloeijen. Wij zullen dezelve daarna tot den hoogſten trap van luister op zien klimmen, in de zeventiende en achttiende eeuw, toen de *Oost-* en *Westindiſche Compagnie*, en vooral de eerſte, onze Vaderen hunne ſchatten deden verwerven, en ons Land de ſtapelplaats van alle werelddeelen werd. Bij dit tijdperk van onzen grootſten luister zullen wij dus ook, volgens het plan der Maatſchappij, meer uitvoerig ſtilſtaan. Maar verheugen wij ons dan in zoo veel ſchoons, wij zullen ons, helaas! vervolgens moeten bedroeven bij de beſchouwing van het deerlijk verval in Handel en Zeevaart, toen onze door den Handel verworven ſchatten ons de gelegenheid aanboden, allerlei voorwerpen van weelde magtig te worden, tot groote ſchade voor de Oud-Hollandſche degelijkheid. En nog meer zullen wij gelijktijdig de mededinging van *Engeland* te betreuren hebben; van dat *Engeland*, hetwelk ons reeds vroeg vijandig was, omdat wij dezelfde bronnen van beſtaan hebben, en ons bij elke ge-

Digitized by Google

legenheid, vooral in de vorige eeuw, zoowel in vrede als oorlog, zoowel met schreeuwende onregtvaardigheid als met schijn van reden, zoodanige slagen heeft toegebragt, dat onze Zeevaart en Zeehandel nog liggen te stuiptrekken. Eindelijk zullen wij nog eenige oogenblikken stilstaan bij de verschillende omstandigheden, waardoor beide, sedert 1780 tot op heden, hun aanzijn, in vergelijking bij vroegere tijden, droevig hebben voortgesleept.

Bij wijze van verdere Inleiding tot dit Werk zal ik nog iets zeggen over de geschiktheid voor Zeevaart en Handel van *Europa* in het algemeen en van ons Land en volk in het bijzonder. Ook zal ik mijnen lezers duidelijk trachten te maken, welke soort van Handel ons het meest heeft doen bloeijen.

§ 2. *Geschiktheid van* Europa *in het algemeen voor Zeevaart en Handel.*

Wanneer wij de gesteldheid van ons werelddeel in het algemeen beschouwen, en dezelve met die van andere werelddeelen vergelijken, dan moeten wij erkennen, dat *Europa* door de Natuur geenszins bevoorregt is. Oorspronkelijk gaf het weinig meer dan vleesch en brood; fijnere vruchten en kruiderijen behoorden hier niet te huis, en zullen hier ook thans slechts in zeer enkele Landen welig tieren. Ook in kleedingstoffen kon men op geen rijkdom roemen; purper, zijde en zelfs katoen is van elders. Paarlen en edelgesteenten, zoo begeerlijk in der menschen oogen, vond men hier evenmin, behalve den barnsteen in *Pruissen.* Maar juist deze armoede aan eigene voortbrengselen maakte de Europeanen begeerig, om andere werelddeelen te bezoeken, en was een sterke prikkel voor Zeevaart en Handel. En hierin was de Schepper der Natuur den bewoners van dit werelddeel te gemoet gekomen. Bijna aan alle kanten omringd door zeeën en baaijen, allerwegen doorsneden met bevaarbare rivieren en meren, lokte deze gesteldheid reeds vroeg de menschen uit, om zich op het onzeker element te wagen. Wat voor de zuidelijke

Digitized by Google

Europeanen de *Middellandsche Zee* geweest was, werd voor de noordelijke de *Oost-* en *Noordzee*; eene oefenschool namelijk voor Koophandel en Zeevaart, niet louter bespiegelend, maar met dadelijke proeven verbonden.

§ 3. *Geschiktheid van ons Vaderland in het bijzonder voor Zeevaart en Handel.*

En wat alzoo waar is omtrent *Europa* in het algemeen, geldt niet minder ten opzigte van ons Vaderland in het bijzonder. In vroegere dagen vooral, toen onze velden nog minder door dijken en zeeweringen beschut waren tegen de woede der zee, kon de akkerbouw onmogelijk een voornaam middel van bestaan opleveren. Ook was de grond velerwegen daartoe te moerassig. Met de veeteelt ging het beter, wegens de menigte onzer vette beemden. Maar vooral moest ons laag, waterachtig en van rivieren, meren en poelen doorsneden Land uitlokken tot Visscherij, Scheepvaart en Handel. Een lange, smalle kustzoom aan twee zijden bood daartoe de schoonste gelegenheid aan; en geplaatst in het middelpunt van *Europa*, werden wij, als door onze ligging, tevens het middelpunt der Handeldrijvende natiën van ons werelddeel; ziende ten westen een volk van mededingende kooplieden in de Engelschen, terwijl drie groote rivieren, die hier hare uitwatering hebben, ons met de binnenlanden vereenigen. Aldus op de grenzen van het vaste land en den oceaan geplaatst, kon het niet missen, of wij moesten, bij de toeneming van Zeevaart, de markt- en stapelplaats verkrijgen van verschillende Landen en voortbrengselen. Aan zulk eene gunstige ligging hebben ook de grootste koopsteden der Oudheid en der Middeleeuwen, *Tyrus*, *Carthago*, *Alexandrië*, *Venetië* en *Genua*, derzelver opkomst te danken gehad.

§ 4. *De geschiktheid der Nederlanders daarvoor.*

Uit het bovenstaande is duidelijk, dat Natuur en ligging van het Land onze Vaderen wel tot Handeldrij-

drijvenden en Zeevarenden vormen moest. En er is inderdaad schaars een Land, waar men algemeen zoo veel van Scheepvaart en Handel heeft geleerd; en „ Geen Nederlandsche boer," zegt STIJL, „ die ten minste niet van loeven en laveren „ weet." Niet onaardig merkt hij op, hoe onze taal zelve de kenteekenen draagt van onze gemeenzaamheid met de Zeevaart. „ Wij wenden 't over „ dezen of genen boeg, zoeken eene reê, werpen „ ons anker, klampen elkander aan boord, haken „ naar het voorwerp onzer begeerte, enz. Wij „ komen met ééne zee aan land, of drijven op „ Gods genade. Kortom, geen uur op den dag, „ dat wij niet varen of bezig zijn met ons getij „ te kavelen." (*)

Maar om Zeevaart en Handel tot dien trap van luister en welvaart op te voeren, welken zij bij onze Vaderen hebben bereikt, daartoe werd meer vereischt, dan eene uitnoodiging der Natuur en de geschiktheid onzer ligging. Daartoe was zulk eene geaardheid noodig, als de Nederlander bezit, zulk een welberaden overleg, zulk eene zucht tot werkzaamheid, zulk een bedaarde moed in de grootste gevaren; kortom, zulk eene *zelfstandigheid*, als onze Vaderen hebben aan den dag gelegd en die, Gode zij dank! ook bij het nageslacht nog niet geheel verdwenen is. De Handel vereischt een' bedaarden, welwikkenden geest, een ijverig, werkzaam leven, bedachtzaamheid en volharding in voor- en tegenspoed; en wie herkent hier niet onzen Koopman van den ouden, degelijken stempel? De Zeevaart, aan duizend wisselvalligheden, aan duizend kwellingen van hitte en koude blootgesteld, bij gedurigen strijd tegen wind en golven, wil een vast ligchaamsgestel, aan de snelste veranderingen van lucht en weder gewoon; wil dezelfde ondernemingszucht en standvastigen moed; en wie denkt hier niet aan onzen ouden schipper en matroos? En indien wij aldus zoowel de geaardheid van den Nederlander als de natuur en ligging van zijn

(*) S. STIJL, *Opkomst en bloei der* Vereenigde Nederlanden, p. m. 594.

zijn Land in aanmerking nemen, dan worden die werken en plannen ons begrijpelijk, welke aan vele vreemde natiën als wonderen moeten toeschijnen.

§ 5. *De Nederlanders kunnen bezwaarlijk zonder Zeevaart en Handel bestaan.*

Ook de noodzakelijkheid is eene gestrenge leermeesteres; en deze waarheid is almede hier van toepassing. Wij hebben reeds gezegd, dat ons Land in zich zelf niet vruchtbaar is. Niet meer dan eene derde gedeelte van deszelfs bewoners (en vroeger nog veel minder) kan door de eigene voortbrengselen bestaan; offchoon die der veeteelt hierop eene gunstige uitzondering maken. Vraagt men naar granen, wel is hier veel vruchtbare grond, maar *Polen* en *Rusland* moeten ons te hulp komen. Vraagt men naar hout, wel ziet men bij de voornaamste steden vele fraaije boomen, zelfs bosschen bij buitenplaatsen, maar niet genoeg om te timmeren. Vraagt men naar wijn, hier ziet men ze niet, gelijk in *Frankrijk* en langs den *Rijn*. Zoekt in den grond naar goud of zilver, ten einde u daardoor schadeloos te stellen, het is te vergeefs. Zal de Nederlander dus met andere volken gelijk staan, dan moet hij handelen en de zee bevaren. Zeevaart en Handel zijn alzoo evenzeer de bronnen onzer grootheid, als het bloed dier helden, welke ons tegen vreemde overheersching hebben beveiligd. Zij zijn ons even noodig geweest, en hij voegt dus ondankbaarheid bij dwaasheid, die op Zeevaart en Handel met minachting nederziet. De Staten van *Holland* begrepen dit ook, in een Vertoog aan Keizer KAREL V, om vrijstelling van lasten, waarin zij echter van hunnen Handel al te nederig gewagen, zeggende: „ dat *Holland* zeer klein is in de lengte en breedte, bijna met drie zijden aan zee gelegen, onderworpen aan dijkaadjen, en moetende met groote kosten van dijkaadjen, sluizen, molens, wateringen, jaarlijks onderhouden worden; dat voorts het Land vol duinen, veenen, meren, die

da-

dagelijks vermeerderden, en andere onvruchtbare plaatſen is, daar men noch zaaijen noch weiden kon, waardoor de ingezetenen van dezelve Landen, om hunnen kost voor vrouw, kinderen en huisgezin te vinden, *zich behelpen moesten met eenige handwerken en Handelszaken* (*negotiatiën*)". (*)

§ 6. *Ruilhandel heeft ons het meest doen bloeijen.*

Het zou dus den Nederlander op den duur zwaar gevallen zijn te beſtaan, zoo hij niet door Zeevaart en Handel van andere volken voordeelen getrokken had. Maar hoe moest dit geſchieden? Sloeg hij zijn oog op andere Landen, daar was wel meer overvloed, maar juist deze overvloed maakte zijne tegenwoordigheid daar minder noodzakelijk. En wat zou hij aan die Landen brengen; hij bezat immers zelf niet! Er bleef geen andere weg open, dan de *Ruilhandel*, eene ruiling van vreemde waren, die hij zelf niet bezat, maar als vrachthaler over en weder van het een naar het ander gewest vervoerde. Zoo kon, bij voorbeeld, de *Middellandſche* uit de *Oostzee*, de *Oostzee* uit de *Middellandſche*, bewerkt en onbewerkt iets verkrijgen, wat zij zelve niet bezat; en dit door middel van Nederlandſche ſchepen. En vooral werd deze Handel gewigtig, zoodra de vaart naar andere werelddeelen, naar *Oostindië* inzonderheid, voor den Nederlander geopend was. Toen was hij bij alle volken als te huis; alle havens ſtonden voor hem open. Hij verkreeg vrijheden en voorregten boven anderen, omdat hij overal zekeren overvloed verſpreidde en door beſtendigen toevoer den prijs der goederen gematigd deed blijven. Hij werd ſchipper en makelaar tegelijk voor al de werelddeelen. Zoo eene andere natie eene nieuwe behoefte uitdacht, hij verſchafte haar de gelegenheid, daaraan te voldoen; en dikwijls leerde hij aan weelde en overvloed nieuwe behoeften, door nieuwe en nooit geziene voorwerpen, kennen.

Daar-

(*) LUZAC, *Hollands Rijkdom*, D. I, bl. 164, enz.

Daarom zeggen ook de Staten van *Holland*, in bovengemeld Vertoog, „ dat de inwoners zich behelpen (!) met de ſtoffe in vreemde Landen *te halen* en het gemaakte werk weder *weg te voeren*; waarom de voorname hanteringe van den Lande is de zeilaadje en zeenering — met al den aankleve van dien — door *varen*, *halen* en *brengen*."

§ 7. *En juist dan het meest, wanneer dezelve het minst door belastingen en hooge regten beperkt werden.*

Een Land, dat hoofdzakelijk van zoodanigen Ruilhandel, ten naauwſte aan onbelemmerde Zeevaart verbonden, moet beſtaan, duldt niet gaarne beperkingen, waardoor in- en uitvoer moeijelijk worden gemaakt. Het verlangt een' *vrijen Handel*, die, is dezelve eens gevestigd, Zeevaart en de omzetting zoowel van bewerkte goederen (fabrijkwaren) als van onbewerkte ſtoffen zeer doet bloeijen. Want de vreemdeling, die gaarne op zoodanige markt- en ſtapelplaatſen komt, dewijl hij door weinige belastingen en regten geplaagd wordt, voorziet zich daar van alles, van het noodige en onnoodige, omdat hij alzoo gemakkelijk eene vaart naar elders uitwinnen kan. Gelijk dus de bewoner van zulk een Ruilhandeldrijvend volk ongaarne zelf elders wordt beperkt, zoo haat hij ook zulke beperkingen in zijn eigen Vaderland. Dit was, met eenige wijzigingen, die ſoms wegens de Octrooijen van zekere Maatſchappijen en in tijden van oorlog werden vereischt, het ſtelſel der *Nederlandſche Republiek*; daaraan was dezelve in de zestiende eeuw hare opkomst, in de zeventiende haren bloei verſchuldigd. In de achttiende eeuw (1725) werd deze Handel door een Plakkaat op vaste grondſlagen gelegd; echter te bekrompen volgens de vrije inzigten van onzen WILLEM IV, die *volſtrekte Handelsvrijheid* wilde vergunnen!

Een ander ſtelſel van Handel, *het beperkte*, ſtaat met het vorige in ſtrijd. Dit zoekt zulk een' toevloed

Digitized by Google

vloed van vreemde goederen te beletten; en is alleen geschikt voor zoodanige Landen, waar de fabrijken aan de verwerking van eigene voortbrengselen genoeg hebben. Want waar de fabrijken buitenlandsch goed moeten verwerken, worden dezelve beter door vrijen dan door beperkten Handel geholpen. Dit Handelstelsel is een doodsteek voor *Nederland*, en vooral voor *Holland*, maar daarentegen voordeelig voor de Brabandsche fabrijken geweest; de vereeniging der beide stelsels kon niet gelukken, omdat de stoffelijke belangen van *Oud-Nederland* en *België* evenmin te zamen gingen als de zedelijke geaardheid van beider bewoners. Reeds genoeg heeft onze groote Handel door die noodlottige ineensmelting geleden, en de voordeelen van den kleineren, binnenlandschen Handel konden tegen deze verliezen niet opwegen; maar nu dan ook de scheiding daar is, bestaat er hoop, dat onze Vaderlijke Regering eindelijk dat stelsel zal omhelzen, hetwelk door de ondervinding bewezen is het beste te zijn. (*)

Na deze aanmerkingen, die in het belang van onze Zeevaart en Zeehandel een duidelijker inzigt zullen geven, gaan wij thans tot derzelver eigenlijke Geschiedenis over.

(*) In deze § wordt een gevoelen voorgesteld en verdedigd, dat, zoo als men weet, ook heden ten dage zoowel zijne bestrijders als voorstanders heeft. Een blijk voorzeker, dat deze zaak niet gemakkelijk uit te maken is, en waaromtrent ik derhalve den lezer verschooning verzoek, wanneer ik van hem in denkwijze mogt verschillen.

EER-

EERSTE HOOFDSTUK.

DE NEDERLANDSCHE ZEEVAART EN HANDEL, SEDERT DE VROEGSTE TIJDEN TOT OP DE EERSTE VAART NAAR OOSTINDIË.

§ 8. *Beginfelen van Zeevaart en Handel bij de Batavieren en Vriezen.*

Vóór de komst der Romeinen hier te Lande, bezaten de inwoners, naar allen fchijn, geene fchepen, offchoon de vischvangst reeds toen tot een voornaam middel van beftaan verftrekte. Maar DRUSUS en GERMANICUS gaven hun eenig denkbeeld van fcheepsbouw en leerden hun de belangrijkheid der Scheepvaart. Zij maakten dan ook weldra gebruik hiervan, voornamelijk als zeeroovers, langs de meer zuidelijke kusten van het rijkere *Gallië* (*Frankrijk*). Een' ftouten togt deed een aantal Batavieren, door de Romeinen aan de *Zwarte Zee* geplaatst, ten einde hun het terugkeeren naar het Vaderland te beletten. Zij bemagtigen eene vloot, fteken de *Zwarte* en *Middellandfche Zee* in de lengte over, plunderen de kusten en varen, door de *Straat van Gibraltar*, langs *Spanje* en *Gallië*, gerust den *Rijn* binnen.

De

Digitized by Google

De Vriezen hadden echter nog betere gelegenheid, om de zee te bouwen, dan de Batavieren, die meer afhankelijk van de Romeinen waren en ten behoeve van deze verſcheidene krijgstogten te velde moesten doen; waarbij zij vooral te ſtade kwamen in het overzwemmen van rivieren. De eerstgemelde hielden zich echter ook bijzonder met zeeſchuimerij bezig, totdat het gezag der Franken dit kwaad begon te ſtuiten. Toen begon men Vrieſche kooplieden op Franſche markten te zien, om wijn te koopen; waartegen zij vooral hunne wollen mantels, grijs, purperverwig of ſaffierkleurig, verkochten, welke mantels zoo beroemd werden, dat KAREL *de Groote* daarvan ten geſchenke zond aan den Kalif van *Bagdad*. Eenige ſteden, waaronder *Witlam*, (*) aan den mond der *Maas*, *Duurſtede* aan de ſplitſing van *Rijn* en *Lek*, en *Nijmegen*, aan de *Waal*, werden belangrijke Handelspunten. Wijn, barnſteen, wapenen, zout, olie en eenige kruiderijen werden ingeruild tegen visch, bier, boter, kaas, huiden en vee, of ook wel voor geld verhandeld. Ook begon men reeds goederen uit de *Oostzee* naar *Frankrijk* en *Engeland*, en van hier weder naar de *Oostzee* te brengen.

Het ſchijnt, dat over het algemeen granen en bouwſtoffen, die twee voorname behoeften, gevoegd bij de visſcherijen, de eerſte voorwerpen van onzen Zeehandel hebben uitgemaakt, en dat hieruit achtervolgens alle andere takken van Handel zijn voortgeſproten. De noodzakelijkheid van genoemde artikelen bragt ons dus vooral in de *Noord-* en *Oostzee*; en niet alleen de visſcherij, maar ook het overtollig aanvoeren van granen en bouwſtoffen bragt ons verder in aanraking met de Vlamingen, Brabanders en meer zuidelijke volken. Deze hadden weder overvloed in andere artikelen, waarmede wij nu ons zelve en ook inzonderheid de Noordſche volken voorzagen. Zoo was de grondſlag zeer eenvoudig, waarop langzamerhand het ſchoone gebouw van *Nederlands* Zeehandel zich verhief.

§ 9.

(*) Waarſchijnlijk op *Goeree*, maar door de zee verzwolgen.

§ 9. *Beletſelen door zeerooverijen.*

Gelijk de Vriezen echter zelve door hunne rooverijen de zee onveilig maakten, zoo werd hun door de Denen en Noormannen met meer dan gelijke munt betaald. Want niet alleen werd de zee onveilig gemaakt, zoodat men in de achtſte eeuw zich bijkans geheel tot den Landhandel moest bepalen; maar in de negende eeuw kwamen onze vijanden herhaalde keeren met hunne vloten aan onze kusten (eens met 200 ſchepen tegelijk) en voeren telkens zegevierend onze ſtroomen op. Verſchrikkelijk hielden zij huis, met moorden, plunderen, branden en verwoesten, en geheele vlekken en ſteden werden in de asch gelegd. Dit lot trof onder andere ook *Nijmegen* en *Duurſtede*. *Groningen* en *Utrecht* hadden mede veel te lijden. De meeste inwoners verlieten de kusten; vele weken zelfs naar *België* of *Duitschland*, en als Zee- en Handelvolk hadden wij bijkans opgehouden te beſtaan.

§ 10. *De ſteden en de burgerſtand komen op en bevorderen Handel en Zeevaart.*

Men begon vervolgens de ſteden meer en meer te verſterken, om tegen zoodanige aanvallen beter gewaarborgd te zijn, en ſchonk aan hare bewoners zeker *burgerregt*, waardoor zij boven de zoogenoemde lijfeigenen vele vrijheden genoten. De kruistogten naar *Palestina* hadden hierop een' voordeeligen invloed. Want niet alleen zag zich thans de Nederlander beter dan ooit te voren in ſtaat geſteld, den Scheepsbouw en de Zeevaartkunde te beoefenen, en plukte hij op deze togten vele lauweren, zoo als te *Damiate*, maar deze togten hadden ook een' gunſtigen invloed op het lot van 's Lands bewoners. Vroeger kende men over het algemeen ſlechts twee ſtanden in de maatſchappij, rijken en armen; terwijl de laatſte als ſlaven van de eerſte, meest Adellijken, werden beſchouwd. Die nu een' kruistogt had medegemaakt, werd vrijverklaard, en

en zoo hadden de armen altijd bij deze togten te winnen; de Adellijken daarentegen moesten dikwijls bij hunne terugkomst zien, dat hunne uitgebreide goederen flecht waren beftuurd, en zagen zich dan genoodzaakt dezelve te verpanden of te verkoopen. De ftedelingen begonnen allengs onafhankelijker, magtiger en rijker te worden. Koophandel en Zeevaart beurden weder het hoofd op, en een derde ftand, die van gezetene burgers, kwam te voorfchijn. Niet meer zoo door de Adellijken, gelijk te voren, veracht, werden zij veeleer door hen gevreesd. En de Graven en Heeren des Lands zagen dit niet ongaarne; want zij hadden in de fteden een' fteun tegen den dikwijls oproerigen Adel gevonden en, in tijd van ongelegenheid, betere geldfchieters, waarvoor dan weder van den kant der fteden de eene of andere vrijheid bedongen werd.

§ 11. *Verdere voorfpoed onder Hollandfche Graven.*

Nu begonnen Handel en Zeevaart met vernieuwde krachten te herleven, vooral met *Engeland*, onder de Graven WILLEM II en FLORIS V. In genoemd Rijk werden wij echter meermalen gedwarsboomd door de naijverige Belgen, die zich hier op den duur beter wisten te handhaven; maar naar de *Oostzee* hielden wij de vaart meer vrij. *Dordrecht* werd de voornaamfte Handelplaats, en ftond zelfs andere fteden door haar *ftapelregt* weleens in den weg. In *Zeeland* zag men *Zierikzee* haar op zijde ftreven. *Rotterdam* lag wat onzeker op de grenzen van *Zeeland* en te na bij *Dordrecht*, om zich fterk te kunnen doen zien, en *Amfterdam* ftond te lang onder een' bijzonderen Heer; offchoon beide fteden zich reeds begonnen te vertoonen, om zich weldra tot eene bewonderenswaardige hoogte te verheffen. *Stavoren* dreef veel Handel op het *Noorden*. Vele oneenigheden en oproeren in *Braband* deden van daar, in het begin der veertiende eeuw, verfcheidene laken- en dekenweverijen naar *Leyden*, *Haarlem*, *Utrecht*, *Amersfoort*, *Naarden* en andere plaatfen, overkomen. De haringvisfcherij werd

door

Digitized by Google

door de uitvinding van het kaken en zouten belangrijk, en verhief *Enkhuizen*, *Hoorn*, *Medemblik* en geheel *Noord-Holland* reeds in de volgende eeuw tot grooten bloei. (*) Andere uitvindingen waren omstreeks dezen tijd voor Zeevaart en Handel mede van het uitgebreidste nut. Daartoe behooren die van den windmolen en van het uit lompen vervaardigd papier, welke beide wij misschien aan de kruistogten te danken hebben. En daarenboven veilig op het nieuw ontdekte werktuig, het kompas, stevende men naar de *Middellandsche Zee*, om van *Venetië* onderscheidene Indische koopwaren naar het Vaderland en elders heen te voeren; terwijl men beschermd werd door het toen in de *Middellandsche Zee* algemeen gemaakte zeeregt, het *Consolato del Mar*, en in de *Atlantische Zee* een' steun vond in het Fransche zeeregt, de *Rôles d'Oléron*. Weldra kwamen Italianen zelve hier te Lande, en in 1318 de eerste Venetiaansche schepen te *Antwerpen*; deze leerden ons beter boekhouden, rigtten Handel- of Wisselhuizen op, en verschaften der Zeevaart door het een en ander veel gemak en voordeel. Men begon zich ook van posterijen en van wissels te bedienen, en zoo geraakte de Handel eindelijk op een' meer vasten voet.

§ 12. *Het Hanze-Verbond in betrekking tot* Nederland.

a. *Over de Hanze in het algemeen.*

Ondertusschen waren ook vele Duitsche steden, zoowel als de onze, en meestal door dezelfde oorzaken, in aanzien en vermogen gerezen. Handel en fabrijken werden ook daar een voorname tak van bestaan voor de burgerij, inzonderheid langs de kusten der *Oostzee*. Gelijke belangen, gemeenschappelijke nooden, hetzelfde doel, en vooral de behoefte aan onderlingen bijstand, bragt de Handelaars daar tot vereenigingen van wederkeerig hulpbe-

(*) Vooral nadat in 1416 te *Hoorn* het eerste groote Haringnet werd gebreid.

Digitized by Google

betoon. Het juiste tijdstip echter, waarop het *Hanze-Verbond* ontstaan is, valt moeijelijk te bepalen. In 1241 sloten wel *Lubeck* en *Hamburg* eene overeenkomst met elkander; maar het kan niet bewezen worden, dat dit het begin der *Hanze* was. Derzelver oorsprong moet gezocht worden in de laatste helft der dertiende eeuw, en de zoogenoemde *Keulsche Confederatie*, van 1367, is de oudste bekende schriftelijke oorkonde van het *Hanze-Verbond*.

Dit Verbond, door onderscheidene steden in *Noord-Duitschland* opgerigt, had ten doel, om de welvaart, het bestaan en onderling verkeer der deelgenooten, vooral met betrekking tot den Zeehandel, te bevorderen. Ten gevolge daarvan verdedigde het zich ook gewapenderhand tegen alle zeerooverijen en verdere moeijelijkheden, van wien het ook zijn mogt. De Staatkundige betrekkingen der onderscheidene steden bleven echter van hare Handelsbetrekkingen geheel afgescheiden, en zij konden zelfs hare Staatkundige onafhankelijkheid missen, zonder van derzelver deelgenootschap te worden uitgesloten. Maar ingevalle van onwil bezigde het Verbond dwangmiddelen, zoowel tegen zoodanige Hanze-genooten als tegen vreemde natiën. Het Bestuur werd gevormd door afgevaardigden uit de onderscheidene verbondene steden; en de groote belangen van het Verbond werden behandeld op uitgeschrevene Hanze-dagen of dagvaarten, meestal eens in het jaar, op welke *Lubeck* gewoonlijk het Voorzitterschap bekleedde. (*)

Niet tot *Duitschland* alleen bepaalde zich dit Verbond; maar ook steden in *Frankrijk*, *Engeland*, *Italië* en *Spanje* voegden zich daarbij. Buitenlandsche hoofdkantoren werden gevestigd te *Bergen* in *Noorwegen*, te *Novogorod* in *Rusland*, te *Brugge* in *Vlaanderen* en te *Londen*. Deszelfs magt werd ook voor gekroonde Hoofden zeer geducht, zoo als WALDEMAR III, Koning van *Denemar-*

(*) Uit echte bescheiden van de twaalfde en dertiende eeuw blijkt, dat het woord *Hanze* eene Handelsvereeniging, een Handelsgezelschap, Gild of Corporatie beteekende.

marken, ondervond, wien door zeven en zeventig Hanze-steden (waaronder ook achttien Noord-Nederlandsche worden genoemd) de oorlog werd verklaard, en, in den vrede van 1370, de wet werd voorgeschreven.

Van dezen vrede af dagteekent het tijdperk van deszelfs hoogsten bloei, die ruim eene eeuw lang onafgebroken duurde. Maar met de zestiende eeuw begon het Verbond zijne kracht te verliezen. Behalve inwendige gebreken in het bestuur, droegen daartoe bij de steeds wassende magt der Vorsten, die een' steun tegen de steden vonden in de uitvinding van het geschut en in het gebruik van staande legers. Ook bragt de ontdekking van *Amerika* en de zeeweg naar *Oostindië* groote verandering in den gang van den Europeschen Handel te weeg, gelijk wij later zullen zien. Zoo kwam het er eindelijk toe, dat het Verbond de eene stad na de andere verloor, en in 1603 nog slechts veertien stemgeregtigde steden telde. De laatste Vergadering werd in 1669 gehouden; waarbij *Lubeck*, *Bremen*, *Hamburg*, *Brunswijk*, *Dantzig* en *Keulen* tegenwoordig waren, terwijl *Rostock*, *Minden* en *Osnabrug* zich door *Lubeck* lieten vertegenwoordigen. Van toen af had de oude Duitsche *Hanze* opgehouden te bestaan; en de latere vereeniging der drie nieuwere Hanze-steden, *Lubeck*, *Hamburg* en *Bremen* is, niettegenstaande derzelver uitgebreide Handelsbetrekkingen, slechts een schaduwbeeld van de vroegere.

b. *De Nederlandsche Hanze-steden.*

Tot dit Verbond behoorden ook verscheidene Noord-Nederlandsche steden; sommige vroeger, andere later, nog meer andere den meesten tijd of ook bij tusschenpoozing, terwijl zij zich nu eens aan hetzelve onttrokken, dan wederom zich daarbij voegden. Gewisselijk smaakten zij door dit deelgenootschap groote voordeelen, offschoon zij niet overal haren toenemenden bloei aan de *Hanze* te danken hadden. Velerwegen toch dreven wij reeds den aan-

aanzienlijkſten Handel vóór de oprigting des Verbonds. Zoo, bij voorbeeld, op *Engeland* de ſteden: *Utrecht*, *Tiel*, *Duurſtede*, *Nijmegen*, *Deventer*, *Brielle*, *Dordrecht*, *Middelburg*, *Zierikzee*, *Groningen*; zoo langs den *Rijn*: *Bommel*, *Herwerden*, *Tiel*, *Deventer*, *Duurſtede*, *Utrecht*, *Nijmegen*, *Zutphen*, *Arnhem*, *Harderwijk*, *Doesburg*; ook met *Italië* en de *Levant*, over *Keulen* en *Frankfort*: *Groningen*, *Haarlem*, *Amſterdam*, *Leyden*, *Dordrecht*, *Gorinchem*, *Middelburg*, *Zierikzee*. Ook *Noord-Duitschland*, de *Kustlanden der Oostzee* en de *Noordſche Rijken* werden vroeger veelvuldig door onze (vooral Vrieſche en Groninger) ſchepen bezocht; maar hier was natuurlijk de *Hanze*, wegens de nabijheid, van grooteren invloed. De meeste der opgenoemde ſteden behooren ook tot de eerſte Nederlandſche in het Verbond, en maakten daarvan in de *Oostzee* een voordeelig gebruik. En het is vooral in onze Handelsbetrekkingen met de Noordſche volken, dat de beſcherming der *Hanze* ons bijzonder te ſtade kwam.

De Nederlandſche Hanze-ſteden, die zoo dapper hadden medegeholpen, om WALDEMARS magt te fnuiken (*Dordrecht*, *Amſterdam*, *Rotterdam*, *Brielle*, *Middelburg*, *Zierikzee*, *Arnemuiden*, *Stavoren*, *Utrecht*, *Groningen*, *Nijmegen*, *Deventer*, *Zwolle*, *Kampen*, *Hasſelt*, *Zutphen*, *Harderwijk*, *Elburg*) beijverden zich nu ook, om daarvan de vruchten te plukken, en de vaart naar de Noordſche Landen werd drukker dan ooit te voren. Maar de voornaamſte derzelve, vooral in *Holland*, begonnen meer en meer het belang van eenen uitgebreideren Eigenhandel met *Noorwegen* en *Zweden* in te zien, en zochten zich allengs van de tusſchenhand der Duitſche *Hanze* te ontſlaan. Dit ſtrookte echter geenszins met de inzigten der Duitſche zeeſteden, en vandaar jaloerschheid, naijver, vredebreuk tusſchen de *Hanze* en ſommige onzer ſteden. Zoo rustten *Amſterdam* en de andere Noord-Hollandſche ſteden, in 1434 en 1438, tachtig oorlogsſchepen tegen de *Hanze* uit, trotſeerden deze geduchte mededingers en ſloten eindelijk (in 1441) op gelijken voet weder vrede.

 Even-

Digitized by Google

Evenwel scheidden zich nu de Hollandsche en Duitsche steden geheel van het Verbond af. Zij openden wel de havens voor elkander, maar gemelde steden zochten zich van toen af zelve in de Noordsche Landen afzonderlijke, nieuwe of vernieuwde privilegiën te verwerven, hetgene haar ook velerwegen gelukte. (*) Geen wonder echter, dat de Handels-naijver en mededinging der *Hanze* hiertegen opkwam, en dat hare belangen dikwijls door het Verbond gedwarsboomd werden.

Er waren nogtans vele Nederlandsche steden, die zich niet van de *Hanze* gescheiden hadden, ja zelfs in groot aanzien daarbij stonden. Zoo komen te *Hamburg*, op eene Vergadering van 1447, onze steden in de zevende plaats voor, en wel in dezen rang: *Nijmegen*, *Deventer*, *Zwolle*, *Groningen*, *Roermonde*, *Arnhem*, *Kampen*. Dus bleef het langen tijd slepende, opgaande en afgaande, nu met grooter dan met kleiner getal; en in de Statuten voor de Factorij of het Hoofdkantoor te *Londen*, in 1554, vinden wij de namen: *Nijmegen*, *Zutphen*, *Roermonde*, *Arnhem*, *Venlo*, *Elburg*, *Harderwijk*, *Deventer*, *Zwolle*, *Kampen*, *Groningen*, *Stavoren* en *Bolsward*. *Nijmegen* bleef het langst getrouw, namelijk tot 1628 althans, toen zij verklaarde, bij de *Hanze* te willen blijven en het daarbij te houden.

c. *Invloed der Hanze op onze Zeevaart en Handel.*

Het blijkt nu uit den aard der zake, dat de invloed der *Hanze* op onzen Handel verschillend moest worden; te weten meer nadeelig voor die steden, welke mededingende en op hare eigene krachten steunende met vrucht tegen haar overstonden, meer voordeelig voor die, welke zich vasthielden aan het Verbond. De vijftiende eeuw ging nogtans rustig voorbij, zonder dat het tusschen eerstgemelde en de *Hanze* weder tot openbare vredebreuk kwam; maar van 1510 af werden zij, en meestal tot haar na-

(*) Luzac, *Hollands Rijkdom*, D. I, Bijlage C.

Digitized by Google

nadeel, in allerlei Noordsche onlusten gewikkeld. Zij konden echter zoodanige schokken doorstaan; want reeds grepen zij met stoute handen naar de kroon van den Wereldhandel. Deze stelde haar in staat, om de Noordsche volken van allerlei goederen te voorzien, tegen veel lager prijzen, dan zij zich of door eigene Scheepvaart of van elders konden verschaffen. De *Hanze* moest dalen, naar mate *Holland* meer begon te bloeijen; en in 1618 was het reeds zoo ver gekomen, dat het Verbond meer dan eens bij de *Staten-Generaal* om brieven van aanbeveling aan de Koningen van *Denemarken*, *Zweden* en *Engeland* en aan de Grootvorsten van *Rusland* aanhield en als eene groote gunst verkreeg. Anders was het geval met die Vriesche, Overijsselsche en Geldersche steden, welke langer als deelgenooten bij de *Hanze* gebleven zijn. Dat zij den steun van dat Verbond behoefden en die behoefte gevoelden, blijkt terstond daaruit, dat zij deelgenooten gebleven zijn. Zij maakten zich dan ook dit deelgenootschap bijzonder ten nutte, door op die plaatsen te varen, van waar de *Hanze* de Hollanders en Zeeuwen verdreef. Zoo bleven zij met voordeel handelen op *Bergen* en geheel *Noorwegen* (vooral *Deventer* en *Kampen*); ook aan de *Oostzee*, en van de Hanzesteden het vlijtigst op *Frankrijk*, *Portugal* en *Spanje*, tot dat FILIPS II., in zijne woede, ook de Nederlanders onder Hanze-vlag uit beide laatstgemelde Staten verdreef. (Zie § 15.) Velerwegen moesten zij echter, door den naijver der Duitsche steden, hare regten zien verkorten, en sedert het laatste der vijftiende eeuw heeft de *Hanze* aan onze koopsteden in het algemeen weinige voordeelen meer aangebragt.

Die voordeelen waren evenwel langen tijd zeer groot geweest. Niet overal juist door de bescherming van dat Verbond, want wij bezaten ook door eigene magt en aanzien en buiten vreemde medewerking den aanzienlijksten invloed in de meeste Landen; maar inzonderheid door vereeniging van krachten en door den steun, die zoowel onze steden aan de Duitsche als de Duitsche aan de onze verleenden. Alzoo geruggesteund voerden wij uit *Rusland*, inzonderheid uit *Novogorod*, allerlei ruwe pelterijen, vellen, was,

vettewaren en talk, en bragten er lakens, linnen, graan, metalen, wijn, bier, bewerkt leder en kramerijen weder binnen. Uit *Zweden* koper, ijzer, hout, rundvee, paarden, terwijl wij er meestal dezelfde artikelen als in *Rusland* binnenvoerden. Ook was de invoer in *Denemarken* doorgaans dezelfde, terwijl wij paarden, rundvee, gezouten vleesch, enz. terugbragten. Uit *Noorwegen* ſtokvisch, talk en andere vettewaren, pek, hars, teer en onderſcheidene ſoorten van hout, voor ſcheepsbouw en ander gebruik. De invoer beſtond vooral in meel, graan, bier, wijn, lakens, linnen, kruiderijen en kramerijen. Ook de Handel in haring was bij de Noordſche volken een hoofdartikel. De *Hanze* maakte voor ons ook meer en meer den weg langs den *Rijn*, naar de binnenſtreken van *Duitschland*, veilig, waar de ſteden *Augsburg* en *Neurenburg* voor het Noorden ſtapelplaatſen waren geworden van den zuidelijken Handel en van Indiſche voortbrengſelen, door Venetianen en langs den *Donau* aangebragt.

Zoo legden de Nederlandſche Zeevaart en Handel, hun voordeel trekkende van de *Hanze*, reeds den grond tot die grootheid, waartoe zij zich van trap tot trap verhieven; en toen dit Verbond verviel, behoefden zij niet tevens te vallen, terwijl zij veeleer op deszelfs puinen een gebouw optrokken, dat de bewondering der geheele aarde verdiende. (*)

§ 13. *Bloeijende toeſtand onder Keizer* KAREL V.

Zoo voordeelig was de geſteldheid van *Nederland*, toen alle gewesten, zoowel noordelijke als zuidelijke, in de zestiende eeuw onder één Hoofd, Keizer KAREL V, werden vereenigd. *Vlaanderen* en

(*) De bijzonderheden, in deze § voorkomende, zijn meest getrokken uit het voortreffelijk Werk van Jonkh. Mr. F. E. BERG, *De Nederlanden en het Hanſeverbond*, bekroond en uitgegeven door het *Prov. Utrechtſche Genootſchap van Kunſten en Wetenſchappen*, Utrecht, 1833.

en *Braband* hadden den verhevenſten trap van hunnen bloei bereikt, en *Antwerpen* vooral ſtond in den Handel op eene duizelingwekkende hoogte. Maar ook in *Noord-Nederland*, waar inzonderheid *Zee*vaart en *Zee*handel ſterker gedreven werd dan in *België*, ſtreefde men de zuidelijke naburen in vele opzigten op zijde. *Amſterdam*, reeds in het midden dezer zestiende eeuw door GUICCIARDINI met *Venetië* vergeleken, zag ſomtijds bij de 500 groote ſchepen op het *IJ* liggen. Het werd vooral de korenmarkt van *Europa;* er waren jaren, dat men uit de *Oostzee* 60000 last granen in *Holland* aanvoerde. Het vervaardigde jaarlijks 12000 ſtukken laken, en de weverijen te *Leyden*, *Haarlem*, *Delft*, *Gouda*, enz. werden evenzeer alom vermaard. Behalve naar *Duitschland*, *Engeland* en *Schotland*, bragt men deze fabrijk-goederen ook naar *Spanje* en *Portugal*, van waar men koloniale waren en fijne vruchten terughaalde. Deze waren werden dan door Hanze-ſchepen uit de *Oostzee* afgehaald, of de Hollanders bragten ze zelve derwaarts, om andere benoodigdheden, vooral hout voor den ſcheepsbouw, molens en fabrijken, weder terug te nemen. Ook langs den *Rijn* werd de Houthandel ijverig gedreven, en met de Denen de Handel in osſen en paarden. *Schiedam* begon door ſtokerijen te bloeijen, en voor de Noord-Hollanders werd de haringvangst eene rijke goudmijn. (*) Maar *Dordrecht* begon weldra de knellende nabijheid van *Rotterdam* te gevoelen, en *Stavoren* verviel geheel door eene toenemende ondiepte voor de haven. De *Zaankant* begon door deszelfs molens en fabrijken in aanzien te komen, maar was nog niet op de hoogte. Met de meeste natiën van *Europa* werden allerlei Handelsbetrekkingen aangeknoopt, zelfs met de Rusſen, vooral te *Moskau* en *Novogorod*. Alleen op de *Levant* werd niet regtſtreeks gehandeld, maar nog al door middel van de Italianen, inzonderheid de Venetianen. *Spanje* handelde reeds op *Amerika*, en *Portugal* vond om den zuidhoek van *Afrika* een'

weg

(*) *Enkhuizen* alleen zond in 1553 honderd veertig haringbuizen in zee.

weg naar *Azië;* maar de toegang tot deze werelddeelen bleef voor de andere nog gesloten, offchoon de Nederlanders zich haastten, derzelver voortbrengselen terstond uit de tweede hand te ontvangen, zoodat dit gemis niet werd gevoeld, en de nieuwe betrekking naar de *Oost-* en *Westindiën* toch toen reeds een der voornaamste Handeltakken voor *Nederland* werd.

In het bouwen der schepen had mede eene aanmerkelijke verbetering plaats. Vroeger bestonden dezelve uit op elkander geslagene planken; maar reeds in de vijftiende eeuw begon men deze tegen elkander te slaan, waardoor de naden digter werden, tegen het indringen van het water. Thans werd dit gebruik meer algemeen, tot groot voordeel voor de koopmanschap, die minder aan bederf onderhevig werd. Ook bouwde men de schepen grooter en beter bezeild.

Karel V erkende te regt, dat Handel en Zeevaart de sterkte zijner volken uitmaakte en dat hij derzelver grondslag, de vrijheid, ontzien moest. Offchoon dus dikwijls tegen zijn' zin, verschoonde hij echter de vrijheid en privilegiën der Nederlanders, omdat hij hunne sterkte noodig had. Staatkundiger dan zijn zoon, filips II, gaf hij hier zijne ontwerpen weleens weêr op, die de zoon altijd wilde doorzetten, omdat hij geen onderscheid maakte tusschen *Amsterdam* en *Madrid*. Zoo had karel een plan, om den honderdsten penning van alle uitgaande koopgoederen te heffen en den tienden van de inkomsten der vaste goederen en van de jaarlijksche winst der Kooplieden; maar de uitvoering ontmoette zwarigheden, en de Keizer zag de nalatige steden door de vingers. Zoo wilde hij ook een verlofgeld heffen van de uitgaande granen, en de Landvoogdes verkoos dit door te drijven; maar het misnoegen was algemeen en dreigde te *Amsterdam* zelfs in een oproer uit te barsten, waarop de Keizer allen van deze belasting voor eenen matigen afkoop ontsloeg. Met zulk afkoopen viel hij de ingezetenen echter weleens wat lastig, want gedurige en zware oorlogen putteden zijne schatkist telkens weder uit. Meer genoegen deed hij hun met vele wijze wetten

en

Digitized by Google

en keuren, inzonderheid tegen monopoliën (Alleenhandel) en bedriegelijke bankeroetiers. De ſtedelijke burgerijen vooral klommen voortdurend in welvaart en vermogen, waardoor het begrijpelijk wordt, hoe zij de gedurige belastingen in de zestiende eeuw konden dragen en zelfs naderhand, in het hevigſte van den Spaanſchen ſtrijd, nog vergroot en verfraaid werden. Maar ook het geheele Land door hadden Zeevaart en Handel een' aanmerkelijken invloed. Grootere geldſommen kwamen in omloop, de overvloed vermeerderde, de vertering werd ruimer onder alle ſtanden; kunſten, handwerken en fabrijken bloeijender, maar ook de levensbehoeften veelvuldiger en veelſoortiger. „ KAREL liet aan FILIPS een Land na," zegt HOOFT, „ vol van inwoners, rijkdom, nering, welvaart en weelde, tot dartelheid toe."

§ 14. *De opſtand tegen* Spanje *doet den Belgiſchen Handel verloopen, ten voordeele der noordelijke gewesten.*

Had KAREL de burgerlijke vrijheid uit Staatkunde verſchoond, niet zoo rekkelijk was hij in het toeſtaan van vrijheid des gewetens. De Spaanſche Inquiſitie zou hier worden geplant; maar alleen de ſchrik voor dezen naam had *Antwerpen* bijkans te gronde gebragt. Alle Handel was verlamd, en de voornaamſte vreemde Kooplieden ſtonden gereed, de ſtad te verlaten, toen nog juist tijdig genoeg het berigt kwam, dat deze door de vingers zouden worden gezien; terwijl de naam van *Inquiſitie* veranderd werd in dien van *Geestelijk Geregtshof*, ofſchoon de zaak bleef beſtaan.

Niet zoo Staatkundig handelde FILIPS. Hij ſchond niet alleen de burgerlijke vrijheid, maar ook die des gewetens; viel haar niet in het geheim of langzamerhand, maar terſtond, openlijk en met de hevigſte woede aan. Deze ſlag gaf zoowel in *Noord-Nederland* als in *België* eene algemeene verlamming aan den Handel. De Zeevaart ſtond echter in de noordelijke gewesten niet ſtil; ofſchoon de vrijbui-

tende Watergeuzen den Handel voor dat oogenblik meer bedierven dan zij denzelven bevorderden. In de gevolgen waren zij nogtans van onberekenbaar nut; want toen onder de worsteling op leven en dood de Vrijheid in *Holland* weêr het hoofd opstak, en de Handel eenige verademing kon vinden, waren er terstond geschikte en stoute zeelieden, om denzelven te ondersteunen. Deze ontbraken aan de Belgen, en op hunnen droogen grond waren zij tegen de welgewapende Spanjaarden niet bestand. En toen nu *Antwerpen*, door geene vloot verdedigd, in 1585 den vijand in handen viel, had het noodlottig uur voor *België* geslagen. De Hervormde Predikanten vermaanden de gemeente, liever *Babel* te verlaten dan hun geloof. Daarenboven was de *Schelde* van nu af door de Hollanders en Zeeuwen gesloten. De overwinnaar, PARMA, geen bloeddorstige ALVA, maakte hun den aftogt niet moeijelijk; en nu zag men weldra de grootste menigte der aanzienlijke Kooplieden de stad verlaten. Duizende huisgezinnen vertrokken naar het vrije *Holland*, en werden van tijd tot tijd door vele Handelaars uit *Gent*, *Brussel*, *Brugge*, *Sluis* en andere steden gevolgd. Met hunne nijverheid bragten zij hunne groote schatten mede, een' steun voor *Hollands* Zeevaart, die het tot hier toe slechts daaraan ontbroken had, om zich nog hooger te verheffen. *Amsterdam*, *Leyden*, *Haarlem*, *Rotterdam*, *Delft*, enz. ontsloten voor de vlugtelingen om strijd hunne poorten, en waren hun behulpzaam in het oprigten van werkplaatsen en fabrijken. De laatste vijftien jaren der zestiende eeuw waren thans getuigen van een' snel toenemenden bloei. Toen was het, dat vele steden, zoo als *Haarlem*, *Rotterdam* en *Leyden*, moesten worden uitgelegd. *Amsterdam*, sedert 1578 van de Spanjaarden ontslagen, stak het hoofd boven alle uit. Hier waren voor geld bijkans geene woningen meer te bekomen. Alleen onderhield de stad 100 oorlogsvaartuigen, tot bescherming tegen den vijand, die nog in het Land was, en ter beveiliging van de koopvaardijschepen op zee. Als een staaltje van den Hollandschen en Zeeuwschen Handel in die dagen wordt gemeld, dat

in

Digitized by Google

in de maand April van 1587, bij de 600 schepen uit het *Vlie* en 200 uit de *Maas* en *Schelde* in zee zeilden, *alle* bestemd naar de *Oostzee*. Genoegzaam de geheele Oostzeesche Handel viel in onze handen, daar het Hanze-Verbond, meer in naam dan inderdaad nog bestaande, deszelfs ondergang nabij was. En andere mededingers hadden wij nu nog niet te vreezen; want *Engelands* Handel en Zeevaart namen ten tijde van Koningin ELIZABETH wel sterk toe, maar kwamen in geene vergelijking bij de onze, en de buitenlandsche Handel van *Frankrijk* was weinig beduidend. De nog meer zuidelijke Handelaren aan de *Middellandsche* en *Atlantische Zee* werkten ons meer in de hand dan zij ons in den weg stonden. *Portugal* voornamelijk opende ons de schatten van *Oost-* en *Westindië*, en terwijl wij den luijen Spanjaard voedden en kleedden, trokken wij de vruchten van de onregtvaardigheden, waarmede hij de kostbare metalen en specerijen uit de andere werelddeelen tot zich trok. Een nieuw bewijs, dat niet de rijkdom, maar het regte gebruik daarvan, met werkzaamheid verbonden, een volk welvarend maakt.

§ 15. *De vaart op* Portugal *door* FILIPS II *verboden.*

Als FILIPS nu zag, hoe weinig hij met ons vorderde, en onze welvaart te midden van het gedruisch der wapenen nog meer toenam, verzon hij een middel, waardoor hij onze Zeevaart en Handel den bodem dacht in te slaan; een middel, waardoor hij echter zich zelven nog meer achteruit hielp, en tegen zijn' wil den grondslag legde tot onze Oostindische troonen. Zoo eenvoudig was hij niet, of hij zag wel, dat zijne oproerige *Nederlanden* bijzonder door den Handel bloeiden en niet het minst door den Handel op zijne eigene Staten, onder onzijdige vlag; maar hij liet dit toe, omdat zijne eigene Staten bij dezen Handel zoo veel belang hadden. Toen hij echter in 1580 *Portugal* met geweld vermeesterd had, bedacht hij een' sterken maatre-

Digitized by Google

regel ten opzigte van onze vaart op dit Rijk. Hij verbood dezelve in 1584 aan alle vrije ingezetenen der Nederlandsche gewesten. Zoo zouden wij dus van onzen voornaamsten, althans van den meest gewingevenden Handeltak, van dien met de koloniale waren uit *Oost-* en *Westindië*, over *Portugal*, worden beroofd.

Groot was de eerste verslagenheid, die dit verbod hier te Lande veroorzaakte. Wel beproefden nog vele Nederlandsche vaartuigen, inzonderheid onder de vlag der Hanze-steden, op *Portugal* te blijven handelen; maar terstond werden ook deze, wel ten getalle van 50, met Nederlandschen eigendom beladene schepen in beslag genomen en verbeurd verklaard, en alle Handel op *Portugal*, voor Nederlandsche rekening, werd ten strengste verboden.

Het eerste onmiddellijke gevolg hiervan was, dat de overige Handeltakken zich over de andere Landen van *Europa* verder uitbreidden. In *Rusland* rieden de Hollanders tot het aanleggen der stad *Archangel*, en nieuwe voorregten in dat uitgestrekt gebied waren hiervan de vruchten. Ook de Handel naar *Frankrijk*, *Engeland* en *Italië* werd levendiger, en men begon reeds, onder Fransche vlag, naar de *Levant* en *Turkije* te zeilen.

Maar de onstaatkundige handelwijze van FILIPS had nog gewigtiger en voordeeliger gevolgen voor ons. Trouwens, hij had gemeend, door zijn verbod, den geest der Nederlanders geheel ter neder te zullen slaan, en er niet op gerekend, dat nieuwe zwarigheden en gevaren nieuwe prikkels waren voor hunne stoute ondernemingszucht. De kanalen werden verstopt, langs welke de Oostindische kostbaarheden tot ons kwamen, en dus wilde men thans de bron zelve gaan zoeken. Hoe dit geschiedde, zal ons het volgende Hoofdstuk leeren.

TWEE-

Digitized by Google

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE EERSTE VAART NAAR OOSTINDIË TOT AAN DE OPRIGTING DER OOSTINDISCHE MAATSCHAPPIJ.

§ 16. *De belangrijkheid van de vaart op* Oostindië.

Geene gebeurtenis heeft meer invloed op den algemeenen Handel van *Europa* gehad, dan het vinden van een' zeeweg naar *Oostindië* en de bijkans gelijktijdige ontdekking van *Amerika*. Nu werd de groote Handel eerst regt Zeehandel, en wel een Zeehandel op andere werelddeelen, terwijl de meeste omzettingen in *Europa* zelf van dezen Handel afhankelijk werden. Bloeide eenig Land door Oost- of Westindischen Handel, dan had dit een' allervoordeeligsten invloed op al de Handeltakken; begon een dier hoofdstammen te kwijnen, dan zag men spoedig ook deze takken verdorren. Vooral de vaart naar *Oostindië* werd eene bron van overvloed; want *Azië* is door de Natuur het meest met onderscheidene voortbrengselen, zoo van weelde als van behoefte, begiftigd.

Onder de benaming van *Oostindië* wordt verstaan het Land tusschen *Perzië* en *China* niet alleen, maar

Digitized by Google

maar ook vijf groote eilanden, *Ceylon*, *Sumatra*, *Java*, *Borneo*, *Celebes*, en vele kleinere, waaronder vooral de *Moluksche*. Het verwondere echter niemand, dat wij in het vervolg ook van andere Aziatische gewesten zullen spreken, alsof zij tot *Oostindië* behoorden, bij voorbeeld van *China*, *Japan* en *Arabië*; het is, omdat de Oostindische Maatschappij hare werkzaamheden niet bij eigenlijk *Indië* heeft bepaald, maar ook op deze Landen een' voordeeligen Handel gedreven heeft.

Wat de vaart naar *Azië* zoo belangrijk maakte, was de overvloed van kostbare voortbrengselen, die hier gevonden werd en met meer dan drie dubbele winst in *Europa* kon worden omgezet. Om eenig denkbeeld van dien kostbaren overvloed te geven, en alzoo het gewigt van dezen Handel te doen gevoelen, zullen wij eenige der voornaamste voortbrengselen, welke Handelsartikelen geworden zijn, opnoemen.

Op het *vaste land* van *Indië* vindt men rijst (bijna het eenige hoofdvoedsel der bewoners), suikerriet, besten tabak, indigo, katoen, geheele bosschen van tekboomen (wier hout onder het water niet verrot, maar harder wordt, bijzonder dienstig voor den scheepsbouw), sandelhout, tamarinden, oranje-, citroen-, plataan- en kokosboomen, gember, peper, kaneel, zijde, eetbare vogelnesten (voor eene groote lekkernij gehouden en duur verkocht), goud (uit bergen en rivieren), benevens allerlei edelgesteenten. Op *Ceylon* het uitmuntendste kaneel, ook de beste gewassen, de schoonste en grootste olifanten (waarvan vooral de tanden voor den Handel), vele edelgesteenten en in het algemeen een kort begrip van *Indië's* geheelen rijkdom. Op *Sumatra* veel goud, houtsoorten, kamfer, katoen, koffij en inzonderheid peper, was en vogelnestjes. Op *Java* rijst, indigo en andere verwplanten, tabak, peper, den tekboom, muskaatnoten, kruidnagelen, vogelnestjes en kaneel, maar niet zoo goed als het Ceylonsche (de koffijteelt werd naderhand ingevoerd). Op *Borneo* zeer goed timmerhout, kamfer, peper (het hoofdartikel voor den Handel), metalen en edelgesteenten. Op *Celebes* sandel- en

eb-

Digitized by Google

ebbenhout, den ſago-palm- en broodboom; maar de Handel op dit eiland is nooit veelbeduidend geweest. Anders is het met de *Molukken*, waaronder *Timor*, *Banda*, *Amboina* en *Ternate*. Nergens zijn betere muskaatnoten, foelie en kruidnagelen; offchoon de Staatkunde onzer Oostindiſche Maatſchappij dezen tak van Handel naderhand tot *Amboina* bepaalde, door de boomen op de overige eilanden uit te roeijen. De ſago-palm- en broodboom heeft ook hier zijn Vaderland. Van de *Philippijnſche eilanden*, ſteeds onder *Spanje*, trokken wij nooit veel gewin. *Japan* heeft het beste koper van de wereld, voortreffelijk porſelein, kamfer, thee, den vernisboom (die zulk ſchoon verlakt werk geeft) en paarlen op de kusten; maar het is daar moeijelijk handelen, zoo als wij op zijn' tijd zullen zien. In *China* hebben wij de thee leeren kennen, waarvan de beste echter niet in *Europa* komt. Ook porſelein, waarvan de Regering den uitvoer begunſtigt. In *Arabië* is geen goud en weinig wierook meer te vinden, maar wel de *Mokka*-koffij, gom en mirre.

Niet alleen brengen deze gewesten dit alles voort, maar zij zijn ook het ware Vaderland daarvan. Geen wonder dus, dat de Handel op *Azië* reeds bij de Oude volken voor zoo belangrijk gehouden werd. Zoo vormde zich de Karavanen-Handel, die eens *Babylon* tot een wonder der wereld verhief, en thans nog, offchoon veel onaanzienlijker, over de puinen van *Palmyra* gaat. De ſtapelplaatſen van deze goederen vond men aan de *Middellandſche Zee*, en vroeger *Tyrus*, *Sidon* en *Alexandrië*, later *Venetië* en *Genua*, wilden zich er wel mede belasten, om dezelve verder op in *Europa* te voeren. En werden ook de Karavanen-wegen aleens verlegd, het bleef toch ſteeds dezelfde, kostbaarder en moeijelijker Landhandel, langs verſchillende wegen.

§ 17. *De Portugezen in* Oostindië.

Een geheel ander aanzien verkreeg deze ſtand van zaken, toen de Portugezen, onder GAMA, den weg naar *Oostindië* vonden, langs den zuidhoek van

Afri-

Digitized by Google

Afrika (in 1498). Zij landden te *Calicoet*, aan het vaste land van *Indië*, en legden hier de grondslagen van eene heerschappij en van een' Handel, die naderhand door opvolgers van GAMA, een' ALBUQUERQUE en ALMEIDA, steeds verder werden uitgebreid. *Goa*, *Diu*, *Malacca*, de *Molukken*, *Ceylon*, *Java*, *Sumatra*, *Ormus*, *Aden*, in *Arabië*, en ook de Handel op *China* en *Japan* viel hun geheel in handen. Zij bezigden ook de voortplanting van het Christendom tot hunne Handelsoogmerken, en voerden hunne taal bij de bewoners in.

Zoo verrezen er in *Azië* verscheidene koloniën van *Portugal*. Waar zij de overmagt hadden, heerschten zij als wreede en gestrenge Meesters; waar zij zich *moesten* schikken, zoo als in *China* en *Japan*, plooiden zij zich en legden er zich vooral op toe, de Christelijke Godsdienst, volgens hunne begrippen en uitlegging, te doen kennen. Zonder ontlading werden de goederen nu van *Azië* naar *Portugal* gebragt, waar zij veel goedkooper konden overgedaan worden dan door de Venetianen, die dezelve langs de Karavanen-wegen ontvingen. *Lissabon* werd dus weldra de groote stapelplaats van alle koloniale waren; en welk voordeel de Nederlanders hierbij genoten, hebben wij boven gezien.

Maar nu viel *Portugal*, met al deszelfs bezittingen en Handelsbetrekkingen, in handen van FILIPS II; en daar deze in zijne wijsheid den Handel op dit zijn wingewest aan de Nederlanders verbood, peinsden deze op middelen, om zelve den zeeweg naar *Azië* te vinden. Zij vreesden des vijands magt evenmin als de lange en gevaarlijke reis; want verscheidene zeeslagen op de kusten van het Vaderland en ook het lot der *Spaansche Onverwinnelijke Vloot* hadden hun reeds zelfvertrouwen op hunne eigene krachten ter zee geschonken en die van den magtigen Dwingeland niet hooger doen achten.

§ 18. *Vruchtelooze pogingen, om langs de noordpool naar* Indië *te geraken.*

Men wilde echter niet langs *Afrika* en voorbij de

de *Kaap de Goede Hoop* varen; want men begreep, dat er een zeeweg naar *Azië* moest bestaan, door de *IJszee*, langs de noordelijke grenzen van *Rusland*, en zoo verder naar *China*. Wegens de noordelijker ligging van ons Vaderland moest deze weg voor ons twee duizend mijlen nader zijn dan de andere. Met dit geloof, vereenigden zich eenige Kooplieden tot de uitrusting van drie schepen, één van *Amsterdam*, één van *Enkhuizen* en één uit *Zeeland*. Deze eerste onderneming had plaats in 1594, onder BARENDSZ. De wakkere man deed verscheidene ontdekkingen in de *IJszee*, zettede zijnen togt benoorden *Nova-Zembla* voort tot de poolshoogte van zeven en zeventig graden, maar moest weder terug; want het was reeds in Augustus, en hij begreep vóór den winter *China* niet te kunnen bereiken.

Eene tweede proeve, in 1595, gelukte niet beter. Met zeven schepen, onder CORNELIS NAAI, door BARENDSZ en andere kundige zeelieden vergezeld, wilde men den togt, door het *Waaigat* henen, beproeven. Men bereikte dit punt ook inderdaad; maar door het ijs belemmerd, werd men genoodzaakt terug te keeren.

In 1596 begon men eene derde onderneming; den stouten, maar rampvollen togt, door TOLLENS, in zijne *Overwintering op Nova-Zembla*, zoo heerlijk bezongen. Twee schepen waren door de Regering van *Amsterdam* uitgerust; op het eene plaatste men HEEMSKERK, met BARENDSZ als stuurman, op het andere RIJP. Zij vonden *Spitsbergen*, scheidden vervolgens van elkander, en HEEMSKERK moest met zijn volk, op *Nova-Zembla*, eenen winter van beproeving doorstaan. Het schip werd gesloopt en in eene hut herschapen. Deze onderging eindelijk weder de gedaanteverwisseling in twee opene schuiten, waarmede zij de holle zee instaken. BARENDSZ stierf met velen onderweg; maar de anderen bereikten de *Witte Zee*, en vonden daar tot hunne onuitsprekelijke vreugde RIJP weder. Nu zeilden zij terug naar het Vaderland, dat hen, den 29sten October, 1597, met gejuich ontving; want *het rekende den uitslag niet, maar telde het doel alleen.*

Digitized by Google

§ 19. *De Maatſchappij van Verre.* CORNELIS HOUTMAN *komt om* Afrika *heen op* Java.

Beteren uitſlag had een andere togt, die reeds vóór den laatstgemelden begonnen was. Onder de Nederlanders, die zich, in weêrwil van het verbod des Spaanſchen Konings, nog in *Portugal* hadden gewaagd, was ook CORNELIS HOUTMAN, van *Gouda*. Overal won hij naauwkeurige berigten in omtrent de vaart op *Oostindië*; maar dit deed hem in het oog loopen, en zijn lot werd de gevangenis. Hij weet echter de Amſterdamſche Regering hiervan te verwittigen, en geeft haar te kennen, dat het haar niet berouwen zal, hem los te koopen, en de Spaanſche Regering is zoo dwaas, hem te laten losſen. Hij komt terug en legt te *Amſterdam* zijne ontdekkingen en zijn plan bloot. Terſtond wordt er eene *Maatſchappij van Verre* (of *van verre Landen*) opgerigt, en vier ſchepen ſteken den 2den April, 1595, onder HOUTMAN in zee, koers nemende naar het zuiden. Na weinige wederwaardigheden, wanneer men de hagchelijkheid der onderneming in aanmerking neemt, varen zij, den 2den Augustus, met ſtormweder, de *Kaap de Goede Hoop* voorbij, en landen eindelijk, na veel zwervens in de *Indiſche Zee*, den 22ſten Junij, 1596, te *Bantam*, op *Java*. De eerſte ontvangst was nergens zeer aanmoedigend, gelijk men begrijpen kan; want de Portugezen ſtelden de onzen overal als zeeſchuimers voor. Verſcheidene gevechten werden geleverd; eens geraakte HOUTMAN zelfs gevangen, en de Portugezen boden 10000 gulden voor zijn hoofd; waarin de inboorlingen gelukkig niet bewilligden. Hij werd aan de onzen, met eenige andere gevangenen, weder vrijgegeven voor 5000 gulden. Nadat zij de kusten van *Java* wat rondgekruist hadden, aanvaardden zij de terugreis naar het Vaderland, waar zij den 14den Augustus, 1597, behouden aankwamen. Deze reis bragt weinig dadelijk voordeel aan, maar was nuttig in de gevolgen; want zij legde tot onze verdere grootheid in *Azië* den grond.

§ 20.

Digitized by Google

§ 20. *Togten van* VAN NECK *en* WAERWIJCK, VAN DER HAGEN, HEEMSKERK, SPILBERGEN, *enz.*

De *Maatschappij van Verre* besloot nu hare ondernemingen door te zetten. In 1598 zeilden wederom acht schepen uit, onder VAN NECK en WAERWIJCK, vergezeld door HEEMSKERK, den togtgenoot van BARENDSZ. De Staten voorzagen deze vloot met geschut en oorlogsbehoeften, benevens brieven van aanbeveling en geschenken voor de Indische Vorsten. Drie schepen geraakten vooruit, en kwamen eene maand vóór de andere te *Bantam*, waar zij terstond onderhandelingen aanknoopten, met zulk een gunstig gevolg, dat er een zeer voordeelige koop gesloten werd, en weldra vier schepen naar huis konden keeren, beladen met 400 last peper, 100 last kruidnagelen, eene groote partij muskaatnoten, foelie en kaneel, benevens geschenken voor Prins MAURITS; want van eene Republiek hadden de Aziaten geen denkbeeld. (*)

VAN NECK en WAERWIJCK zeilden met de overige vier schepen naar de *Molukken;* hielpen de inboorlingen in hunnen opstand tegen de Portugezen, en verwierven zich daardoor wel niet terstond vele specerijen (waarvan de voorraad toen niet groot was), maar toch de genegenheid der Opperhoofden, die hun veel waard was voor het vervolg. Van *Ternate* keerde men naar *Bantam* terug, en kwam in 1600 weder in het Vaderland.

Groot was nu de vreugde, en algemeen de geestdrift geworden voor de uitbreiding van den Handel en de Zeevaart naar *Azië*. Het ligt echter niet in ons bestek, alle togten derwaarts in het bijzonder na te gaan; noch om ons bezig te houden met de onderhandelingen, van tijd tot tijd daar aangeknoopt, met de verschillende Verbonden, daar gesloten, met de vele oorlogen, daar gevoerd, noch om van al de andere zeetogten en ontdekkingen, ter

(*) Zij konden zich ook geene Handel-Maatschappij voorstellen, en spraken lang van JAN COMPAGNIE, als van één' persoon.

Digitized by Google

ter uitbreiding van den Handel en van de wetenschappen, noch rondom de wereld, door onze Vaderen met zoo veel stoutheid als volharding ondernomen, te gewagen. Wij maken alleen melding van deze mannen, in zooverre zij op den Handel *betrekking* en ook *degelijken invloed* hebben gehad; omdat wij anders, medegesleept door de bewondering van zoo veel grootheid en moed, als zij in vele opzigten hebben ten toon gespreid, of onze perken zouden te buiten gaan, en de beknoptheid overschrijden, die de behandeling van dit onderwerp ons voorschrijft, of in een' dorren kronijkstijl zouden moeten vervallen. Het zal dus ook genoeg zijn, dat wij in dit Hoofdstuk nog met een enkel woord van dezen en genen gewagen, die zich, vóór de oprigting der *Oostindische Maatschappij*, omtrent den Handel in *Azië* verdienstelijk hebben gemaakt. (*)

In 1599 zond de *Maatschappij van Verre* VAN DER HAGEN met drie schepen naar *Azië*. Hij zeilde naar de *Molukken*, en wist met die van *Ternate* en *Amboina* een Verbond te sluiten, dat zij de kruidnagelen *uitsluitend aan de Nederlanders* zouden leveren. Dit Verbond, het eerste van dien aard, legde den grond tot onze verdere Handelsverdragen in *Oostindië*. Ook hielpen zij hem in het aanleggen eener sterkte op *Amboina*, waarna hij met volle lading huiswaarts keerde.

Na-

(*) Het is ook de bedoeling der Maatschappij, eene Geschiedenis van Zeevaart en Handel te leveren, omdat, gelijk zij te regt aanmerkt, ons Vaderland zoo veel aan Zeevaart en Zeehandel is verschuldigd. Zij geeft dus *iets nieuws*; terwijl wij, wat *ontdekkingsreizen in het bijzonder* betreft, kunnen verwijzen naar MOLL, *Vroegere Zeetogten der Nederlanders* en BENNET en VAN WIJK, RZ., *Nederlandsche Ontdekkingen*; beide in dit opzigt voortreffelijke Stukjes. Over onze *gewapende Zeemagt* (bouw en uitrusting der oorlogsschepen, krijgstucht, wijze van oorlogvoeren, heldendaden ter zee, enz.) heeft bijzonder geschreven Mr. J. C. DE JONGE, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, *Eerste Deel*, *van de vroegste tijden tot den Munsterschen vrede*, uitgegeven in 1833.

Digitized by Google

Nadat VAN NECK een' togt naar *Siam* (op *Indië's* vaste land) had bewerkſtelligd, en HEEMSKERK eene rijke lading peper van *Sumatra* gehaald, alsmede op de terugreis een rijk Portugeesch ſchip, waarvan de lading op *zeven millioenen* begroot werd, genomen had, wendde VAN SPILBERGEN, in 1601, den ſteven het eerst naar *Ceylon*, eene der voornaamſte ſchatkamers van de Portugezen, die hier jaarlijks een zeker getal edelgeſteenten, zes olifanten en 120000 ponden kaneel *alleen als ſchatting* ontvingen. Hij werd zeer vriendelijk door den Keizer van *Ceylon* ontvangen, bijkans aangemaand, om daar eene ſterkte te ſtichten tegen de Portugezen, wier juk zeer lastig begon te worden; zelfs tot Gezant bij Prins MAURITS en de Staten benoemd, om hierover te onderhandelen, en, na een gehoor, met zijn volk op olifanten weder teruggezonden. Met eene ſchatrijke lading keerde hij naar het Vaderland weder.

§ 21. *De Nederlandſche Handel in* Oostindië, *in weêrwil der Portugezen gevestigd.*

Zoo hadden de Nederlanders zich thans op *Amboina*, *Banda*, *Ternate*, *Patani*, *Atsjien* op *Sumatra* en te *Bantam* op *Java* een' invloed weten te verwerven, die weldra door hunne betrekkingen op *Ceylon* en in *Siam* nog vermeerderd ſtond te worden. De Portugezen beſeften wel, dat zij hunne mededingers niet zoo gerustelijk konden laten voortgaan, of hunne eigene heerſchappij en Zeevaart liep in *Azië* te niet. Wel trachtten zij ſteeds de inboorlingen tegen ons voor in te nemen, en dikwijls gelukte hun dit een' korten tijd; maar de ondervinding bewees ſpoedig de leugenachtigheid hunner berigten en de ſnoodheid hunner bedoelingen. Nu zouden zij dan geweld gebruiken; het Spaanſche Opperhoofd der *Philippijnſche eilanden* trachtte de *Molukken* onder zijn gebied te doen buigen of te verwoesten. Maar bij *Bantam* behaalden de Nederlanders, in 1601, de overwinning in een zeegevecht; offchoon de vijand zijn doel met de *Moluk-*

Digitized by Google

ken gedeeltelijk bereikte, sommige hernemende en andere verwoestende.

Onze groote Wereldhandel was nu echter in *Oostindië* gevestigd. De magt der Portugezen zonk naderhand al meer en meer, en ook hun eigen gedrag werkte de ondernemingen der onzen zeer in de hand. Want in weêrwil hunner halve Priesterregering, was de zedelijkheid zeer gezonken; de heldengeest der GAMA's en ALBUQUERQUE's was geweken; hebzucht, wreedheid en ongebondenheid maakten hunnen naam bij de inboorlingen gehaat, en zoodra deze zagen, dat hunne verdrukkers in de Nederlanders geduchte mededingers hadden gevonden, sprongen zij toe, om de laatste met al hun vermogen te ondersteunen.

Sedert 1595 waren er nu, in zeven jaren tijds, vier en zestig Nederlandsche schepen naar *Oostindië* gezonden, behalve die, welke dubbel gevaren hadden. Vele schatten waren ons van daar reeds toegevloeid, en voordeelige Verbonden, die nog meer voor het vervolg beloofden, waren met onderscheidene Vorsten gesloten. Eene schoone toekomst lachte ons tegen; aller verwachting was hoog gespannen, en — werd niet teleurgesteld, werd zelfs overtroffen.

§ 22. *Over de vrije zee, in betrekking tot de vaart op* Oostindië.

Daar de Koning van *Spanje* wel zag, dat hij de Nederlanders met de *wapenen* niet uit *Azië* zou kunnen keeren, beproefde hij dit met *woorden* te doen. Hij *verbood* namelijk aan alle vreemdelingen, zelfs aan de zoodanige, die het burgerregt ontvangen hadden, vooral echter aan de *muitelingen tegen God en hunnen wettigen Heer*, gelijk hij ons geliefde te noemen, zich naar eenige Portugesche bezitting in *Oost-* of *Westindië* te begeven, en die zich daar bevonden, moesten binnen zekeren bepaalden tijd terugkeeren. Zeker was zulk een verbod ongerijmd, te meer, daar de man de magt niet bezat, om ons te weren; offschoon dezelfde onge-

rijmd

rijmdheid naderhand herhaald werd door de Engelſche Regering, met dit onderſcheid, dat deze haar regt met de tromp van het kanon trachtte te bewijzen. Het vervolg zal ons leeren, dat onze Vaderen noch naar het eene, noch naar het andere wilden luiſteren, en men dus zulk eene hardhoorige natie maar vrij moest laten handelen. Deze vrijheid verſtonden zij zelve echter niet in den uitgebreidſten zin; want de *Oost-* en later ook de *Westindiſche Maatſchappij* trok, door hare Octrooijen, den Alleenhandel in *Azië*, *Afrika* en *Amerika* vrij wat tot zich. Maar vooreerst was zulks niet te verwonderen in een' tijd, dat de Nederlandſche Handel zich daar nog vestigen moest; en daarenboven was dit ſtelſel voor het Vaderland voordeelig, daar nu de inkoop der goederen in de koloniën niet te hoog werd gedreven door overbieding, noch de verkoop in *Europa* te zeer werd gedrukt door mededinging en overvloed van toevoer. Men had dit, ſedert de eerſte zeven jaren van onze vaart op *Azië*, reeds eenigermate ondervonden. Sommige ſchepen moesten half geladen naar het Vaderland terugkeeren, wanneer andere hun vóór geweest waren, en hier kon de eene zijne goederen goedkooper geven dan de andere. De *Maatſchappij van Verre* had wel het grootſte, maar toch niet het eenige aandeel in den Aziatiſchen Handel. Ook konden vele verdeelde belangen niet zulk eene kracht tegen den vijand ontwikkelen, als eene vereeniging van krachten, onder ééne uitſluitende, door de Regering geſteunde, Maatſchappij. Van deze oogpunten moet men uitgaan bij het beſchouwen der oprigting van de *Oostindiſche Maatſchappij*.

Digitized by Google

DERDE HOOFDSTUK.

DE OOSTINDISCHE MAATSCHAPPIJ, VAN HARE OPRIGTING IN 1602, TOT DE TWEEDE VERNIEUWING VAN HAAR OCTROOI IN 1644.

---

§ 23. *De op- en inrigting der Maatschappij.*

De gulden Vrijheidszon was nu over onze noordelijke gewesten opgerezen. Welvaart en rijkdom ontzenuwden ons nog niet, maar ontwikkelden veeleer veêrkracht, vrijheidszin en ondernemingszucht. Men begon ijveriger dan ooit te voren op de havens van *Italië* te varen, en in 1591 en 1592 werden 400 groote schepen, alleen met granen, naar dat Land uitgeklaard. Naar de *Oostzee* zeilden in 1587 bij de 800 schepen, en in het volgende jaar vond men in *Holland*, *Zeeland* en *Vriesland* alleen 2700 schepen van 100 tot 400 tonnen, behalve de kleinere vaartuigen. Naar *Rusland* zeilden jaarlijks ruim 20 schepen, van meer dan 250 last, en naar *Noorwegen*, vooral naar *Bergen*, 500 schepen, van ongeveer 90 last. Meer dan 6000 vaartuigen, beneden de 70 last, zeilden naar *Frankrijk*, *Engeland*, *Schotland*, *Ierland* en *Denemarken*; en meer dan 50, van 80 last, op de havens van *Barbarije*,

voor-

vooral op *Oran*, *Tunis* en *Algiers*. Kortom, midden in den Spaanſchen oorlog, tegen den tijd van het Twaalfjarig Beſtand, bezigden wij ruim 22000 ſchepen tot den Handel, lieten daarop 222500 man varen, en bouwden jaarlijks ongeveer 3000 ſchepen aan, de kleinere vaartuigen van en onder de 36 last niet medegerekend. (*) Ja, het is een wegſlepend en geestverheffend ſchouwſpel, die ongemeene welvaart van ons Vaderland na te gaan. Wij hebben gezien, dat onze Vaderen, door zoo veel voorſpoed aangemoedigd, hunne blikken ook naar vreemde werelddeelen ſloegen, en dat dit de oprigting van de *Maatſchappij van Verre* ten gevolge had. Maar het is inzonderheid de *Oostindiſche Maatſchappij*, die onzer Zeevaart de ſchoonſte eerkroon op het hoofd heeft geplaatst.

Duitschlands grootſte Geſchiedſchrijver HEEREN noemt deze Maatſchappij, minder wegens haren omvang dan wegens de duurzaamheid van haren bloei, „ eene verſchijning, éénig in hare ſoort, ſlechts bij dat volk mogelijk, dat rijk, zeer rijk worden konde, zonder weelderig te worden." (†) Het is waar, thans kan men gebreken in haar zien; maar dit neemt niet weg, dat zij voor de zeventiende eeuw een Handel- en Staatkundig Meesterſtuk is, geregtvaardigd door den voorſpoed van wel anderhalve eeuw.

OLDENBARNEVELD ijverde ſterk voor hare oprigting, en onderſteunde de zaak der belanghebbende Kooplieden met zoo veel kracht, dat de *Oostindiſche Maatſchappij* den 20ſten Maart, 1602, tot ſtand kwam en een Octrooi verkreeg voor 21 jaren. Voor dit eerſte Octrooi ontvingen de Staten eene uitkeering van 25000 gulden, die zij echter, met gelijke kans van ſchade of bate, bij den inleg der Maatſchap-

(*) Breeder bij DEWÉZ, *Histoire Générale de la Belgique*, Tom. VI, pag. 399–410.

(†) *Staatsgeſteldheid van Europa*, enz., Stuk I, bl. 141. Wat echter die weelderigheid betreft, ook wij hebben derzelver gevolgen ondervonden. Men zie beneden, Hoofdſtuk V, § 44, en Hoofdſt. VI, § 53.

Digitized by Google

ſchappij voegden. Deze inleg beliep niet meer dan 6440200 gulden. Alle Nederlanders mogten, binnen eenen bepaalden tijd, aandeel nemen.

De Maatſchappij beſtond uit zes Kamers of Afdeelingen, onder zeven en zestig Bewindhebbers; namelijk te *Amſterdam*, *Middelburg*, *Rotterdam*, *Delft*, *Hoorn* en *Enkhuizen*. *Amſterdam* bezat de helft der hoofdſom, *Middelburg* een vierde, *Rotterdam* en *Delft* te zamen een achtſte, zoo als ook *Hoorn* en *Enkhuizen*. Elke Kamer beſtuurde hare eigene zaken; maar jaarlijks hield men drie malen eene Algemeene Vergadering, beſtaande uit zeventien Afgevaardigden der onderſcheidene Kamers, het getal geëvenredigd naar het aandeel in de hoofdſom. Deze Vergadering, bekend onder den naam der *Kamer van Zeventienen*, behandelde jaarlijks, in hare eerſte bijeenkomst, den prijs der goederen en de uitdeeling der renten; in hare tweede de brieven naar *Oostindië* en de uitrusting van ſchepen; in de derde tijd en plaatſen van verkoop der aangevoerde goederen.

Het Octrooi vergunde haar 1) den *Nederlandſchen* Alleenhandel aan gene zijde van de *Kaap de Goede Hoop* en de *Straat van Magellaan*; 2) het regt tot alle Staatkundige onderhandelingen en volkplantingen in *Azië*, waar zij evenwel handelen moesten *in naam der Algemeene Staten* of *van de Hooge Overheid der Nederlanden*. Sedert 1610 had zij altijd in *Oostindië* een' *Gouverneur-Generaal*, zoo veel als Burgerlijk- en Krijgshoofd, met een' zoogenoemden *Directeur-Generaal* en *Raad van Indië* aan zijne zijde. De eigenlijke wetgevende magt bleef dus in het Vaderland, bij de Kamers, aan eenvoudige Kooplieden; terwijl de uitvoerende met Oosterſche praal in *Azië* regeerde, maar ſoms ook weleens wat uitvoerde, dat haar niet alzoo bevolen was. Evenwel was de handelwijze der beide magten meestal in denzelfden geest. Met de ſtrengſte handhaving van haren Alleenhandel, paarden zij een naauw toezigt op hare bedienden. Haar doel was niet zoo zeer groote, als wel goede bezittingen en eenige vaste punten. Daarom bepaalden zij zich vooral bij de eilanden, en ontgingen juist hierdoor de gevaren dier menigvuldige omwentelingen, welke het vaste land van *Indië* hebben getroffen.

Digitized by Google

Op reis werd later de *Kaap de Goede Hoop* eene algemeene ververſchingsplaats en eene belangrijke volkplanting, toebehoorende aan de Maatſchappij; een ſleutel van *Indië*, zeer begeerlijk vooral in de oogen der Engelſchen.

§ 24. *Voordeelen, op de Portugezen behaald.*

De wapenen der Maatſchappij werkten zamen met de gezindheid der inboorlingen, om het magtige gebied der Portugezen in *Indië* aanmerkelijk te beſnoeijen. Zij werden nu voor goed van de *Molukken* verdreven, en ſedert 1607 werd onze heerſchappij op *Amboina*, *Banda* en *Ternate* gevestigd. In 1606 teisterde MATELIEF hunne vloot voor *Malacca*, bij welke gelegenheid hij zoo vele krijgsgevangenen kreeg, dat hij 200 Portugezen tegen 9 der onzen vrijgaf, mits zij voor de aanzienlijkſten losgeld betaalden. Eene herhaalde uitrusting, die zij in 1613 tegen de *Molukken* beproefden, met niet minder dan 50 oorlogsvaartuigen en 5000 man geregelde troepen, liep, door de maatregelen van REAAL en SPILBERGEN, en 's vijands eigene werkeloosheid, geheel te niet. Spoedig kwam het zoo ver, dat niet de Portugezen, maar wij (vooral onder VAN DIEMEN), de aanvallende partij werden. Op *Ceylon*, waar beide natiën nog als mededingende konden beſchouwd worden, delfden zij in 1636—1644 het onderſpit. De Keizer was ons gunſtig en benadeelde onze vijanden zoo ſterk, als wij het konden doen. Terwijl de eerſte hun leger van 11300 man in eene hinderlaag lokte en geheel verſloeg, zoodat ſlechts 70 man den dood ontkwam, behaalde onze WESTERWOLDT eene ſchitterende overwinning ter zee bij *Goa*. Daarop werden de ſterkten *Baticalo*, *Trinconomale*, *Negombo* en *Punto Gale* vermeesterd. De Keizer ontving de beide eerſte, wij de beide laatſte, tot onderling genoegen. Ook *Malacca*, ſedert 120 jaar eene rijke bezitting der Portugezen, moest, in 1641, na eene belegering, waarin het getal der bewoners van 20000 tot op 3000 geſmolten was, onder VAN DIEMEN zwichten. Wel 300 ſchepen,

al-

Digitized by Google

alle met den buit van *Azië* geladen, vielen van tijd tot tijd in onze handen.

§ 25. *Verdere uitbreiding der heerschappij en vestiging van sterkten.*

Toen het Twaalfjarig Bestand, in 1609, met *Spanje* gesloten werd, was men reeds genoegzaam meester van de *Molukken*, behalve van *Gamma Lamma* op *Ternate* en het eiland *Tidor*. Op *Java* was *Bantam* eene uitmuntende stapelplaats. Voordeelige Handelsbetrekkingen waren aangeknoopt met *Macasser* op *Celebes*, met *Borneo*, met de Vorsten van *Djohor*, *Queda* en *Patani* op het Maleische schiereiland, met *Atsjien* op *Sumatra*, met den Keizer van *Calicoet* op de kust van *Malabaar*, en met den Koning van *Bisnagor* op *Coromandel*.

Er waren Factorijen (sterkten tot ondersteuning van den Handel, met pakhuizen, enz.) opgerigt te *Patapoeli*, *Paliacata* en *Calicoet*; en de Keizer van dit laatste ging zoo ver, van te besluiten, dat geen Europeesch volk in zijne Staten zou mogen handelen, dan daartoe gemagtigd door den Prins *van Oranje*.

De eerste Gouverneur-Generaal, PIETER BOTH, vestigde eene Factorij te *Jacatra*, den oorsprong van *Batavia*, en sloot een allervoordeeligst verdrag met den Keizer van *Ceylon*, dat later, door de overwinningen op de Portugezen, de rijkste vruchten opleverde. KOEN onderwierp in 1621 de *Banda-eilanden*. De eerste eigenlijke volkplanting werd reeds door MATELIEF op *Amboina* aangelegd, waarop hij aandachtig gemaakt werd door het zeggen van Amboinezen: „Hoe zouden wij liefde voor u krijgen, want gij trouwt onder ons niet?" Spoedig werd dit voorbeeld meer gevolgd. Ook werd op *Ternate* de sterkte *Willemsstad* gebouwd; op *Bachian* de vesting *Barneveld* gesticht; op *Malis* de schans *Nassau*; op *Formosa*, bij *China*, het fort *Zeelandia*, lang eene parel in de kroon der Maatschappij.

Maar de gewigtigste sterkte en volkplanting werd de Factorij te *Jacatra*. Men mag zeggen, dat deze

ze de hevigste stormen had door te staan, maar ook naderhand tot den hoogsten trap van aanzien klom; want zij werd de zetel der Regering. In 1618 werd de sterkte belegerd door de Jacatranen en de Engelschen. Immers, offchoon wij met *Engeland* in vollen vrede waren, vielen zij, dewijl er buit te behalen was, in *Azië* onze schepen aan, en KOEN moest met zeven schepen aan veertien Engelsche, bij het eiland *Onrust*, het spits bieden. Na een gevecht van eenige uren, nam KOEN de wijk naar de *Molukken*, om bijstand tegen deze onverwachte en verraderlijke vijanden te bekomen en liet *Jacatra* onder het bevel van VAN DEN BROEK. Deze gedroeg zich in alle opzigten manhaftig, ook toen hij, als afgezant, door de vijanden verraderlijk gevangen gehouden en wreedelijk gepijnigd werd. De sterkte werd door de Bantammers ontzet, en toen nu ook KOEN tot hulp kwam opdagen, werd *Jacatra* verwoest, daarna herbouwd, en, onder den naam van *Batavia*, de *hoofdplaats der Nederlandsche Oostindische Maatschappij*.

Nog twee hevige schokken had de sterkte door te staan, in 1628 en 1629, tegen den Vorst van *Mataram*, den magtigsten van het eiland. Beide keeren verscheen hij met een leger van 100000 Javanen voor de stad; maar den eersten keer kwamen daarvan geene 10000 terug, zoo werden zij door KOEN ontvangen; en ook het tweede beleg, dat zeer hevig was en tien weken duurde, liep met des vijands nederlaag ten einde. Hiermede was de magt der inlanders voor altijd geknakt en de zetel der Regering voor eeuwen bevestigd.

De Engelschen zagen nu, door het beleid van KOEN, spoedig hunne ontwerpen mislukt, en sloten reeds in 1619 een Verbond met ons, waarbij bepaald werd, dat men gemeenschappelijk, na het einde des Bestands, in 1621 de Spanjaarden en Portugezen zou bestrijden; dat men te *Bantam* een' Raad van verdediging, voor beide natiën, op zou rigten; dat de Engelschen een *derde* van den Specerijhandel der *Molukken* zouden genieten, en beide, op gemeene kosten, acht oorlogsschepen in de *Indische Zee* moesten houden.

§ 26.

§ 26. *Gunſtige Handelſtaat der Maatſchappij, tot de eerſte vernieuwing van haar Octrooi in* 1623.

Onder zulke omſtandigheden, die telkens met bevestiging en vergrooting van de magt en den invloed der Maatſchappij eindigden, begon zij ſpoedig op eene inderdaad verbazende wijze te bloeijen en ons Vaderland met ſchatten op ſchatten te begiftigen. Met eene hoofdſom van nog geene zeven millioenen guldens, zoo als boven gezegd is, hielden zij, reeds vóór het Beſtand met *Spanje*, in *Azië* 40 ſchepen met 5000 zeevaarders bezig, en verwachtte men van daar eene ſom van dertig millioenen guldens. De winst op de onderſcheidene goederen was ongehoord. De peper, bij voorbeeld, werd ingekocht tegen $5\frac{5}{8}$ ſtuiver het pond, verkocht voor 4 gulden; de kruidnagelen ingekocht tegen $6\frac{1}{4}$ ſtuiver, verkocht voor 3 tot 4 gulden het pond; de foelie voor 8 ſtuivers, en gold bij den verkoop 6 gulden. Geen wonder dus, dat de Maatſchappij zulke rijke uitdeelingen aan hare leden kon doen. De volgende lijst ſtrekke ten bewijze:

In	1605	deelde zij	uit	15	ten honderd,
»	1606	»	»	75	»
»	1607	»	»	40	»
»	1608	»	»	20	»
»	1609	»	»	25	»
»	1610	»	»	50	»
»	1612	»	»	$57\frac{1}{2}$	»
»	1615	»	»	$42\frac{1}{2}$	»
»	1616	»	»	$62\frac{1}{2}$	»
»	1620	»	»	$37\frac{1}{2}$	». (*)

De

(*) Van Kampen, *De Nederl. buiten Europa*, Deel I, bl. 277.

De waarde der Aandeelen rees tot 600 ten honderd. In 1623 was het Octrooi der Maatschappij geëindigd; het werd bijkans op dezelfde voorwaarden en voor denzelfden tijd van 21 jaren vernieuwd.

§ 27. *Voordeelige Handel op* Japan.

Gedurende dit tijdvak, tusschen de eerste en tweede vernieuwing van haar Octrooi, verhief zich inzonderheid de Handel op *Japan*. De Maatschappij verkreeg hier voordeelen, die noch zij, noch eenige andere natie er vervolgens ooit weder genoten heeft. Reeds in 1611 had zij de vrijheid bekomen, om te handelen. Een' tijd lang echter vonden wij ook hier geduchte mededingers in de Portugezen, die ons als zeeschuimers afschilderden. Toen de Japanners evenwel zagen, dat wij niet op dezelfde wijze Christenen waren als de Portugezen, wier bekeeringszucht achterdocht wekte, vonden deze geen geloof meer en wij meer behagen. Wij genoten nu een groot aandeel in den uitvoer van goud en zilver, die langen tijd jaarlijks de waarde van tien millioenen guldens beliep; en van het begin onzer vaart op *Japan*, tot 1644, kon men berekenen, dat wij de waarde van 300 millioenen guldens aan goud en zilver uit dit Rijk hadden weggevoerd. Ook zijn er jaren geweest, dat wij 40000 piekols koper (de piekol is 125 oude ponden) inkochten; de piekol kostte bij den inkoop 31 gulden, en werd in eigenlijk *Indië* voor 92 gulden verkocht; daarenboven zijden stoffen, uitmuntende in fijnheid van draad en helderheid van kleuren, het bekende porselein, het glansrijk en deugdzaamst vernis en kamfer. Hiervoor ontvingen de Japanners van ons ruwe zijde, wollen, zijden, katoenen en andere Europesche en Indische fabrijkgoederen, verfhout, buffelhorens, was, muskaatnoten, foelie, kruidnagels (geen kaneel), suiker, sandelhout, muskus, gom, benzoin, spiesglas, spiegels en andere glazen. Alle Schrijvers en Reizigers stemmen overeen, dat deze tijd de gouden eeuw van onzen

Han-

Digitized by Google

Handel kon geheeten worden. Maar door eene algemeene vervolging der Christenen, die echter bepaaldelijk de Roomſche Portugezen gold, werd ook onze invloed geknakt. In 1641 werden wij van *Firando*, waar eene Factorij was, verwijderd en naar het eiland *Decima* gebragt, waarbij wij ons moesten blijven bepalen; daarenboven aan allerlei plagerijen en vernederingen der Ambtenaren blootgeſteld. Maar wij genoten nog een voorregt; want alle andere buitenlandſche Handel en Zeevaart op *Japan* was van toen af tot op heden geſloten. Later werden wij echter door nog meer bepalingen belemmerd. In 1672 werd de uitvoer van zilver verboden; in 1700 het getal onzer ſchepen, die jaarlijks mogten komen, tot vijf bepaald; in 1721 de uitvoer van koper beperkt tot 10000 piekols. Allengs daalde het getal der ſchepen tot twee, die daarenboven dikwijls met rampen, op een gevaarlijk water, hadden te worſtelen, mindere prijzen konden bedingen en meer uitgaven hadden. In 1790 kwam er een bevelſchrift, dat wij jaarlijks ſlechts één ſchip mogten zenden en niet meer dan 6000 piekols mogten uitvoeren. De Keizer kwam tot dit beſluit door het volgende hoog wijs advijs van een' zijner Raadsheeren: „ Men overwege, dat de kopermijnen niet gelijk zijn aan het hoofd of den baard van een' mensch, van welke het haar, afgeſchoren zijnde, wederom aangroeit, maar dat die gelijk zijn aan de beenderen van het menſchelijk ligchaam, welke, eenmaal weggenomen zijnde, altijd wegblijven. Men overwege verder, dat in onzen Handel met vreemdelingen het koper het hoofd, de vreemdelingen de voeten zijn. Nu dan, wanneer het hoofd weg is, dan zullen de voeten alleen de magt en het beſtuur hebben." (*)

Eindelijk evenwel gelukte het aan COCK BLOMHOFF, een onzer vorige Opperhoofden aldaar, aan deze redenering eene andere nog krachtiger tegenover te ſtellen; hetwelk ten gevolge had, dat wij, ſedert 1820, weder met twee ſchepen mogen komen en 11000 piekols koper mogen uitvoeren.

Dit

(*) MEYLAN, *Japan*, uitgegeven door Mr. TOBIAS, bl. 145.

Digitized by Google

Dit is het kort beloop van den Japanſchen Handel, waarvan het luisterrijkſte en voordeeligſte tijdperk met de tweede vernieuwing van het Octrooi der Maatſchappij geëindigd was.

§ 28. *De Maatſchappij, bij de tweede vernieuwing van haar Octrooi.* (*Ontdekkingsreizen van* TASMAN, *enz.*)

De Maatſchappij had ook gedurende dezen tijd bijzonder gebloeid, en had dit vooral te danken aan Gouverneurs-Generaal als BOTH, REAAL, KOEN en VAN DIEMEN. Zij bezat: 1. den Peperhandel op *Java* en het zuidergedeelte van *Sumatra*, te *Atsjien* in noordelijk *Sumatra*, te *Djohor*, *Queda* en *Patani;* 2. den Kruidnagelhandel op *Amboina* en de andere *Molukken*, echter te duur gekocht door eene onwettige teregtſtelling van Engelſchen, die ſchijnbaar ſchuldig waren aan verraad; 3. den Handel met muskaatnoten en foelie op de *Banda-eilanden*; 4. veel van den Kaneelhandel op *Ceylon*; 5. den Handel in katoen en lijnwaden op *Coromandel*, en eindelijk 6. den geheelen Handel op *Japan*. Ook had men reeds voordeelige Handelsbetrekkingen aangeknoopt met *Arabië* en *China*, terwijl die van het laatſte Land beſchermd werden door het bezit van *Formoſa*. Op alle zeeën kruisten onze ſchepen, ten einde voor den Handel nieuwe bronnen en kanalen op te ſporen. Zoo werden *Jesſo*, *Nieuw-Holland*, *Nieuw-Zeeland*, en verſcheidene andere eilanden van het vijfde werelddeel, door Nederlanders gevonden; waardoor de Aardrijkskunde echter meer gewon dan de Handel. Vooral VAN DIEMENS beſtuur kenmerkte zich door vele ontdekkingsreizen. Het was ook onder zijn bewind, dat ABEL TASMAN, van *Hoorn*, zich vereeuwigde door de ontdekking van verſcheidene eilanden, behoorende onder het laatst bekende werelddeel, *Australië*. Den eerſten togt deed hij in 1642, vond en gaf namen aan *van Diemens-land*, *Staten-land* (later *Nieuw-Zeeland*), de *Vrienden-eilanden* en andere. Later deed hij nog

een' togt naar *Australië*. In dit tijdperk vallen ook de reis van MATELIEF naar *China*, voor den Handel mislukt, maar voor de wetenschappen van waarde; de zending van VAN DEN BROEK (den verdediger van *Jacatra*) naar *Arabië* en het vaste land van *Indië*, waar hij de grondslagen legde tot eenen Handel, die naderhand zeer belangrijk werd, en de zonderlinge en rampvolle reis van den kloekmoedigen BONTEKOE, van het Vaderland naar *Batavia*, en zijn belangrijke togt van hier naar *China* en *Formosa*.

De onderscheidene voortbrengselen van *Indië* gaven nog al dezelfde voordeelen. De peper werd, bij voorbeeld, nog voor 4 gulden het pond verkocht, en eenige jaren lang won de Maatschappij 3800 ten honderd hierop. Het Octrooi werd dus wederom voor 21 jaren vernieuwd. Bij deze gelegenheid zocht de *Westindische Maatschappij* zich met haar te vereenigen, en bood haar zelfs, te dien einde, 3600000 gulden, behalve hare bezittingen, in schepen, landen, sterkten en geschut; maar te vergeefs. De *Oostindische* zag in deze vereeniging met hare zuster, niet ten onregte, haar' eigen' val te gemoet, en was dus niet te bewegen. De zaken dezer *Westindische Maatschappij* zullen thans eenigen tijd onze aandacht moeten bepalen.

VIER-

Digitized by Google

VIERDE HOOFDSTUK.

DE WESTINDISCHE MAATSCHAPPIJ, VAN HARE OPRIGTING, IN 1621, TOT DEN JARE 1780.

---

§ 29. *Vaart der Nederlanders naar* Amerika, *vóór de oprigting der Westindische Maatschappij.* (*Zeetogten van* MAHU, DE CORDES *en* DE WEERT, O. VAN NOORD, P. VAN DER DOES, HUDSON, SPILBERGEN, SCHOUTEN *en* LE MAIRE.)

De ontdekking van *Amerika* was voor den Zeehandel in het algemeen van het uiterste gewigt, en eigenlijk is de groote Zeehandel eerst door deze ontdekking ontstaan. De Handel op *Oostindië* kon misschien eene scheepvaart langs de kusten gebleven zijn; maar naar *Amerika* kon men niet komen langs een' landweg, noch van eiland tot eiland, noch met schepen langs de kusten. Hier moest de *Groote Oceaan* worden getrotseerd, of deze geheele onderneming moest, met al hare onberekenbare gevolgen, worden opgegeven. (*) COLUMBUS, in dienst

(*) HEEREN, *Ideën*, enz., Deel I, bl. 21, v. v.

Digitized by Google

dienst van *Spanje*, waagde het, in het laatst der vijftiende eeuw, en het mogt hem gelukken. *Spanje* en *Portugal* trokken nu de eerste, onberekenbaar groote schatten uit het nieuw ontdekte werelddeel.

Maar ook de ondernemingsgeest der Nederlanders strekte zich daarheen. MAHU, DE CORDES en DE WEERT zeilden, in 1598, door de *Straat van Magellaan*, en ontmoetten in de *Zuidzee* andere Nederlanders, van welke OLIVIER VAN NOORD aan het hoofd stond. De eerste hadden met verbazende rampen te worstelen, zoodat hunne moedige onderneming noodlottig eindigde; VAN NOORD verspreidde schrik in *Chili* en *Peru*, en was de eerste Nederlander, die de reis rondom den aardbol gelukkig volbragt.

Men begon reeds aan eene *Westindische* Handelmaatschappij te denken, en in 1599 werd PIETER VAN DER DOES, met eene vloot van zeventig schepen, uitgezonden, om in *Amerika* den toenmaligen vijand de eene of andere bezitting te ontnemen; maar te lang dralen op de Afrikaansche kust deed de geheele onderneming te niet gaan. Men hield het nu voor raadzamer, streken in *Amerika* op te zoeken, die door de Spanjaarden nog niet bezet waren. In 1609 werd HUDSON (een Engelschman van geboorte) naar het noorden van dat werelddeel gezonden; en hij ontdekte de groote, naar hem genoemde, rivier, waar kort daarna de volkplanting *Nieuw-Nederland* aangelegd en de stad *Nieuw-Amsterdam* werd gebouwd. Dit punt werd met regt voor zeer belangrijk gehouden, wegens den Handel in pelterijen.

In 1614 stevende SPILBERGEN naar *Amerika*, liep door de *Straat van Magellaan* in de *Zuidzee* en behaalde op de kusten van *Peru* eene luisterrijke overwinning op de Spanjaarden. In 1615 waagden eenige deelhebbers eene andere onderneming. Onder den naam van *Australische Maatschappij*, werden er twee schepen uitgerust, waarmede SCHOUTEN en LE MAIRE het eerst naar het *Vuurland* zeilden. Zij ontdekten den zuidhoek daarvan, dien zij *Kaap Hoorn* noemden (naar de geboortestad van SCHOUTEN), deden nog verscheidene ontdekkingen in

de

Digitized by Google

de *Zuidzee*, en kwamen eindelijk in de *Molukken*, waar hun beider schip en lading door onzen KOEN werd verbeurd verklaard, omdat zij zonder deelneming in de *Oostindische Maatschappij* in *Oostindië* kwamen en dus handelden tegen het Octrooi. Zij keerden met SPILBERGEN, dien zij hier vonden, naar het Vaderland terug. Hun lot deed echter den lust naar ontdekkingsreizen merkelijk verslaauwen. De togt van L'HERMITE en SCHAPENHAM, in 1624, langs den nieuw ontdekten weg om *Kaap Hoorn* naar *Oostindië*, strekt ons juist niet bijzonder tot eer; dezelve ging met wreedheid gepaard, en was niet alleen voor den Handel, maar ook voor de wetenschappen, van weinig nut.

Maar men bepaalde zich, ook vóór de oprigting der *Westindische Maatschappij*, niet enkel tot *ontdekkingsreizen* naar *Amerika*. Want ten tijde van de onderhandelingen over een Bestand met *Spanje*, gaf de *Oostindische Maatschappij* een sterk Vertoog in het licht, om de belangrijkheid van den Handel op andere werelddeelen te bewijzen. Daaruit blijkt, dat men toen reeds met honderd schepen naar de *Kaap-Verdische eilanden* en *Westindië* voer, om zout te halen, hetwelk slechts de vracht behoefde te kosten en jaarlijks een millioen guldens deed verdienen. Men voer met twintig schepen naar *Cuba* en *Hispaniola*, om huiden, en in dezen Handel werden jaarlijks acht tonnen gouds omgezet. Geen wonder, dat men dus steeds ernstiger aan de oprigting eener *Maatschappij* begon te denken; en toen nu eindelijk het Twaalfjarig Bestand met *Spanje* ten einde liep, stond er niets meer in den weg, om dezelve, al ware het ook door kracht van wapenen, tot stand te brengen en uit te breiden.

§ 30. *Oprigting der Maatschappij in 1621, en derzelver inrigting.*

Dezelve verkreeg een Octrooi voor den tijd van vier en twintig jaren, en bestond uit vijf zoogenoemde Kamers. Die van de *Maas*, van *Noord-Holland* (of het *Noorder-kwartier*), van *Vriesland*,

met *Groningen*, hadden elk één negende aandeel en te zamen veertien Bewindhebbers; die van *Zeeland* had twee negende met twaalf; die van *Amſterdam* vier negende aandeelen met twintig Bewindhebbers. De algemeene belangen zouden worden beſtuurd door eene kleine Vergadering van negentien perſonen. De inleg, tot het daarſtellen van een fonds, bedroeg ruim acht millioenen guldens. De privilegiën der Maatſchappij omvatteden de westkust van *Afrika*, van den noorder-keerkring tot aan de *Kaap de Goede Hoop*, bijkans de geheele oost- en westkust van *Amerika* en de eilanden van den *Grooten Oceaan*.

§ 31. *Rijke kaapvaart in de eerſte jaren.*

Het duurde twee volle jaren, voordat de Maatſchappij iets van aanbelang uitrigtte; de geestdrift ſcheen niet zeer geſpannen te zijn. Ook was het zeker moeijelijk, om iets gewigtigs tegen de welbezette Spaanſche volkplantingen te beginnen. Maar tusſchen deze en het Moederland beſtond de ſtrengſte en tevens de drukſte Alleenhandel. Op een' vastgeſtelden tijd gingen er ſchepen van *Spanje* naar *Panama* en *Mexico*, met Europeſche goederen; terwijl zij goud, zilver, huiden, cacao, indigo, enz., uit alle volkplantingen bijeengebragt, terugnamen. Voor deze was de *Havana*, op het eiland *Cuba*, de algemeene verzamelplaats, van waar zij gezamenlijk, door oorlogsſchepen beſchermd, naar *Spanje* terugkeerden. Kon men deze vaart ſtremmen, dan werd althans aan de Spanjaarden veel nadeel, gepaard met voordeel voor de onzen, toegebragt. Terwijl men dus onderſcheidene aanſlagen tegen *Brazilië* in het werk ſtelde, werd ook vooral op de vijandelijke *retouren* (*) gelet. Van tijd tot tijd maakte men zich van onderſcheidene rijkgeladene ſchepen meester. Piet hein nam, in 1627, bij *St. Salvador*, twee en twintig vijandelijke ſchepen, en de buit, beſtaande in 2700 kisten ſuiker, benevens veel tabak, katoen, huiden en verfhout, kwam behouden in ons Vaderland.

Een

(*) Naar het Vaderland terugkeerende ſchepen.

Digitized by Google

Een tweede aanval, in de *Allerheiligen-baai*, gelukte ook en verſchafte mede grooten buit. ITA nam, in 1628, den Spaanſchen Admiraal en Viceadmiraal, met eene kostbare lading van 2200 kisten indigo. Maar nog grooter voorſpoed zag men in dit jaar, daar PIET HEIN de *Spaanſche Zilvervloot* nam. Eerst werden er van de tien vijandelijke ſchepen negen prijs gemaakt, geladen met huiden, indigo, Campêche-hout, konzenilje, enz.; en dien zelfden dag ontdekte men nog negen of tien ſchepen, en deze waren de eigenlijke Zilvervloot. Zij liepen de baai van *Matanza* binnen; vruchteloos; zij werden geënterd, en gaven zich toen zonder veel tegenſtand over. Hunne ſchepen werden geligt, vervolgens zeven daarvan verbrand, en de buit, ongeveer elf millioenen guldens aan goud, zilver en koopwaren, vier millioenen aan ſcheeps- en oorlogsbehoeften, in ons Vaderland opgebragt. De algemeene vreugde was hier onbeſchrijfelijk groot, en de Maatſchappij deed eene uitdeeling van 50 ten honderd.

Niet ieder jaar zag men zulke ſchitterende wapenfeiten; maar menig ſchip viel ons toch van tijd tot tijd in handen, en ſedert de oprigting der Maatſchappij, tot in 1635, werden den vijand 547 ſchepen ontnomen.

§ 32. *Veroveringen in* Amerika, *tot* 1636.

Op het vaste land werd veel gewonnen, maar ook weder veel verloren. In het laatst van 1623 reeds, en in het begin van 1624, waren zes en twintig groote ſchepen, onder WILLEKENS, PIET HEIN en VAN DORTH, naar *Brazilië* geſtevend; de ſtad *St. Salvador* werd ingenomen, en een groote voorraad van Handels-artikelen en krijgsbehoeften prijs gemaakt. Doch *Spanje*, de belangrijkheid van dit verlies beſeffende, deed eene uitrusting van vijf en zeventig ſchepen, waarop 12000 man; de achtergelatene bezetting der ſtad leefde zorgeloos en ongebonden; de pogingen tot ontzet kwamen te laat, en dit gewigtig punt ging weder voor ons verloren. Ook mislukte eene herhaalde proef, om eene

Digitized by Google

Nederlandsche volkplanting bij de *Amazonen-rivier* aan te leggen. LONCQ veroverde, in 1630, het rijke Brazilische gewest *Fernambuco*, met de hoofdstad *Olinda* en het sterke *Recief*. *Olinda* werd onhoudbaar gekeurd, maar het *Recief* tot eene vesting aangelegd. PATER nam *Santa-Martha* weg, doch sneuvelde, het volgende jaar, in een' zeeslag voor het *Recief*. In 1632 vielen ook *Garasu* en het eiland *St. Eustatius*, in 1633 het eiland *Tamarica*, de steden *Truxillo* en *Campêche*, in 1634 *Kaap St. Augustijn*, *Paraïba* en het eiland *Curaçao*, en in 1635 vele andere plaatsen in onze handen, waardoor bijkans geheel het noordelijkst gedeelte van *Brazilië* aan de Portugezen ontrukt werd, offchoon zij nog meesters bleven van het grootste en rijkste zuidelijker deel.

Van het land was echter nog niet genoeg partij getrokken; want op de wijze van vrijbuiters was de oorlog zeer vernielende gevoerd, en had men zich vooral bezig gehouden met innemen, buit maken en schade doen. De Maatschappij zag nu rond naar een' man, die de zaken in *Brazilië* op geregelden voet zou kunnen brengen, en de verdere ondernemingen met kracht en beleid zou kunnen besturen; en dezen man vond zij in Graaf JOAN MAURITS VAN NASSAU, die, in 1636, naar *Brazilië* onder zeil ging.

§ 33. *Verrigtingen van* JOAN MAURITS VAN NASSAU, *en tegenspoeden na zijne terugroeping.*

De Maatschappij bezat nu eene magt van meer dan 800 oorlogs- en koopvaardijschepen; wier uitrusting en onderhoud haar echter in eene schuld van achttien millioenen guldens had gestort, offchoon zij reeds een voordeel van dertig millioenen guldens had aangebragt. Men trachtte de schuld door eene opneming van achttien millioenen guldens, tegen zes ten honderd, te dekken; en men hoopte, dat JOAN MAURITS, tot Stadhouder benoemd, de geldmiddelen wel spoedig zou herstellen. Hij deed ook inderdaad alles, wat hij kon, om de zaken op een'

Digitized by Google

geschikten voet te brengen, gaf eene zekere Staatsregeling, sloeg den vijand op onderscheidene punten, veroverde vele sterkten en zettede de deur open voor een' meer geregelden Handel. Maar hij had van tijd tot tijd met den onwil van eenige Onderbevelhebbers te worstelen, en verzocht eindelijk zijn ontslag, nadat hij de volkplanting (of het wingewest) acht jaar lang met beleid en geluk bestuurd had. De vloot, waarmede hij in 1644 behouden in het Vaderland kwam, bragt ook ruim derdehalf millioenen guldens mede, niet alleen voor de Maatschappij, maar ook voor rekening van bijzondere personen, omdat de Handel op *Braziliē* niet geheel een monopolie der Maatschappij gebleven was.

De uitwendige toestand der Maatschappij was inzonderheid bloeijend door een uitgestrekt landbezit. Van de veertien zoogenaamde Kapiteinschappen van *Braziliē* waren er zeven in hare magt: *Seregipe del Rey*, *Fernambuco*, *Tamarica*, *Paraïba*, *Rio-Grande* en *Siara*. Maar de Handel met sommige artikelen, aan allen vrijgegeven, en de zware uitgaven, gedaan om de kosten van gedurigen oorlog te bestrijden, deden hare geldmiddelen zeer vervallen. Men kon ook niet zulk een' geregelden Handel aanknoopen met Landen, vroeger aan *Spanje* en *Portugal* onderworpen, of nog door geheel wilde volken bewoond, als de *Oostindische Maatschappij* kon doen met meer onafhankelijke Staten. En toen eindelijk *Portugal* de Spaansche heerschappij afgezworen had, en er meer veērkracht kwam in het Portugeesch bewind, werd, in 1654, geheel *Braziliē*, door ons zwak bezet en zwak ondersteund, weder aan ons ontnomen; waardoor der *Westindische Maatschappij* en onzen Handel een onherstelbaar verlies werd toegebragt.

§ 34. *Werkzaamheden in* Afrika.

Thans zullen wij ook het oog slaan op hare bezittingen en werkzaamheden in *Afrika*. Reeds ten tijde toen het Twaalfjarig Bestand met *Spanje* ge-

Digitized by Google

floten werd, voeren er twintig schepen vast op de kust van *Guinea*, die in dezen Handel, vooral met olifantstanden, peper en goud, jaarlijks twaalf tonnen gouds omzetteden. Geen wonder dus, dat de *Westindische Maatschappij Afrika* gaarne in hare privilegiën zag opgenomen. Maar hare wapenen waren hier niet gelukkig, en, in 1625, leed VERON, bij het bestormen van het Portugeesch kasteel *St. George del Mina*, eene groote nederlaag. Die schande moest uitgewischt worden, en te dien einde zond JOAN MAURITS, in 1637, negen schepen, met 1200 man, derwaarts; en het mogt dezen gelukken, bovengenoemd kasteel te veroveren. Ook de stad *St. Paul de Loanda* en het eiland *St. Thomas* moesten, in 1641, voor hunne wapenen bukken. Men beoogde, helaas! met deze veroveringen vooral de voordeelen van den Slavenhandel tot zich te trekken, omdat de Negers voor den kolonialen arbeid in *Brazilië* als onmisbaar werden beschouwd. Voor koopmanschappen en allerlei snuisterijen ontving men goud, gom, olifantstanden, huiden, Negers, later ook tabak, in betaling, welk een en ander met groote winst in *Europa* weder verkocht werd, behalve de ongelukkige Negerslaven, die naar *Amerika* werden overgebragt.

Gelijktijdig met *Brazilië* werd ook *St. Paul de Loanda*, en daarmede de geheele streek van *Angola*, weder aan ons gezag ontrukt. Nog zwaarder schok hadden wij hier door te staan in den Engelschen oorlog van 1664. Bijkans al onze bezittingen op de kust van *Guinea* werden op eene verraderlijke wijze, vóór de oorlogsverklaring, door de Engelschen bemagtigd; offchoon ook door DE RUIJTER, die zich juist in de *Middellandsche Zee* bevond, om de Barbarijsche Roofstaten tot rede te brengen, heroverd; behalve *Coba Cors*, thans nog, onder den naam van *Cape Coast*, de hoofdplaats der Engelschen in *Guinea*. Onze hoofdplaats bleef steeds *St. George del Mina*, eene der sterkste Europeaansche bezittingen in dat werelddeel.

De onzen hadden gehoopt, den Alleenhandel in slaven, dien de Portugezen hier vroeger gedreven hadden, nu voor zich te zullen verkrijgen; maar zij werden hierin door de Engelschen, en ook door

door de Denen, teleurgesteld. En na de pogingen van WILBERFORCE en anderen, om dezen onwaardigen en menschonteerenden Handel af tè schaffen, werd de geheele vaart op *Guinea* van minder aanbelang; want in de andere Handels-artikelen werd de Maatschappij door Sluikhandel van Engelsche en ook van Nederlandsche schepen benadeeld. Deze toch leverden hunne goederen aan de inboorlingen dikwijls een derde of vierde goedkooper dan de Maatschappij. (*)

§ 35. Nieuw-Nederland.

Wij hebben boven vermeld, dat de aandacht der onzen ook op het noordelijk gedeelte van *Amerika* gevallen was. Beter dan aan de *Amazonen-rivier* gelukten hier de volkplantingen, door ons aangelegd. *Nieuw-Nederland*, aan de *Hudsons-rivier*, leverde rijkdom van pelterijen, vooral bever- otter- beeren- elands- en hertenvellen, zee- en riviervisch. De Maatschappij vermeerderde hier hare bezittingen, niet door het zwaard, maar door aankoop van nabijgelegene punten en van het landschap *Connecticut*. Ook de Zweedsche volkplanting van *Nieuw-Jersey* plaatste zich onder hare bescherming en gaf haar aandeel in hare winst met de pelterijen. Nu begon ook de kabeljaauwvangst, aan de kusten van *Newfoundland*, voor ons te bloeijen, en de bosschen verschaften een' onuitsprekelijken voorraad van scheepstimmerhout, pek en teer. De wijnbouw, walvischvangst en ijzermijnen begonnen eerst, maar beloofden veel voor het vervolg. De vruchtbare grond kon de volkplantingen altijd ruim van granen en allerlei voedsel voorzien. De vaart van *Florida* tot *Newfoundland* werd voor iederen Nederlander opengesteld, mits men de goederen tegen vijf ten honderd inkomende regten te *Nieuw-Amsterdam* binnenbragt. Het geheele grondgebied omvattede de tegenwoordige *Vereenigde Staten* van *Nieuw-York*, Con-

(*) Van de *Kaap de Goede Hoop*, als behoorende tot de *Oostindische Maatschappij*, zal in het volgende Hoofdstuk gesproken worden.

Digitized by Google

Connecticut, *Nieuw-Jerſey*, met een gedeelte van *Delaware* en *Penſylvanië*.

Men kreeg echter ſpoedig twist met de Engelſchen over de bepaling der grensſcheidingen, en nadat deze, in 1656, geregeld was, volgde de plundertogt van den oorlog in 1664, waardoor de geheele volkplanting, bijkans zonder ſlag of ſtoot, verloren ging. Zij werd wel in den volgenden oorlog (van 1672) door CORNELIS EVERTSEN hernomen, maar bij den vrede van 1674 voor goed aan de Engelſchen afgeſtaan. *Amſterdam*, dat er een gedeelte van had overgenomen, omdat de Maatſchappij zoo zeer met ſchulden bezwaard was, had er, behalve den koopprijs van 700000 gulden, nog twee millioen aan te koste gelegd en ontving reeds, na aftrek van alle kosten, de zuivere jaarlijkſche rente van 60000 gulden. Maar wij zien het niet alleen hieraan, hoe zwaar dit verlies geſchat moet worden; wij zien het ook thans, als wij onzen blik ſlaan op de *Vereenigde Staten* in het algemeen en op *Nieuw-Tork* in het bijzonder.

§ 36. *De Westindiſche Maatſchappij vernietigd, en op nieuws gevestigd, in* 1674.

Zoo vele tegenſpoeden kon de Maatſchappij, vooral nu de rijke kaapvaart geene ſchatten meer opleverde, niet doorſtaan. Uitdeelingen had zij reeds ſedert geruimen tijd niet meer kunnen geven; en in 1667 kon zij ook de renten van de opgenomene kapitalen niet meer voldoen, en zocht zij hare goederen en Octrooi te verkoopen. De vrije Handel op *Brazilië*, bij den afſtand bedongen, liep te niet, omdat de Portugezen liever hunne ſtamgenooten in het Moederland begunſtigden. De Zouthandel op *St. Ubes*, door onze Staten, tegen kwijtſchelding van drie millioenen guldens aan *Portugal*, voor twintig jaren lang aan haar bij wijze van monopolie geſchonken, was evenmin in ſtaat, haar genoegzaam op te beuren. Hare ſchulden bedroegen niet minder dan zes millioenen guldens, waarvoor zij ſlechts dertig ten honderd aan waarde bezat.

zat. Haar Octrooi werd dus opgeheven en de renten van hare schuld getiërceerd.

Maar hare deelhebbers bragten weder een kapitaal van 630000 gulden, waaronder slechts 120000 gulden aan baar geld, bijeen; en hiermede werd, in 1674, eene *Nieuwe Westindische Maatschappij* opgerigt. Deze was echter op veel kleiner schaal aangelegd, en zou alleen uitsluitenden Handel op *Afrika's* westkust, *Essequebo* en *Curaçao* bezitten.

§ 37. Suriname, Berbice, Essequebo, Demerary, *enz.*

Deze Maatschappij begon een goed werk met *Suriname*, dat, sedert 1642, door Portugezen, en wel voornamelijk door Joden, die de Inquisitie ontvlugtten, was aangelegd. Van tijd tot tijd hadden zich Engelschen bij dezelve gevoegd, en deze speelden er de hoofdrol, toen de onzen, in 1667, de volkplanting bemagtigden. Onze Staat (of liever de provincie *Zeeland*) behield dit veroverde bij den Vrede van *Breda* (in 1667), en verkocht het, in 1682, aan de Nieuwe Maatschappij, behoudens de regten der bijzondere bezitters. Nu behoorde eigenlijk een gedeelte nog aan *Amsterdam*, een ander gedeelte aan den Heer VAN SOMMELSDIJK en het overige aan de Maatschappij. SOMMELSDIJK ging er heen als Gouverneur, maakte er vele verbeteringen en legde den grond tot de stad *Paramaribo*, bij het fort *Zelandia*. Hij begon den grond te ontginnen, om alzoo eene landbouwende volkplanting hier te vestigen, belangrijk voor de bevordering van Vaderlandschen Handel, Zeevaart en scheepsbouw. „Maar," zegt HEEREN, „er was tijd en *Hollandsche* standvastigheid toe noodig, om uit dit ongezonde „Land eene der bloeijendste koloniën voort te brengen." (*)

Eene

(*) *Staatsgesteldheid van Europa*, Stuk I, bl. 283. Wij halen wederom de getuigenis van HEEREN aan, niet alleen omdat hij zulk een groot Geschiedkundige, maar ook omdat hij een vreemdeling is, en dus, bij het geven

Zij werd nogtans eene der bloeijendste, daar de voortbrengselen van den landbouw zich van tijd tot tijd vermenigvuldigden. Eerst was het alleen suiker, wat zij leverde; maar in 1706 begon men ook tabak, katoen en cacao en, in 1708, indigo te kweeken. Het laatstgenoemde liet men echter varen, toen, in 1720, de koffijteelt uit *Java* en *Suriname* werd ingevoerd. Goede jaren leverden hier groote winst, want in ons Vaderland kostte de koffij nog vijf of zes gulden het pond.

Ook op de kolonie *Berbice*, waar, in 1666, nog slechts zes plantaadjen waren, begon de vaart, in de achttiende eeuw, vrij levendig te worden. Nadat dezelve, in 1689, door de Franschen gebrandschat was en, in 1720, mede tot een hoofdpunt van den toen zeer algemeenen Windhandel gestrekt had, begon zij zich eindelijk, in 1732, meer te verheffen door vrijen Handel en landbouw, waarmede zij het eerst al de Nederlandsche volkplantingen voorging. Dit had zeer gunstige gevolgen voor den bloei der kolonie; maar de Negeropstanden in verscheidene jaren, en de veronachtzaming door het Bestuur, deden haar spoedig weder in hare vorige kwijning vervallen.

Essequebo was lang een twistappel tusschen *Zeeland* en de *Oude Westindische Maatschappij*, maar werd, in 1669, met eenige bepalingen aan de laatstgemelde afgestaan. Tot *Essequebo* behoorde ook (nog in het midden der vorige eeuw) *Demerary*, waar, in 1769, en dus drie en twintig jaar na de eerste vestiging, reeds 130 suiker- en koffijplantaadjen waren aangelegd, die de vaart op het Vaderland zeer verlevendigden.

De vaart op *Curaçao*, *St. Eustatius*, *Saba* en *St. Martin* bleef voor alle Nederlanders vrij, en gaf (vooral op *Curaçao*) rijke winst door sluikhandel met de Spaansche bezittingen.

§ 38.

ven van lof aan ons, als meer onpartijdig beschouwd kan worden. Ook RAYNAL vereenigt zich met deze getuigenis, zegt, dat wij hier, zoowel als in ons Vaderland, kanalen en grachten groeven en den oceaan beteugelden, en prijst ons gelukkig en wijs. *Histoire philosophique et politique*, L. XII, Ch. 42.

Digitized by Google

§ 38. *De toestand der Westindische bezittingen wordt ongunstiger.*

Het ging der *Nieuwe Westindische Maatschappij* echter niet veel beter dan de *Oude*. Slechts eens, in 1687, had zij eene uitdeeling kunnen doen van tien ten honderd; sedert liep dezelve nooit boven vijf ten honderd, terwijl zij, in 1728, zelfs tot drie ten honderd daalde. In het midden der vorige eeuw kon *Suriname*, anders de hoofdkolonie, niet meer op zich zelve staan, maar moest hare toevlugt nemen tot geldleeningen, die voornamelijk te *Amsterdam*, tegen zes ten honderd, gesloten werden. Men berekende, dat de ingezetenen der *Vereenigde Nederlanden*, in 1770, wel vijftig millioenen guldens aan de Planters van *Suriname* hadden opgeschoten. Ook andere volkplantingen werden van tijd tot tijd met schulden bezwaard.

De oorzaken hiervan zijn te zoeken, deels in de vermeerderde weelde en behoeften der Volkplanters, deels in burgergeschillen, welke langen tijd tusschen de Regering en vele ingezetenen werden gevoerd. Maar de voornaamste oorzaak was ongetwijfeld de ontvlugting van een groot aantal Negerslaven (*Marrons*). In *Suriname* alleen waren er wel 25000 weggeloopen. Deze verdeelden zich gewoonlijk in groote benden, sloegen hunne woningen op in bosschen en wildernissen, en overrompelden gedurig de Kolonisten, verwoestten hunne velden, verbrandden hunne woningen en ontzagen hun leven niet. Om dezelve te beteugelen, moest er gedurig, tot groote kosten voor de Maatschappij, uit het Vaderland krijgsvolk overkomen, dat spoedig, of door de luchtgesteldheid, of door ongebondenheid, of door de moeijelijke togten, weder versmolt. (*)

Men denke echter niet, dat met het verval der Maat-

(*) Vele wetenswaardige bijzonderheden dienaangaande vindt men in de onderhoudende *Reis* van STEDMAN, behoorende tot de 1200 vrijwilligers onder den Overste FOURGEOUD, die, in 1772, ter hulp van *Suriname* gezonden werden.

Maatſchappij de Handel op *Westindië* tegelijk verviel. Het openzetten van onderſcheidene koloniën voor de vrije vaart deed wel afbreuk aan het monopolie der Maatſchappij, maar werkte zeer voordeelig op de belangen van onderſcheidene bijzondere perſonen, Kooplieden en Reederijen. En ook in *Suriname* zelf, waarvan de Maatſchappij ſlechts een derde aandeel bezat, vonden bijzondere ondernemingen, vooral van *Amſterdam*, meer opgang en voorſpoed. Zonder de ſlagen, ons na 1780 door de Engelſchen toegebragt, zou *Westindië* langer eene goudmijn voor ons zijn gebleven.

VIJF-

Digitized by Google

VIJFDE HOOFDSTUK.

DE OOSTINDISCHE MAATSCHAPPIJ, SEDERT DE TWEEDE VERNIEUWING VAN HAAR OCTROOI, TOT DEN JARE 1780.

---

§ 39. *Voordeelen van den Oostindischen Handel in de laatste helft der achttiende eeuw.*

Na dit buitenstapje zullen wij ons wederom tot het Oosten wenden. Hier waren de zaken ondertusschen niet teruggegaan. Laat ons achtervolgens onze voornaamste betrekkingen aldaar beschouwen.

De Moluksche Nagelhandel was nog zeer in bloei; maar de vruchtbaarheid dezer eilanden was zoo groot, dat er meer nagelen voortkwamen, dan de Maatschappij met het vroeger zoo verbazende voordeel kon afzetten. Dus besloot men, in 1652, de nagelboomen op alle eilanden, behalve op *Amboina*, uit te roeijen, tot groot nadeel voor de ingezetenen, maar ten voordeele der Maatschappij. Deze handelde hier onbillijk; want eene vroegere overeenkomst luidde, dat zij alle kruidnagelen, die geteeld werden, nemen zou. Men gaf echter aan de dus beroofde eilanden eenige schadevergoeding. Eindelijk werd ook de Koning van *Ternate*, die

 ons

Digitized by Google

ons nog al veel moeijelijkheid veroorzaakt had, onderworpen, en zijn Rijk geraakte, in 1680, geheel onder het bewind der Maatschappij.

In 1681 kwam ook het landschap *Cheribon*, op *Java*, onder hare bescherming; een landschap, dat ons naderhand groote winsten opleverde door de koffijteelt. In een' burgeroorlog tusschen den Sultan van *Bantam*, AGONG, en zijnen zoon HHADJI, trokken wij partij voor den laatsten, terwijl de Engelschen en Denen den eerstgemelden hielpen. De laatste overwon, verdreef de Engelschen en Denen, en sloot, in 1682, een innig Verbond met onze *Oostindische Maatschappij;* zoodat *Java* voortaan geheel onder de bescherming en den invloed der Nederlanders geraakte.

Ook had men, reeds in 1660, *Macasser*, een magtig Rijk op *Celebes*, tot eenen voor ons voordeeligen vrede gedwongen; en de geheele westkust van *Sumatra* was mede in onze handen gevallen. Dit verlevendigde den Handel nog meer; want men bezat nu eene streek, rijk in peper, kamfer, cassia, benzoin, goud, kokosölie en sapanhout. Voor het goud kocht men lijnwaad op *Coromandel*, en de peper en andere artikelen werden in groote hoeveelheid naar *Europa*, *Japan*, *China*, *Perzië* en *Bengalen* gezonden.

De vaart op *Borneo* had in dezen tijd niet veel te beteekenen. Men vond wel peper, goud, diamanten en eenige paarlen, maar met te groot gevaar voor de dienaren der Maatschappij, wegens den verraderlijken aard der inboorlingen.

Op *Ceylon* werden onze bezittingen nog al vermeerderd door de verovering van *Trinconomale*, *Cotjaar*, *Baticalo* en andere plaatsen. De omtrek van eerstgemelde plaats was de vruchtbaarste van geheel het eiland en bezat de beste haven. *Cotjaar* had zulk een' sterken Handel op *Coromandel*, dat er jaarlijks wel voor 500000 gulden aan lijnwaad werd ingevoerd. *Baticalo* had overvloedig rijst en kaneel, zoodat de Kaneelhandel nog voordeeliger werd.

De betrekkingen op het *vaste land* van *Azië* waren mede niet ongunstig. Zoowel op de kust

van

Digitized by Google

van *Malabaar* als op *Ceylon*, was de roem van onzen naam door den dapperen VAN GOENS gevestigd, en werden de Portugezen, die ons zoowel in *Azië* als in *Amerika* benadeelden, teruggedrongen. Terwijl wij in laatstgemeld werelddeel *Brazilië* verloren, nam VAN GOENS, de veroveraar van *Manaar*, *Jaffanapatnam* en *Negapatnam* (van belang door parelvisscherij en lijnwaden), op *Malabaar* het sterke *Cochin*, benevens *Coulang*, *Cranganoor* en *Cananoor*. De Koning van *Cochin* werd door hem gekroond; en de geheele Handel van *Malabaar* (*Cananoor* alleen kon jaarlijks 200 lasten peper opleveren) viel in onze handen, gelijk wij dien op *Coromandel* reeds bezaten. Ongetwijfeld komt van den lof, hierdoor behaald, zoowel een gedeelte aan den Gouverneur-Generaal MAATSUIKER als aan VAN GOENS, zijn' Veldheer, toe, wegens de veêrkracht, waarmede hij de pogingen van dezen ondersteunde. En in het algemeen moeten wij aanmerken, dat wij den grooten voorspoed, in dit tijdperk genoten, meerendeels te danken hebben aan de opvolging van drie zulke uitmuntende mannen, als voor welke de Gouverneurs-Generaal MAATSUIKER, VAN GOENS en SPEELMAN geboekt staan.

Ook op het binnenlandsche Rijk van *Indië*, *Golconda*, hadden wij een' levendigen en voordeeligen Handel. Laatstgenoemd Land vooral was rijk in edelgesteenten; en van hoe veel waarde wij zelve onze goede verstandhouding met hetzelve hielden, blijkt hieruit, dat wij ons, sedert 1619, een' jaarlijkschen lastbrief van 25000 gulden, voor vrijheid van Handel, wel wilden getroosten en, in 1676, den Koning geschenken aanboden, ter waarde van 66000 gulden. Hiervoor werd ons nu ook de jaarlijksche schatting van 25000 gulden vrijgegeven, benevens vrijdom van onderscheidene tollen geschonken. De vaart op *China* en *Japan* werd door onze bezitting van *Formosa* zeer bevorderd. De jaarlijksche uitvoer van Chinesche artikelen over *Formosa* naar *Japan* en *Batavia*, en verder naar *Europa*, kon men door elkander op de waarde van een millioen guldens berekenen, terwijl de onkosten ongeveer 200000 gulden beliepen.

Digitized by Google

De Handel op *Perzië*, door VAN DEN BROEK aangeknoopt, was nog in vollen bloei. Men voerde vooral zijde uit, en bragt daarvoor jaarlijks wel 1600000 pond specerijen aan, die dan door de Perzianen te land verder naar *Syrië* en *Klein-Azië* werden gevoerd. En offchoon men gedurig verschil had over den prijs der zijde, en dit verschil, in 1684, tot volkomene oneenigheid oversloeg, werd hetzelve weder bijgelegd door een Gezantschap, en de Handelsbetrekkingen werden op den vorigen voet hersteld.

Men kan ligt begrijpen, dat de voordeelen van deze uitbreiding onzes Handels niet gering waren. Zoo had de retour-vloot, die, in 1661, de tijding van den vrede met *Macasser* in het Vaderland bragt, goederen in ter waarde van zes millioenen guldens, terwijl deze nog geen twee millioen aan inkoopsprijs gekost hadden. De waarde der Aandeelen, die, in 1656, op 380 ten honderd gestaan hadden, rees, in 1661, tot 450 en, in 1663, tot 470. In het noodlottige jaar 1672, toen zij 650 ten honderd bereikt hadden, daalden zij plotseling, door den hagchelijken toestand des Vaderlands, tot 250; maar zij herstelden zich weldra, en bleven in het overige gedeelte dezer eeuw van 500 tot 600 ten honderd. De uitdeeling was daaraan geëvenredigd. In 1660 bedroeg dezelve 40 ten honderd, in 1670 even zoo veel en in 1671 klom zij tot 60. In dit jaar kwamen er achttien Oostindische schepen in het Vaderland, en de goederen, die zij medebragten, vooral de kaneel, notenmuskaat en foelie, waren zeer gewild. In dit zelfde jaar zeilden er dertig oorlogsvaartuigen en jagten, ter bescherming onzer uitgebreide bezittingen, naar *Azië*. Ook op de uitdeelingen had het jaar 1672 een' schadelijken invloed; zij waren eenige jaren zeer gering, maar rezen echter, in 1680, 1682 en 1685, weder tot 25, $33\frac{1}{3}$ en 40 ten honderd.

§ 40. *De* Kaap de Goede Hoop.

Wij hebben reeds vroeger met een enkel woord

van-

Digitized by Google

van de *Kaap de Goede Hoop* melding gemaakt, thans zullen wij, omdat hare opkomst in dezen tijd valt, iets breeder van haar gewagen.

Deze zuidhoek van *Afrika* was voorheen wel door de Pheniciërs, later door DIAZ op nieuws, ontdekt en, sedert GAMA, bestendig door de Portugezen omzeild, maar dezelve werd niet bijzonder geacht. De onherbergzame kust was door zware stormen en de onvriendelijke inborst der bewoners (de *Hottentotten*) in een' slechten naam bij de Europeanen. HOUTMAN (1595), VAN CAARDEN (1601 en 1609) en SPILBERGEN (1601) gingen er eens aan land; MATELIEF (1608), VAN DEN BROEK (1633), GIJSELS en HAGENAAR (1638) voorzagen er zich zelfs van versch water en dreven eenigen Ruilhandel met de Hottentotten; maar de bezittingen van deze Wilden schenen van zoo weinig waarde, dat men nog niet dacht aan eene duurzame vestiging.

Op dit denkbeeld kwam een Wondheeler, ANTONI VAN RIEBEEK, in 1648, bij eene terugreis naar het Vaderland. Hij had de streek te dien einde onderzocht, en vond haar zeer geschikt tot eene ververschingsplaats, welke de schepen, op den langen weg naar *Indië*, wel noodig hadden. Zijn plan werd door de Maatschappij goedgekeurd en hij zelf, met vier schepen en veel voorraad, derwaarts gezonden, waar hij dus in 1651 het Land in naam der *Oostindische Maatschappij* in bezit nam. Hij bouwde eerst eene schans van aarde en hout (de beginselen der *Kaapstad*); maakte verscheidene nuttige inrigtingen; kocht land en vee van de inboorlingen, betalende in snuisterijen voor de waarde van 45000 gulden; deelde aan ieder der zijnen zestig morgen lands uit, met vee en gereedschappen, in zekere termijnen terug te betalen, en legde een' wijnberg aan. In het gebrek aan vrouwen werd voorzien door een aantal meisjes uit het Amsterdamsche Weeshuis. Op de voortbrengselen der kolonie werd geenerlei belasting gelegd en ook de Handel vrijgesteld; maar men moest den aankomenden schepen der Maatschappij, tegen vastgestelde en billijke prijzen, voorraad verschaffen.

Digitized by Google

Nog grooter waarde bekwam de kolonie, onder het bestuur van SIMON VAN DER STEL, van 1679 tot 1699. Hij breidde dezelve nog verder uit, legde de plaatsen *Stellenbosch* en *Drakestein* aan, ontving ook met liefde verscheidene Fransche Protestanten, die, LODEWIJK XIV ontvlugtende, zich hier op koren-, ooft- en wijnbouw begonnen toe te leggen. Hij zelf legde ook een' wijnberg aan op zijn buitengoed *Constantia*, waaraan de zoo beroemde wijn van dien naam zijn bestaan verschuldigd is. Zijn zoon, WILLEM ADRIAAN, volgde hem in 1699 op, werkte in het spoor van zijnen vader voort, maar had veel te verduren van de kolonisten, die hem benijdden wegens zijn heerlijk aangelegd landgoed *Vergelegen*.

De Handel van de *Kaap* is nooit veelbeduidend geweest; want een ergdenkende geest, die de Maatschappij tegen deze kolonie bezielde, beperkte naderhand hare Scheepvaart en verkeering met vreemden op eene zeer willekeurige wijze. Maar als ververschingsplaats bleef zij steeds eene onwaardeerbare parel in de kroon der Maatschappij, totdat haar door de Engelschen parel en kroon en alles werd ontrukt.

§ 41. *Verlies van* Formosa *en van den grootsten Handel op het vaste land van* Azië.

Wij hebben boven gezien, van hoe veel belang het eiland *Formosa* voor ons was. Onpartijdig zoowel het verkeerde als het goede onzer maatregelen willende vermelden, moeten wij bekennen, dat hetzelve door ons verwaarloosd werd, en dat persoonlijke haat van een' Raad van *Indië*, VERBURG, tegen den dapperen Bevelhebber van het eiland, COYET, die om hulp verzocht, toen hij door den Chinees COXINGA werd bedreigd, ons dit voordeelige punt heeft doen verliezen. COXINGA landde in Februarij van 1661; COYET verdedigde het zwakke kasteel negen maanden lang tegen 25000 man, die van grof geschut waren voorzien, en bedong toen nog den vrijen aftogt der bezetting,

met

met allen scheeps- en anderen voorraad, naar *Batavia.* Deze heldhaftige verdediging van COYET, en de groote algemeen bekende daad van ANTONIUS HAMBROEK, een' tweeden BEIJLING, hebben wel dit voorval vereeuwigd; maar het strekte tegelijk tot schande van ons Indisch Bestuur, dat het zulk eene plaats zoo argeloos liet glippen.

Immers verkwistten wij niet alleen meer dan zes millioenen vruchteloos aan oorlogskosten, om het verlies te herstellen, maar ook onze Handel op *China* werd deerlijk geknakt. Men verspilde nog eene ton gouds met een Gezantschap aan den Chineschen Keizer; doch het einde was, dat men slechts eens om de acht jaren een schip naar *China* zou mogen zenden. Nog een geval bedierf onzen Theehandel op eene treurige wijze. Vele Chinezen bragten zelve de thee onmiddellijk uit hun Rijk naar *Batavia*, en haalden dan peper en andere artikelen terug. Maar in het begin der vorige eeuw vond men den prijs, dien zij eischten, te hoog, en verbood men hun, anders dan tegen eene bepaalde kleinere som te lossen. Zij losten dus tot minder prijs, maar besloten, om niet weder te komen; en de Keizer riep al zijne onderdanen van *Batavia* naar *China* terug, voor zooverre zij zich daar niet gevestigd hadden. De schade, ons hierdoor toegebragt, was zeer groot. (*)

Een' tweeden slag ontvingen wij op *Indië's vaste land.* De Koning van *Golconda* was, in 1687, door den *Grooten Mogol*, AURENG-ZEB, overwonnen en onttroond en daardoor onze Handel op het binnenland geëindigd. VAN RHEEDE, door de Maatschappij afgezonden, om daar den staat van zaken op te nemen, vestigde nu den hoofdzetel te *Negapatnam*, op

(*) Het is een treurige pligt, hier ook melding te maken van het afgrijsselijk bloedbad, dat, in 1740, uit hebzucht, onder de Chinezen, te *Batavia* woonachtig, werd aangerigt. Meer dan 10000 menschen werden wreedaardig vermoord, en hoe ongunstig dit op den Handel werkte, is gemakkelijk te begrijpen. Gelukkig trok zich de Keizer van *China* de zaak niet bijzonder aan.

op *Coromandel*, en maakte van die ſtad eene ſterke vesting, in de gedaante van een' geregelden vijfhoek, even als de Antwerpſche Citadel; maar deze luisterrijke verſterking kon den Handel niet herſtellen. Deze verviel zelfs op *Coromandel* zoo zeer, dat men de goederen, die van daar kwamen, in 1709, te *Batavia* met twintig ten honderd verlies veilde. Een Gezantſchap, in 1711, aan ALAM-BADUR, zoon en opvolger van AURENG-ZEB, gezonden, en hetwelk dertien tonnen gouds gekost had, eindigde ſchijnbaar voordeelig; maar de *Mogol* werd vermoord en nu waren alle kosten verloren, want er moest, volgens Oostersch gebruik, een nieuw Gezantſchap wezen. Hiertoe kon de Maatſchappij niet beſluiten; onze Handel verliep dus meer en meer, totdat dezelve eindelijk, op het *vaste land* van *Indië*, meest in handen der Engelſchen geraakte.

Ook in *Perzië* leden wij ſchade door verkeerd beſtuur van den Handel. Eén Bewindhebber berokkende aan de Maatſchappij, in 1713, een verlies van vijf tonnen gouds, waardoor de vaart op dit Land eenigzins begon te kwijnen.

§ 42. *De Maatſchappij voert de koffijteelt op* Java *in en ſtaat naar landbezit. (Ontdekkingsreizen van* ROGGEVEEN, *enz.)*

Deze verliezen werden voor het vervolg aanmerkelijk vergoed door de invoering der koffijteelt op *Java*. In het begin der zeventiende eeuw werd het in *Europa* eerst door middel van den Engelſchen Generaal MIDDLETON, en kort daarna door onzen VAN DEN BROEK, bekend, dat men in *Arabië* zoo iets dronk. Turkſche Kooplieden bragten de koffij, in 1650, te *Marſeille*, en een Turksch Gezant voerde dezelve, in 1669, te *Parijs* in. Onze NICOLAAS WITSEN bedacht terſtond, welk een onſchatbaar voordeel onze volkplantingen daaruit zouden kunnen trekken, en zond eenige loten, uit *Arabië* ontboden, naar *Java*. Of het misſchien door verkeerde behandeling kwam, maar zooveel

Digitized by Google

althans is zeker, dat deze eerste proeven niet bijzonder gelukten. De Gouverneur-Generaal ZWAARDEKROON hervatte de proef in 1718 of 1719, en deed eerst koffijboomen planten op zijn buitengoed *Cadouwang*, vier uren van *Batavia*. Het gelukte, en nu begonnen ook de Javanen zelve koffij te telen. De Maatschappij sloot toen eene overeenkomst met hen, om dezen nieuwen Handeltak tegen vijftien rijksdaalders de piekol (omtrent 125 oude ponden) te ontvangen. Naderhand moesten de inboorlingen zich echter met zes rijksdaalders tevreden stellen.

Misschien is in het planten en telen van koffij en andere artikelen de oorzaak te zoeken, dat de Maatschappij van tijd tot tijd naar meer landbezit stond. Wij hebben vroeger opgemerkt, (*) dat zij niet zoo zeer groote, als wel goede bezittingen en eenige vaste punten verlangde, en wij hebben de goede gevolgen daarvan gezien. Thans werden hare betrekkingen, door deze veranderde Staatkunde, ook anders gewijzigd. Terwijl zij zich vroeger geheel aan den Handel toewijdde, en vooral zulke bezittingen begeerde, die haar den Alleenhandel op geheele Landen konden verzekeren, voegde zij nu de zucht naar landbezit, ter bevordering van den landbouw, daarnevens. Men streefde dus naar veroveringen en vermeerdering van grondgebied. Schadelijk was deze zucht, niet alleen door zware oorlogskosten, door aanzienlijke bezoldigingen, door ongeoorloofde winsten, maar ook door verdeeling en dus verzwakking van de krachten der Maatschappij, die thans met hare oogen en wapenen overal gereed moest zijn.

Gedurende het bestuur van ZWAARDEKROON had ook de reis van ROGGEVEEN, rondom de wereld, plaats, ter dienste der *Westindische Maatschappij*. Hij deed in de *Zuidzee* onderscheidene ontdekkingen, onder andere die van het *Paasch-eiland*. In *Oostindië* gekomen, onderging hij dezelfde onheusche behandeling, als vroeger SCHOUTEN en LE MAIRE. Schip en lading werden op *Java* verbeurd verklaard.

De

(*) Zie boven, bl. 42.

De *Oostindische Maatschappij* zelve deed weinig nieuwe ontdekkingen meer. VINK, KEIJTS en DE VLAMING hadden *Nieuw-Holland* nog wat beter doen kennen; CORNELIS DE BRUIN deed togten naar de *Levant*, *Rusland* en *Perzië*; DE ROIJ doorkruiste *Borneo*; VALENTIJN (met een wetenschappelijk en zedelijk doel) de *Molukken*; IDES (voor rekening van PETER *den Grooten*) *Rusland*, *Siberië*, *Mongolië* en *China*; BOSMAN de kust van *Guinea*.

§ 43. *Schijnbare bloei der Maatschappij in de eerste helft der achttiende eeuw.*

De vaart op *Oostindië*, de Handel en de winsten, daaraan verbonden, de uitdeelingen en waarde der Aandeelen bleven nog in een' bloeijenden toestand; hetgene wij vooral aan mannen, als de Gouverneurs-Generaal VAN RIEBEEK (de zoon van den aanlegger der *Kaap-kolonie*), VAN ZWOL, ZWAARDEKROON en VAN IMHOFF te danken hadden. *Batavia* verhief zich meer en meer tot eene der luisterrijkste steden van het Oosten. Men zond van daar schepen over *Macasser* naar *Banda* en over *Banda* naar *Amboina*, naar *Timor*, *Ternate*, *Japan*, *China*, *Siam*, en over *Siam* (ook wel regelregt) naar *Ceylon*, over *Cochinchina*, *Malacca* en *Ceylon* naar *Suratte*, naar *Banjermassing* op *Borneo*, naar de westkust van *Sumatra*, *Bengalen*, *Coromandel*, *Malabaar*, *Perzië* en *Arabië*. Het is ligt te begrijpen, dat deze schepen, telkens naar *Batavia* terugkeerende, rijke ladingen moesten bezorgen aan de retour-schepen naar het Vaderland. Het geld hoopte zich bij de Maatschappij op; want het deed nog grootstendeels den ouden kringloop, uit de mijnen van *Peru*, *Chili*, *Mexico* en *Brazilië* naar *Spanje* en *Portugal*, en van daar naar andere Staten, van waar het, voor de Indische producten, naar *Nederland* en *Oostindië* ging. In 1715 kwamen er binnen tien maanden 127 schepen te *Batavia* binnen en zeilden er 101 van daar uit. In 1720 kwamen er 26 en in 1721 zelfs 33 Oostindiëvaarders in onze havens, en bragten bij de tien mil-

Digitized by Google

millioenen aan inkoopprijs mede. In 1730 en 1731 kwamen er 63 rijkgeladene Oostindifche fchepen in het Vaderland binnen. En dat de voordeelen in het midden der vorige eeuw nog niet vervlogen waren, blijkt uit het volgende lijstje, waardoor men ziet, dat de jaarlijkfche overwinst niet minder dan tien of elf millioenen guldens bedroeg.

			Inkoopprijs.	Verkoopp.
In 1750,	met 24	fchepen, de waarde van	f 7372177	— 19024209.
— 1751	— 20	————————	„ 9630682	— 16670613.
— 1752	— 22	————————	„ 7883361	— 23133580.
— 1753	— 22	————————	„ 10259866	— 17317037.
— 1754	— 22	————————	„ 8859297	— 19840766.
— 1755	— 22	————————	„ 9652485	— 19806077.

Europefche goederen werden er niet veel door ons naar *Azië* gebragt, in vergelijking met die, welke herwaarts gevoerd werden; zeker een gevolg van het monopolie der Maatfchappij. In 1715, bij voorbeeld, flechts voor 36288 gulden winst, offchoon deze winst grof genoeg was, namelijk 39¾ ten honderd. Uit onze inlandfche manufacturen werden er meest zwarte en gekleurde lakens en effene greinen heengevoerd.

De betrekkingen met *China* waren, door het beleid van ZWAARDEKROON, zeer tot ons voordeel veranderd. Maar ook *Engeland* en de *Maatfchappij van Ostende* (*) bragten veel thee uit *China*, zoodat de prijs van dit artikel zoodanig daalde, dat men dezelve te *Amfterdam* met kruiwagens op ftraat verkocht. Op *Ceylon* gingen de zaken ook meer en meer vooruit, en in 1766 had men het, na een' zesjarigen oorlog op dit eiland, zoo ver weten te brengen, dat wij het volle bezit van al deszelfs kus-

(*) Deze Maatfchappij, in 1722, door medehulp van Keizer KAREL VI *van Oostenrijk*, opgerigt, dreigde onzen Handel een' zwaren flag toe te brengen. Wij waren dus, door *Engeland* en *Frankrijk* geholpen, op het punt, den Keizer om deze reden den oorlog te verklaren; maar hij voorkwam dit, door die Maatfchappij in 1731 weder te ontbinden. Hare beginfelen waren voorfpoedig geweest.

Digitized by Google

kusten, en daarmede den Alleenhandel, de uitsluiting van alle vreemdelingen en het bezit der kaneelbosschen, tegen een' rijksdaalder het pond, verkregen. Deze kaneeloogst was zoo overvloedig, dat het Bestuur, in het eerste jaar na den vrede, 4000 balen naar het Vaderland zond en nog 600 balen te *Batavia* liet blijven. Daarenboven werd ook de geheele westkust van *Borneo* door een' inlandschen Vorst aan de Oostindische Maatschappij afgestaan.

De uitdeelingen der Maatschappij stonden goed; namelijk als volgt:

in	1701 en 1702 op	20	ten	honderd;
van	1703 tot 1711—	25	„	„
in	1712	—15	„	„
in	1713	—30	„	„
in	1714	—33½	„	„
van	1715 tot 1720—	40	„	„
in	1721	—33½	„	„
in	1722	—30	„	„
in	1723	—12½	„	„.

Vervolgens begonnen dezelve zeer uit elkander te loopen, naar mate van den meer of minder gunstigen toestand der retour-vloten en de onkosten der Maatschappij in *Indië*. Omstreeks 1747 stonden zij op 20, van 1758 tot 1765 op 15, van 1766 tot 1769 op 20, van 1771 tot 1779 op 12½ ten honderd. De waarde der Aandeelen klom in 1718 tot 600 en in 1720, het jaar van den algemeenen Windhandel, tot 1200 ten honderd, daalde in 1723 en 1724 weder tot ruim 600 en naderhand nog aanmerkelijk lager. In 1780 stonden zij op 327 ten honderd. (*)

§ 44.

(*) Vele bijzonderheden, in deze en de volgende § voorkomende, heb ik alleen uit VAN KAMPEN's *Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa*, Deel I, 1ste stuk, kunnen putten; terwijl deze dezelve is te weten gekomen uit het Koloniaal Archief, Brieven en Rapporten, *in manuscript* berustende bij het *Departement van Koloniën*.

Digitized by Google

§ 44. *Wezenlijke verachtering in geldmiddelen, en oorzaken daarvan.*

Het luidt vreemd, dat de Maatschappij met dit alles zoo verbazend in hare geldmiddelen verachterde. In 1693 bezat zij nog een zuiver kapitaal van ruim veertig millioenen guldens. Vier jaar daarna was zij reeds acht millioenen verachterd, en in 1723 bezat zij van deze geheele som nog slechts ruim vier en een half millioen. In 1724 was er reeds een te kort, en dit te kort nam jaarlijks toe. Het was niet in ons Vaderland, waar de retouren zulk eene rijke overwinst gaven, maar het was in *Indië*, dat haar staat achteruitging.

De oorzaken daarvan zijn zeker menigerlei. Wij vermeenen eenige derzelve te kunnen aangeven, welke tot zulk een' ongunstigen toestand van zaken hebben zamengewerkt.

1) *Vooreerst, de onkosten, veroorzaakt door gedurige binnenlandsche oorlogen en opstanden der Aziatische Vorsten.* Wij trokken dan, ook wanneer wij er eigenlijk niet mede gemoeid waren, voor dezen of genen partij, ten einde daardoor Handelsvoordeelen of landbezit te kunnen bedingen, en zulks vereischte ook dadelijke ondersteuning van onzen beschermeling; maar dikwijls waren wij er meer onmiddellijk in betrokken, hetzij de inlandsche Vorsten het bestuur der Maatschappij moede waren, of andere Europesche Staten ons het bezit van zoo vele voorregten misgunden. Zoodanige opstanden hadden wij, bij voorbeeld, op *Java* en de *Molukken* te dempen; terwijl op *Ceylon* en het *vaste land van Indië* de worstelstrijd tegen *Engeland* reeds werd aangevangen.

2) *De vergrooting der Engelsche magt in Hindostan* was eene andere oorzaak van onze verachtering. Niet alleen, dat *Engeland* ons de voordeelen van de vaart op *Bengalen* ontnam, onzen Handel op het overige gedeelte van *Indië's vaste land* en op *China* door mededinging verzwakte; maar het ontnam ons ook allengs de voordeelen van den verkoop in *Europa*.

3)

Digitized by Google

3) *De vermeerdering van weelde en pracht in Oostindië*, waartegen, in 1647, 1680, 1704, 1719, 1729 en 1733, onderscheidene Plakkaten waren uitgevaardigd, mag ook als van verderfelijken invloed op onze geldmiddelen worden beschouwd. De een zocht den anderen in praal en pracht te evenaren of voorbij te streven; en dit had weder een' dadelijken invloed op iets, waardoor de Maatschappij reeds op zich zelve genoeg benadeeld werd, namelijk op

4) *de oneerlijkheid en knevelarijen der Ambtenaren.* Deze trokken niet alleen de aanzienlijkste jaarwedden, maar verrijkten zich ook dikwijls, door ongeoorloofden Eigenhandel, ten koste van het monopolie der Maatschappij. Zij werd zelfs door Scheepskapiteins, leveranciers, commiesen, enz. schaamteloos bestolen; en konden deze het in de volkplantingen, langs oneerlijke wegen, niet langer volhouden, dan trokken zij als rijke *Nabobs* naar het Vaderland, om hier in brasserij en wellust hunne schatten te verteren en alles, wat in hunnen kring viel, met hunnen Oosterschen geest te verpesten. Het spreekt echter van zelf, dat ook hier roemvolle en voortreffelijke uitzonderingen zouden op te noemen zijn.

§ 45. *Toestand van Zeevaart en Handel der Maatschappij in* 1780.

Offschoon nu de Maatschappij hare achterstallige schulden in 1779 reeds tot bij de vijf en tachtig millioenen guldens zag oploopen, zij wist deze schuld voor een groot gedeelte te dekken door het opvolgen van den raad van HOPE EN COMP., om regtstreeks Handel op *China* te drijven, en den Lijnwaadhandel uit te breiden; zij wist haar crediet te bewaren, en hare Zeevaart en Handel waren in 1780 nog van veel beteekenis.

Batavia was nog steeds de hoofdzetel der Regering, waar de schepen van en naar onderscheidene oorden van *Indië* en naar en van het Vaderland gelost en geladen werden. *Cheribon* werd een der

bes-

Digitized by Google

beste gedeelten van *Java*, en na dit eiland was *Amboina* het belangrijkste punt onzer Oostindische bezittingen, door de teelt der kruidnagelen; gelijk de *Banda-eilanden* ons bij uitsluiting de muskaatnoot en foelie leverden. *Ternate*, geheel ons wingewest geworden, diende alleen als voorpost ter bescherming van *Amboina* en *Banda*. Meer voordeel dan *Macasser* op *Celebes*, *Sumatra* en *Borneo* gaf thans *Malacca*, de oude hoofdzetel der Portugezen, door hare voortbrengselen, kamfer, peper, ivoor, areek, zwavel en masthouten, maar vooral door tin, waarvan jaarlijks door elkander 300000 pond werd ingekocht. *Ceylon* werd minder voordeelig, omdat de *Nabob* van *Carnatica*, een Leenman der Engelschen, ons de parelvisscherij van *Manaår* ontnam, en ons eigen Bestuur ons daar zeer veel kostte. De voordeelen van *Coromandel*, *Malabaar* en geheel *Hindostan* gingen meerendeels verloren door gedurige geschillen met de inlandsche Vorsten en de mededinging der Engelschen. *Perzië* werd, gedurende de geheele vorige eeuw, te zeer door binnenlandsche onlusten en omwentelingen geteisterd, om eene voordeelige vaart op te leveren. De Handel op *Japan* was, gelijk wij vroeger gezien hebben, zeer beperkt. *China* gaf thans de meeste voordeelen van geheel *Azië's vaste land*. Jaarlijks zond de Maatschappij uit het Vaderland naar *China* vier of vijf groote schepen, die te *Batavia* tin, lood, peper, noten en kruidnagelen innamen, terwijl de andere helft der lading in baar geld bestond. Zulk een schip had dan de waarde van twee en een half millioenen guldens in, waarvoor men in *China* zijden stoffen, nankingslinnen, porselein, kurkuma en drie of vier millioen ponden thee terugnam, en onmiddellijk naar het Vaderland bragt, met eene winst van 650000 gulden op iedere lading.

De Scheepvaart van *Batavia* op deze onderscheidene Aziatische gewesten was nog bijzonder levendig. Een of twee schepen zeilden jaarlijks, in September, naar *Perzië* en twee naar *Malabaar* (*Suratte* of *Cochin*) en deden onderweg *Ceylon* aan, om kaneel te laden. Daarenboven voeren er vier of vijf schepen bepaald op *Ceylon*. Twee schepen

zeil-

zeilden, tusſchen April en Augustus, naar *Coromandel*, waarvan er ook één *Ceylon* aandeed, om kaneel te laden. Twee ſchepen gingen, in Mei, naar *Malacca*, *Palembang* en *Borneo*, vijf of zes, tusſchen November en Februarij, naar *Amboina*, *Banda*, *Macasſer*, enz., in Mei of Junij, één naar *Padang* (op *Sumatra*), twee naar *Japan* en vier of vijf naar *China*. De Maatſchappij bezat in het geheel 103 groote ſchepen, benevens een aantal ſloepen, barken, enz.; en hare geheele krijgsmagt in het Oosten beſtond, in den jare 1777, uit 19162 Europeanen en 2663 inlanders, te zamen 21825 man. (*)

§ 46. *De Maatſchappij heeft veel bijgedragen tot den rijkdom en het aanzien van ons Beſtuur.*

Vóór wij thans de *Oostindiſche Maatſchappij* een' tijd lang gaan verlaten, om haar naderhand, door de Engelſchen, tegelijk met onze geheele Zeevaart, geknakt en verwoest, weder te vinden, zullen wij nog een oogenblik ſtilſtaan bij den gunſtigen invloed, dien zij gehad heeft op de ſtijving onzer Vaderlandſche ſchatkist, en op het aanzien van ons Vaderland in de rij der Europeſche natiën.

Het is dus hier de vraag niet, hoe zeer zij de welvaart der ingezetenen van ons Land in het algemeen heeft bevorderd, (†) maar wat zij onmiddellijk aan ons Vaderlandsch Beſtuur heeft geſchonken. Voor haar Octrooi had zij, van het begin tot 1740, ongeveer drie millioenen guldens betaald en, na 1742, drie

(*) Volgens de berigten van VALENTIJN, CAMPAGNE en HUIJSERS, medegedeeld door VAN KAMPEN, t. l. a. pl., bl. 260.

(†) Zie hierover het volgende Hoofdſtuk, § 48. Wij hebben daarbij nog ſlechts aan te merken, dat deze Maatſchappij in 175 jaren (1605—1780), van een' inleg van ruim zes millioen, heeft uitgedeeld ruim 238 millioenen guldens, makende dus 3687½ ten honderd van hare hoofdſom of jaarlijks 12$\frac{1}{14}$ ten honderd. Zie ZILLESEN, *Neêrlands Opkomst*, enz., bl. 176. Hiertegenover ſtaat intusſchen ook het ſchadelijke van haar monopolie voor bijzonderen Handel.

Digitized by Google

drie ten honderd van hare jaarlijksche uitdeeling gegeven, bedragende alles te zamen acht millioenen. Aan in- en uitgaande regten had zij, van 1602 tot 1783, niet minder dan twee en vijftig millioenen guldens aan den Lande betaald. Ook had zij het Vaderland, in geval van nood, dikwijls buitengewoon ondersteund; zoo als, in 1665, door het onderhoud van twintig oorlogsschepen, ter dienste van den Staat; door het leveren van salpeter (voor buskruid) tot lage prijzen, en door het voorschieten van aanzienlijke geldsommen. Zoo gaf zij nog in 1717 een' vrijwilligen onderstand van meer dan twee en twintig tonnen gouds, ter voldoening van de renten der Negotiatie op het Ambtgeld in *Holland*; en waar zij kon, heeft zij altijd hare dankbaarheid aan den Staat, als haren Beschermer, met daden bewezen.

Daarenboven schonk zij een bijzonder gezag aan ons Vaderland in de rij der Europesche natiën. De Handel ter zee was, sedert de ontdekking van de vaart naar *Oostindië*, de voornaamste Handel geworden. Zij was Koloniehandel, even als met *Amerika*; en hierdoor verkregen de koloniën en die Zeemogendheden, welke haar bezaten, een veel grooter gewigt in de weegschaal der Staatkunde. Ook waren vele voortbrengselen uit de andere werelddeelen niet meer voorwerpen van weelde, maar van behoefte; en het werd dus ook van groot gewigt voor andere Staten, om in vriendschappelijke betrekkingen te staan tot dat volk, hetwelk die voortbrengselen het meest en goedkoopst leverde. En te dezen opzigte waren wij het grootstendeels aan de Oostindische Maatschappij verschuldigd, dat wij met onzen SPANDAW kunnen zeggen:

Ziet *Neêrlands* Maagd! Waar zij verscheen,
  Daar zwelt het al van zegen;
Verkwikkend daalt, op hare treên,
  Een specerijen-regen;
De geur van morgenlandsche vrucht
Bewierookt *Hollands* vrije lucht!

En blinkend zweven voor haar' voet
De Vrijheid en victorie;
In haar gevolg is de overvloed;
Haar lijfſtaffiert de glorie;
Zij houdt de weegſchaal van het regt,
Als zij der volken pleit beſlecht!

o Heilge tijd, o gouden eeuw!
'k Hoor aller zeeën watren
Den lof van *Hollands* fieren Leeuw
In elken golfſlag klatren!
'k Hoor, hoe de naam van *Nederland*
Weêrgalmend rolt langs rots en ſtrand! (*)

Aan de andere zijde werden wij echter, juist wegens onze rijke Scheepvaart, dikwijls benijd; waarom er bij ons een beſtendig wantrouwen op de goede gezindheid van andere volken moest beſtaan, waaraan zelfs de menigvuldige Handelstraktaten ſlechts op nieuws voedſel gaven. Het gevolg hiervan was het verſterken onzer gewapende zeemagt, eigenlijk, om de ſchadelijke maar niets beſlisſende kaperijen tegen te gaan, en de beperkingen van den onzijdigen Handel te weren, maar te zelfden tijde dienende, om ook in Staatkundige geſchillen, buiten ons Handelskarakter, aan ons gevoelen een' beſlisſenden invloed te geven. Niet vreemd dus, dat wij dezen invloed genoten, toen onze zeemagt bloeide, namelijk in de zeventiende eeuw, en dat die invloed, zoowel als onze groote Zeehandel, in de achttiende eeuw verminderde, en eindelijk geheel verloren ging, omdat wij onze zeemagt lieten vervallen.

Wij wenden ons thans van andere werelddeelen af, om weder in het bijzonder op onze Zeevaart en Handel *in ons eigen werelddeel* het oog te vestigen.

(*) *Neêrlands Zeeroem.*

ZES-

Digitized by Google

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEEVAART EN HANDEL OP ONDERSCHEIDENE LANDEN VAN EUROPA, SEDERT DE OPRIGTING DER OOST- EN WESTINDISCHE MAATSCHAPPIJEN, TOT DEN JARE 1780.

---

§ 47. *De Tachtigjarige Oorlog verrijkt en versterkt Zeevaart en Handel.*

Het is eene duidelijke waarheid, dat Koophandel en Zeevaart den vrede liefhebben en door den oorlog schade lijden. Want terwijl de schepen in het eerste geval overal veilig kunnen rondzeilen, worden zij in het laatste geval door vele moeijelijkheden belemmerd; de gemeenschap wordt verbroken en de zee door kaperijen onveilig gemaakt. Dit was mede eene oorzaak, waarom onze Staat in de vorige eeuw zoo zeer de onzijdigheid beminde; maar het moest eene beter *gewapende onzijdigheid* geweest zijn.

De Tachtigjarige Oorlog maakt op bovenstaanden regel, ten aanzien van vrede en oorlog, eene gunstige uitzondering. Welverre, dat Zeevaart en Handel door denzelven zouden geleden hebben, zijn zij in tegendeel er door versterkt en verrijkt.

Digitized by Google

De redenen van dit verschijnsel zijn niet moeijelijk op te sporen, en wij hebben er ten deele reeds van gewaagd.

Waren de bewoners der noordelijke gewesten van ons Land ook vroeger meer dan die der zuidelijke gewoon om zee te bouwen, deze gewoonte werd bij velen, door de droevige vervolging van de Spaansche Inquisitie, eene noodzakelijkheid. De Watergeuzen waren op hun eigenlijk element, toen zij zwalkten van haven tot haven, van Land tot Land, en door vrijbuiterij de rijkgeladene vijandelijke schepen bestookten. En nadat zij ook eenige Handelsteden in ons Land hadden veroverd, en andere plaatsen zich zelve hadden vrijgestreden, kreeg ook de koopvaardij gelegenheid, om zich op nieuws te ontwikkelen. Den vijandelijken kaper vreesde men niet; men wist hem met stoutheid het hoofd te bieden of met vlugheid te ontzeilen. Ook mogt het den Konihg van *Spanje* weinig baten, dat hij zijne havens voor ons sloot; wij hebben gezien, hoe de onzen zelve in *Oostindië* wisten te komen. Ja, het was voor den Spanjaard evenveel en misschien meer verademing dan voor ons, dat het Twaalfjarig Bestand gesloten werd. Maar nu het eens gesloten was, zag men onze Zeevaart eene nooit gekende hoogte bereiken. Wij wisten de schatten van *Peru* wel te verkrijgen, al mogten wij ze zelve niet, ten koste van bloed en tranen der arme inboorlingen, uit de mijnen van *Zuid-Amerika* halen; en van de Ostindische voortbrengselen hadden wij immers zelve de stapelplaats. Toen nu, in 1648, de Munstersche vrede gesloten werd, was *Spanje*, vroeger het rijkste Land van *Europa*, arm geworden; en wij, door den vijand ter vernietiging bestemd, waren vrij en rijk, en dit door Koophandel en Zeevaart.

Onze Staat zag nu ook de belangrijkheid in, om de Zeevaardij aan te moedigen en te bevorderen, en om dezelve steeds door eene *gewapende zeemagt* te beschermen. Met het sluiten van bovengemelden vrede werd bepaald, dat de zeemagt van den Staat uit zestig oorlogsschepen zou bestaan; twintig om hier en daar op zee rond te kruisen, twintig om de

de koopvaardijschepen tot geleide te dienen, twintig om in de havens van het Vaderland gereed te liggen. Maar reeds in den eersten oorlog tegen *Engeland* (1652—1654) werd dit getal op 230 gebragt, waarvan ruim de helft zou dienen tot de groote vloot, die telkens uitzeilde, om den vijand te ontmoeten en te bestrijden. Van tijd tot tijd werd derzelver getal nog vermeerderd, en hoe dezelve gebruikt zijn, heeft 's Lands Staatkundige Geschiedenis geleerd, en zou men ook enkel in het leven van DE RUIJTER kunnen zien. (*)

§ 48. *De omzetting der Oost- en Westindische voortbrengselen in* Europa.

De *Oost- en Westindische Maatschappijen* verhieven den Europeschen Handel van ons Vaderland tot den hoogsten trap van bloei en welvaart. Zij hadden een' allergunstigsten invloed op de werkzaamheden in fabrijken en manufacturen; verschaften aan duizende handen arbeid en aan duizende monden brood, en waren de oorzaak van een' overvloedigen omloop der gelden. Men heeft begroot, dat, alleen door de omzetting der Oostindische waren, jaarlijks veertig millioenen guldens aan de deelhebbers in die Maatschappij in handen kwamen; maar dat deze som, door het verband van den Oostindischen Handel met andere Handeltakken, in goede jaren, tot drie en vijftig millioenen jaarlijks aanwies; terwijl jaarlijks dertig schepen in hare dienst naar *Azië* stevenden, en dagelijks 2500 menschen op hare werven werk konden vinden. (†) En ook in het midden der achttiende eeuw, toen deze rijke Handeltak reeds begon te kwijnen, bragten de Oostindische voortbrengselen jaarlijks toch nog een en twintig millioenen

(*) De Levensgeschiedenis van dezen Zeeheld, door G. BRANDT beschreven, is tegelijk een waar Gedenkboek van *Nederlands* roem en grootheid.

(†) D'ALBON, *Verhandeling over eenige volken*, Deel I, bl. 427.

nen guldens op, en voor ruim zestien millioenen guldens aan zoodanige waren gingen nog buiten's lands. Van 1759 tot 1780 vertrokken er nog 645 ſchepen naar *Oostindië*, en in laatstgemeld jaar bezat de Maatſchappij nog 123 ſchepen, alle in ons Vaderland gebouwd en uitgerust. (*) Welk eene drukte en welvaart zulk eene verbazende Zeevaart en Handel geven moest, is gemakkelijk te begrijpen. Om ſlechts eene kleinigheid te noemen. Voor allerlei koopmanſchappen, Oost- en Westindiſche, Franſche, Portugeſche, Spaanſche, Italiaanſche, moesten onderſcheidene pakkers aanwezig zijn. De ſortering van het kaneel was nergens zoo ver gevorderd en volleerd als hier, toen wij nog op het bezit van *Ceylon* mogten roemen; en de kaneelpakkers hadden ſlechts de opgave noodig, voor welk Land of welke plaats de verzending dienen moest, om dezelve op eene onverbeterlijke wijze te beſturen. (†)

Maar deze beide Maatſchappijen bragten vooral dit belangrijk voordeel aan ons Vaderland toe, dat het daardoor niet alleen deszelfs Europeſchen Handel aanmerkelijk uitbreidde, maar hetzelve tot de ſtapelplaats van *Europa* verhief. De aanleidende oorzaak was duidelijk; want de voortbrengſelen uit de andere werelddeelen waren de kostbaarſte Handeltak, en waar zulk een tak de andere zoo onvergelijkelijk onderſteunde, moest de vrachtvaart op en van alle Landen wel zoodanig toenemen, dat zij haar hoogſte punt bereikte. Ik meen dit niet duidelijker te kunnen voorſtellen, dan met de woorden uit het boven aangehaald voortreffelijk Werk van VAN OUWERKERK DE VRIES: „ Waar „ men bij de voorname en hoofdartikelen alle an„ dere ook mindere behoeften vervullen kan, daar „ zoekt en neemt men het een om het ander. Men „ ſchrijft van 's buitenlands liever éénen orderbrief „ voor alles, wat men noodig heeft, dan tien voor „ onderſcheidene behoeften naar zoo vele verſchil-

„ len-

(*) ZILLESEN, *Neêrlands Opkomst*, enz., bl. 174, enz.

(†) VAN OUWERKERK DE VRIES, *Over Neêrlands Koophandel*, bl. 101. Mogt van dit uitverkochte Werk ſpoedig eene tweede uitgave het licht zien!

Digitized by Google

„ lende plaatsen; men bevordert ook daardoor het „ gereede en minkostbare der afzending, enz. Men „ gewent zich ook ligter aan ééne natie, en beproeft „ spoediger haar te kunnen vertrouwen, dan dat „ men zich aan onderscheidene karakters moet over- „ geven; terwijl men eindelijk in de remisen maar „ met ééne soort van specie en wissel te doen heeft; „ of voor zooverre men in goederen remitteert, op „ stapelplaatsen, waar alles ontvangen en alles ge- „ zocht en verbruikt wordt, ook te gereeder afzet „ vindt." (*) Zoo werd de grootheid van ons Vaderland gevestigd; zoo wapperden op *IJ* en *Maas* de vlaggen der gansche bekende aarde en de onze bedekte de havens van geheel *Europa*. Zoo werd het waar, wat eens onze HELMERS zong:

Nu stroomt des aardrijks schat, de geur van 't Morgenland,
't Ivoor van 't kreeftgestarnt' naar *Hollands* nijvrig strand.
De God des Handels rijst aan 't *IJ!* Met gouden baren
Golft de *Amstel*, en 't Heelal blijft op die welvaart staren!
Geen winden zijn er, of zij voeren 's aardrijks schat
Naar de oevers van den *Rijn*, de *Maas* en *Merwe*-stad! (†)

§ 49. *De Handel door onze manufacturen, enz. verlevendigd.*

Naar al de Landen van *Europa* speelden, in den uitvoer van ons Vaderland, de voortbrengselen van *Oost* en *West*, vooral de suiker, koffij, thee, rijst, verfstoffen, de fijnere speecrijen, en op het laatst ook de tabak, eene hoofdrol. Daarenboven de artikelen, die door onze eigene manufacturen, fabrijken en trafijken werden geleverd, bij voorbeeld wollen stoffen, papier, boter en kaas, en eindelijk zoodanige koopwaren, welke wij uit het eene Land haalden, om dezelve weder naar een ander Land te brengen. Sedert de uitvinding en verbetering der mo-

(*) T. a. pl., bl. 102.

(†) *De Hollandsche Natie*, Vierde Zang, 5de druk, bl. 138.

molens, werd *Zaandam*, en de verdere *Zaankant*, een wonder der wereld. Want toen de nuttigheid der molens eens gebleken was, werden zij een zeer geschikt middel ter volmaking van vele Vaderlandsche manufacturen, die toch, wegens schaarschheid van brandstoffen, beter dan de eigenlijke fabrijken, met een gunstig gevolg konden worden bekroond. En geen wonder, dat in zulk een Land van Zeevaart en Handel de houtzaagmolens; in het Vaderland van LAURENS KOSTER de papiermolens tot een' hoogen trap van volmaking werden gebragt. Men werkte ook voor den buitenlander, en zelfs verkocht men dezen vele vaartuigen, die nergens zoo spoedig, zoo geschikt en zoo goedkoop werden aangebouwd. (*) Verder leverden ook de olieslagerijen voor velen eene rijke bron van bestaan niet alleen, maar ook een' belangrijken tak van verzending.

Amsterdam vooral, maar ook *Rotterdam*, *Middelburg* en *Dordrecht* (de laatste stad begunstigd door haar stapelregt, het regt, om voorbijvarende goederen op te stapelen en ter markt te brengen) bleven steeds onder de voornaamste Handel- en fabrijksteden van *Europa* hare plaats behouden. Uit de vaart naar *Oost-* en *Westindië* sproot ook het maken van loodwit, vermiljoen en loodschuim; en het raffineren van suiker, kamfer en borax werd hier te Lande uitgevonden. *Amsterdam* was de voornaamste plaats in het kloven en snijden van baleinen, gelijk mede in het kloven en slijpen van diamanten, en naderhand in het kerven van den tabak. *Haarlem* overtrof alle door deszelfs linnenreekerijen; offchoon deszelfs tulpenbloei wel vrij wat

(*) Men zegt, dat men te *Zaandam* al de tot den scheepsbouw benoodigde stukken in één' dag kon zamenvoegen, zoodat men 's morgens vroeg op de werf komende, nog geen' arbeid begonnen zag, en er tegen den avond reeds een groot vaartuig gereed kon staan, om van stapel te loopen. D'ALBON, t. a. pl., bl. 386. Offchoon dit misschien overdreven zij, blijkt toch ook de bekwaamheid onzer Vaderen in den scheepsbouw door de spoedige uitrusting van geheele oorlogsvlooten, ten tijde van DE RUIJTER.

Digitized by Google

wat verderfelijken Windhandel ten gevolge had. Maar het had ook veel verzending in zijden ſtoffen; *Leyden* in lakens en andere wollen goederen; *Delft* in porſelein en aardewerk; *Edam*, *Monnickendam* en *Harlingen* door derzelver traankokerijen, zeepziederijen en zoutkeeten. En wie kende *Schiedam* niet, wegens deszelfs jeneverſtokerijen, of de *Noord-Hollandſche ſteden*, bijkans alle zoo beroemd door hare boter en kaas? Maar dit zal genoeg zijn, om eenig, al is het ſlechts een flaauw, denkbeeld van onzer Vaderen ijver en arbeidzaamheid in manufacturen, fabrijken en trafijken te geven. Het is gemakkelijk te begrijpen, hoe zeer dezelve onze Zeevaart en Handel moesten verlevendigen. (*)

§ 50. *De Visſcherijen.*

Geene geringere bron van welvaart, ja, van rijkdom, werden de Visſcherijen, waartoe de ligging van ons Vaderland ons onwillekeurig ſcheen uit te noodigen. Er plagten toch jaren te zijn, dat de ſtad *Zierikzee* alleen meer dan 6000 tonnen met oesters naar *Keulen* en *Frankfort* zond, en meer dan 600000 kreeften door dertien ſchepen van de Zweedſche en Noorweegſche kusten halen liet. *Schoonhoven* bloeide bijzonder door hare zalmvangst. Het waren onze visſchers, die zelfs *Londen* van paling en tarbot voorzagen, en in den vastentijd werden bijkans alle Belgiſche gewesten door ons met

(*) En nog grootere aanwinst ontvingen de fabrijkſteden door de overkomst der Franſche Protestanten, die, in het laatst der zeventiende eeuw, zoo bloedig door LODEWIJK XIV werden vervolgd, en door onze Vaderen met opene armen ontvangen en opgenomen werden. Zij werden met groote voorregten begunſtigd; en hunne verſchijning mogt misſchien op onze zedelijkheid en nationaliteit geen' gunſtigen invloed uitoefenen, zij deed dit, althans in de eerſte helft der achttiende eeuw, wel op onze Handelsbelangen; zoo ook de overkomst van verſcheidene rijke Portugeſche Joden, inzonderheid te *Amſterdam*.

Digitized by Google

met visch geholpen. (*) Maar wij hebben hier vooral het oog op onze *Groote-* of *Haringvisscherij* (†) en op de *Walvischvangst.*

De *Walvischvangst* werd van het jaar 1615 tot 1645 voor rekening eener bijzondere Maatschappij gedreven, maar naderhand voor ieder opengesteld. Het harpoeneren leerden wij van de Biscaaijers, en wij verstonden het spoedig in den grond. In de beste tijden van deze Visscherij (in de zeventiende eeuw) zeilden er soms jaarlijks 200 schepen naar *Groenland*, *Straat Davis*, *Spitsbergen* en het *Beeren-eiland*, terwijl de uitrusting van elk schip ongeveer 35000 gulden beliep. De kans was in deze Visscherij zeer wisselvallig; want de onderneming was hagchelijk en men had met duizenderlei moeijelijkheden te worstelen. Maar zij was eene oefenschool voor den Nederlandschen zeeman; bekend met gevaren en ontberingen, leerde hij dezelve trotseren en verachten, en in oorlogstijd waren zij, die zeggen konden *Groenlandsvaarders* geweest te zijn, steunen voor 's Lands oorlogsvloot. Het is niet zeker, hoe veel in het algemeen bij deze Visscherij gewonnen of verloren is; maar dit is zeker, dat zij veel vertier en welvaart heeft verspreid door de uitrustingen, die zij noodig had; door de fabrijken (vooral lijm- en traankokerijen), waartoe zij aanleiding gaf, en door den binnen- en buitenlandschen Handel, daaruit voortvloeijende. Vijf duizend menschen vonden door dit alles bezigheid en brood. Maar in het midden der achttiende eeuw begon deze bron van bestaan reeds op te droogen; misschien mede omdat de visch van zijne gewone plaats verliep, maar ook door mededinging der Franschen, Hamburgers, Denen, Zweden en Engelschen. Welk kwaad

(*) Zeer smakelijk zegt VAN OUWERKERK DE VRIES, t. a. pl., bl. 108: „ In de zuidelijke Roomsche „ Landen waren in de vaste, naast eenen schotel Zeeuw- „ sche witte boonen (met geheele scheepsladingen der- „ waarts gevoerd), eenige Hollandsche haringen voor- „ gezet, een zoo begeerd geregt, dat voor de gebrui- „ kers de voorschriften van het Geloof ophielden ont- „ houding te wezen."

(†) De Kabeljaauwvangst heette de *Kleine Visscherij.*

Digitized by Google

kwaad de laatste ons al hebben gebrouwd, zullen wij in het volgende Hoofdstuk zien.

Reeds in het begin der zeventiende eeuw noemde men de *Groote-* of *Haringvisscherij* eene goudmijn voor ons Vaderland, en zij was dit inderdaad. Toen vonden ongeveer 100000 ingezetenen daardoor hun werk met visschen, kaken, inzouten, kuipen, nettenbreijen, zeildoekmaken, zoutkramen, ventjagen als anderzins. Alleen in 1601 werden er 1500 buizen in de havens van ons Vaderland ter haringvangst uitgerust. *Enkhuizen*, *Hoorn*, *de Rijp*, *Amsterdam*, *Rotterdam*, *Vlaardingen* en *Maassluis* hadden daarin een groot aandeel. Ten tijde van den hoogsten bloei voeren er 400 à 500 schepen van *Enkhuizen* en 200 à 300 schepen van de *Maas* ter haringvangst. Naderhand werd het getal dier schepen aanmerkelijk kleiner; maar hiervoor is eene natuurlijke oorzaak op te sporen, zonder dat men aan dadelijk verval dezer Visscherij behoeft te denken. Want nadat men overtuigd werd, dat de haring *in volle zee gevangen* en *levende gekaakt* moest worden, werden de schepen meer dan dubbel vergroot, opdat zij tot deze bewerking in zee ruim genoeg en geschikt mogten zijn. Gelijk men dus vroeger, bij voorbeeld nog in 1640, schepen van 15 à 16 lasten daartoe gebruikte, had men later schepen van 30 à 32 lasten.

Nadat de zoogenaamde *Buisjes-biddag* gehouden was, om Gods zegen over deze Visscherij af te smeeken, kwam de geheele bevolking op de been, om de vloten naar zee te zien vertrekken, voor welke de vangst van den 24sten Junij tot den 25sten November vrijstond. Men vischte vooral op de Engelsche en Schotsche kusten, hetwelk aanleiding gaf tot vele twisten met *Engeland* (begonnen door JACOBUS I, in 1608, vernieuwd door KAREL I, in 1635, voortgezet door CROMWELL, in 1652); maar de onzen handhaafden zich in dat regt, tot op tien mijlen afstands van de Engelsche kusten. Dit was ons genoeg, omdat de haring in volle zee veel beter is; terwijl de Engelschen zich, tot ons geluk, met de mindere soort van kustharing bleven vergenoegen. De alzoo door ons gevangene en in

zee

Digitized by Google

zee bewerkte haring werd alom, zelfs naar *Duitschland*, *Polen*, *de Middellandsche Zee* en *Amerika* verzonden. Was de haring binnengebragt, dan werd een gedeelte der buizen, vooral de zoogenoemde *bunhoekers*, andermaal uitgerust ter *zoutevisch-* of *beugvangst*, welke niet alleen binnenlandsche behoeften vervulde, maar ook een Handeltak op *Frankrijk* en *Spanje* werd, waar men onze *in droog zout geperste* visch gaarne zag komen.

De vreemden konden niet nalaten, ons ook deze goudmijn te benijden; en offchoon DE RUIJTER den vijand dikwijls van de zeeën vaagde, waren echter de zware oorlogen, die wij in de zeventiende eeuw tegen *Engeland* moesten voeren, eene belemmering van onze Visscherij en eene aanleidende oorzaak, waarom ook anderen zich bijzonder op dezen Handeltak begonnen toe te leggen, tot groote schade voor de onzen. Zoo zonden wij, bij voorbeeld, in 1738 slechts 229 buizen naar zee, offchoon dit getal, zelfs na 1780, weder opklom (in 1783 tot ruim 280 en in 1784 tot ongeveer 300). En hoe laag deze Visscherij ook naderhand, ten tijde onzer vernedering, mogt zinken, de echte kunst, om de haring naar vaste regelen en wetten het smakelijkst te bereiden, is nog alleen in onze handen gebleven, en de *Nederlandsche* roem blijft in dit opzigt door geheel *Europa* heen gevestigd.

§ 51. *Bijzondere blik op onze Zeevaart en Handel naar onderscheidene Landen van* Europa. — *Naar de* Levant.

Laat ons thans op onze Zeevaart en Handel, die wij in dit groot en bloeijend tijdperk naar de voornaamste Landen van *Europa* onderhielden, nog meer van nabij de oogen vestigen. Aan onze manufacturen en fabrijken hadden wij voornamelijk onze vaart op de *Levant*, dat is, *Italië*, *Griekenland*, *Klein-Azië* en *Egypte*, te danken; terwijl wij de onderscheidene voorwerpen, hier te Lande bearbeid, derwaarts voerden, haalden wij van

Digitized by Google

van daar ruwe zijde, die wij in onze koudere luchtstreek niet kunnen winnen, tot verwerking terug. Ook fijnere zuidelijke vruchten, vijgen, korenten, razijnen, Arabische- of *Mokka*-koffij, enz. van daar naar ons Land en elders heengevoerd, gaven goede rekening. Dit gaf aanleiding, dat men in 1624 eene *Levantsche Kamer*, door acht Bewindhebbers bestuurd, te *Amsterdam* oprigtte, en dat men alle vlijt en zorg besteedde, om de Handelsbetrekkingen op deze Landen levendig te houden. Te dien einde onderhield men ook Consuls of Gevolmagtigden te *Livorno*, op *Sicilië*, te *Smirna* en in meest alle oostelijke zeehavens der *Middellandsche Zee*; gaf men dikwijls rijke geschenken aan de Pacha's en andere Staatsdienaars van den *Grooten Heer*, en werd er te *Konstantinopel* een Afgezant, deels door onzen Staat, deels door de *Levantsche Kamer* onderhouden. Maar de gedurige rooverijen der *Barbarijsche Staten* (offchoon soms, en vooral door DE RUIJTER, gevoelig getuchtigd) en ook de mededinging der Engelschen en Franschen maakten deze vaart in de achttiende eeuw minder voordeelig.

Naar Spanje.

Op *Spanje* waren de Handelsbetrekkingen zeer levendig, zoodra, in 1648, de Munstersche vrede gesloten was. Dit Land trok de meeste en voornaamste behoeften voor deszelfs bezittingen in *Zuid-Amerika* uit ons Vaderland, en men verzekert, dat met dezen Handel dikwijls 100 ten honderd gewonnen werd. Vele onzer linnenperserijen waren alleen aan *Spanje* haar bestaan verschuldigd. Zelfs werden hier duizenden van zakken voor de tarwe van het fraaiste linnen gemaakt, en in de graanschepen naar *Cadix*, *Sevilië* en *Barcelona* geladen, terwijl men alzoo de hooge inkomende regten van *Spanje* ontging. De onderlast bestond ook dikwijls uit gezaagde houtwaren, en wanneer dan de fijnere waren en de derwaarts sterk getrokkene kaas het schip nog niet genoeg vulden, had men altijd wel een of ander huisraad bij de hand, dat men tot verminderde vrachten bij kon laden en op eene voordeelige wijze af kon zetten. Men nam dan meest-

Digitized by Google

meestal zuidelijke vruchten en wijnen mede terug, maar niet zoo veel, of men trok ook nog wel gereed geld uit dat Land.

Naar Portugal.

Dit alles kreeg men ook terug uit *Portugal*, dat niet alleen voor deszelfs bijzondere schepen, maar ook voor 's Rijks zeemagt meestal het benoodigde touwwerk uit ons Vaderland trok. Onze lijnbanen verhieven zich, mede door deze ondersteuning, tot een' hoogen trap van bloei. Ook de stukgoederen, de fijnere waren en de groote menigte van kaas, telkens te *Lisſabon*, *St. Ubes* en *Oporto* ontboden, konden, door dien geregelden Handel in touwwerk, in alle jaargetijden eene oogenblikkelijke verzending bekomen. Zelden werd deze Handel op *Spanje* en *Portugal* anders dan door Fransche of Engelsche kapers gestoord; want wij leefden met beide eerstgemelde Landen meestal in eene goede verstandhouding.

Naar Frankrijk.

Door het toenemen van onzen Handel in manufacturen, konden wij zelve niet zoo vele goederen vervaardigen, als wij tot onze verzendingen noodig hadden. Dit was de oorzaak, dat men soms jaarlijks voor 30 millioenen livres aan manufacturen uit *Frankrijk* haalde, behalve voor nog 12 of 15 millioenen livres aan ruwe stoffen (om die zelve te bearbeiden), aan wijn en brandewijn. Oost- en Westindische en vooral Noordsche waren en scheepsbehoeften gingen dan derwaarts terug. Eene geheele vloot van Friesche en Groningerlandsche koffen en smakken, die in de eerste helft des jaars gewoonlijk de *Oostzee*, als graanschepen, bedekten en soms drie of vier reizen in één jaar konden doen, veranderden in den zomer plotseling in wijnschepen, en haalden derzelver winst even voorzigtig van den vrolijken Franschman, als van den bedaarden Duitscher en Noorman. Als een bewijs, offchoon een treurig bewijs, van de levendigheid dezer vaart kan dienen, dat, in 1664, uit ééne wijnvloot wel 130 schepen, komende van *Bordeaux*, vóór de oorlogsverklaring, door de Engelschen genomen werden. Deze vaart hield zich echter in dit tijdperk meestal

staan-

Digitized by Google

ſtaande, offchoon zij door den oorlog met *Frankrijk* en door lastige Handelsbepalingen en verbodswetten van den Franſchen Minister COLBERT, ook ten nadeele van zijn eigen Land, weleens gedrukt werd. Zoo verbood hij, bij voorbeeld, den geheelen invoer van alle Hollandſche zijden en wollen fabrijkgoederen, terwijl Franſche kapers ons ter waarde van 8 millioenen guldens op zee ontnamen.

Naar Engeland.

De Handel op *Engeland* zelf was zeer wisſelvallig door den gedurigen oorlog, waarin wij met dat Land gewikkeld waren. In de zestiende eeuw was dezelve zeer aanzienlijk geweest, vooral in lakens, waaraan *Middelburg* inzonderheid veel van deszelfs bloei verſchuldigd was. Het levendigst werd echter de Handel op *Engeland* in de eerſte helft der achttiende eeuw, offchoon dan ook zeer belemmerd door de beruchte Akte van CROMWELL, waarop wij nader zullen terugkomen. Wol, ſteenkolen, zout, tin en manufacturen waren de voornaamſte artikelen, die wij van daar haalden; boter en kaas, ſtukgoederen, hout, teer en pik de voornaamſte, die wij derwaarts bragten. Men kon toen *Rotterdam* als de eigenlijke ſtapelplaats van den Engelſchen Handel, hier te Lande, aanmerken.

Op den Rijn.

Veiliger dan op *Engeland* was zeker de Handel op den *Rijn*, waardoor wij de voortbrengſelen van alle einden der aarde naar het zuidelijk gedeelte van *Duitschland* voerden, en vooral wijn en houtwaren weder terugbekwamen. Te *Dordrecht* inzonderheid zag men jaarlijks geheele houtvlotten, als zoo vele drijvende kasteelen, van de rivier aankomen. Hier kon geen volk, wegens onze geſchikte ligging, met ons wedijveren.

Naar de Oostzee *en* Noorwegen.

De Hout- en Graanhandel bloeide echter voornamelijk door de vaart op de havens aan de *Oostzee*. Ook dezen Handel kregen wij bijkans geheel in, dewijl geen volk de Noordſche natiën zoo geſchikt van de Levantſche, Oost- en Westindiſche voortbreng-

brengſelen kon voorzien als wij, en dewijl het *Hanze-Verbond* noch in magt en aanzien, noch in ſnelheid en geſchiktheid van bediening met ons kon wedijveren. Het grootſte voordeel van den Houthandel beſtond hierin, dat er op de plaatſen aan de *Oostzee* en ook in *Noorwegen* nog weinig of geene zagerijen aanwezig waren. Het ruwe hout werd dus van daar naar ons Vaderland gevoerd, hier bewerkt en gezaagd, niet alleen voor ons zelve, maar ook voor de Franſchen en Spanjaarden. Er zijn jaren geweest, dat men door verre over de 100 groote houtfluiten (ſchepen van 400 tot 500 last) hout uit de *Oostzee*, inzonderheid van *Narva*, aanvoerde; terwijl deze ſchepen dikwijls twee reizen in het jaar en dan ook nog weleens eene reis naar *Noorwegen*, inzonderheid naar *Bergen*, om hout en ſtokvisch deden. Op dien zelfden voet, als met het hout, had men het ook met de granen. Wij haalden dezelve uit de *Oostzee*, en dan trok bijna geheel zuidelijk *Europa* dezelve liever uit ons Land, dan van de plaats zelve, omdat niemand het zoo goed wist, als de Nederlandſche Koopman, welke ſoort bijzonder voor *Frankrijk*, welke voor *Portugal* of *Spanje* geſchikt was, en hoe dezelve moesten geladen worden, om ze voor bederf en broeijing te bewaren. Deze Handel hield gedurende dit geheele tijdperk meest onafgebroken ſtand; en werd de *Sont* aleens voor onze ſchepen geſloten, dan werd zij ſpoedig, of door onderhandelingen of door de tromp van het kanon, weder geopend. Zoo was dan niet meer de rijke *Oostzee*, maar zoo werd *Nederland*, zelf arm in voortbrengſelen, bij andere Landen vergeleken, de koornſchuur van vele, en, in verſchillende artikelen, het hoofdmagazijn van alle natiën in *Europa*.

Naar Rusland.

Allerbelangrijkst was voor ons in de zeventiende eeuw de vaart op *Rusland*. Het waren de onzen, die aanleiding gaven tot de ſtichting van de ſtad *Archangel*, en een' voordeeligen Handel hierop dreven in houtwaren, allerlei ſcheepsbehoeften, granen pelterijen en ijzerwaren. Van tijd tot tijd werden deze betrekkingen nog meer uitgebreid, zoodat wij ein-

Digitized by Google

eindelijk, onder Czaar MICHAËL, den eersten uit het Huis van *Romanow*, boven andere natiën werden begunstigd en volkomene vrijheid van Handel verkregen. Alles werd tot goedkoope prijzen uit dat Land getrokken, om het naderhand, gedeeltelijk bewerkt, in dat eigen Land weder in te voeren. Onze Algemeene Staten zelve noemden daarom met regt (in 1664) den Handel op *Rusland* eene *hartader der welvaart van den Staat, vooral voor den scheepsbouw*. Maar de voordeelen werden minder, zoodra wij zelve de Russen meer met het fabrijkwezen en de onuitputtelijke hulpbronnen van hun eigen Land bekend maakten. Reeds onder ALEXIS, den vader van PETER *den Grooten*, zag men dit; de uitvoer van granen verminderde, en men voerde geen bier of brandewijn meer uit andere Landen in. Hij rigtte ook glasfabrijken op en deed ijzermijnen, ter binnenlandsche verwerking, opsporen.

Zijn zoon, Czaar PETER, bewerkte nog grootere omwenteling, niet alleen in de zeden, maar ook in den Handel van zijn Rijk. Op aanwijzing van zijn' vriend LE FORT, nam hij eene oude boot, door een' Hollander, KARSTEN BRANDT, getimmerd, tot model eener kleine scheepsmagt. Maar dit was hem niet genoeg. Hij deed zelf eene reis door *Europa* (in 1697), en op deze reis zag men den Alleenheerscher aller Russen werken op eene scheepstimmerwerf te *Zaandam*, en op de werf der *Oostindische Maatschappij* te *Amsterdam*, gelijk een gewoon daglooner. Hij was schrander genoeg, om een aantal Scheepsbouwkundigen, Fabrikanten en werklieden mede te lokken; en zoo werd een gedeelte van onzen Handel naar *Rusland* overgeplant. Een oorlog met *Zweden* verschafte hem verscheidene havens aan de *Oostzee*, en in 1703 begon hij met de bouwing van *Petersburg*. Derwaarts wilde hij den Handel van *Archangel* verleggen. Het gelukte hem meerendeels; maar deze Handel was ons zoo voordeelig niet als de vroegere. Onder de 1200 schepen, die PETER, tegen het einde van zijn leven, in zijne havens mogt zien binnenloopen, waren ook vele van andere natiën, en wij kregen dus mededingers. Daarenboven werden nu de Russen, naar het voorbeeld van hun Opperhoofd, ook zelve

ſcheepsbouwers, Fabrikanten en Kooplieden; en de ontwikkeling, nijverheid en beſchaving van het noorden ſtrekte alzoo tot vermindering van onzen Handel en Zeevaart.

§ 52. *Nadeel, in de achttiende eeuw, door weelde en Windhandel aan onzen Handel toegebragt.*

Terwijl onze ſchepen ons alzoo uit alle Landen 's werelds rijkdommen en overvloed ijverig toevoerden, begon ook de weelde haren verderfelijken invloed, niet alleen op de zedelijkheid, maar ook op den Handel zelven te vertoonen. Want offchoon allerlei voorwerpen van weelde zoo vele bijzondere Handelsartikelen zijn, en als zoodanig winst aan den Koopman verſchaffen, wordt echter derzelver invloed ſchadelijk, als de Koopman die voorwerpen zelf te veel gebruikt, en daardoor, of achteruitgaat in zijne geldmiddelen, of zich tot traagheid en vadzigheid laat verleiden. Dit is meest bij alle Handeldrijvende volken het geval geweest, misſchien alleen *Carthago* uitgezonderd; maar de Romeinen gunden ook aan de Carthagers den tijd niet, om zich door hunne rijkdommen te laten bederven, en zij zelve waakten ijverig tegen dat bederf door de wetten van den Staat. Onderſcheidene oorzaken werkten mede, dat wij weldra de nadeelige gevolgen van onzen rijkdom ondervonden. *Vooreerst* de ſchatten zelve, die wij door Handel en Zeevaart hadden verworven; *daarenboven* de rust en vrede, die wij in de achttiende eeuw, na den langdurigen oorlog tegen *Frankrijk*, mogten genieten, en *eindelijk* de invloed van vreemde, vooral van Franſche zeden, denkwijze en gewoonten. Zoodra deze oorzaken gemeenſchappelijk begonnen te werken en elkander onderſteunden, werd derzelver invloed allernadeeligst. Rust en vrede gaven ons tijd om te genieten; de Franſchen leerden ons, hoe wij meer dan de ſtijfzinnige Vaderen genieten konden, en het geld, door den Handel verworven, lag immers in gereedheid. De Kooplieden leefden in gemak en welvaart. „ De zoon nam zonder moeite bezit van 's vaders „ rijkdom en vergat den Voorvader, die met inſpan- „ ning

Digitized by Google

„ ning en arbeid alles had bijeengebragt." (*) Men kwam zoo ver, dat men in vele artikelen aan het vreemde de voorkeur gaf boven het inlandsche, niet alleen om de deugdzaamheid der waren, maar ook omdat men dezelve, offchoon minder deugdzaam, echter goedkooper bij den Duitscher en Franschman verkrijgen kon, tot groot nadeel voor onze eigene fabrijken, manufacturen en Handel. Velen verteerden zonder zorg het zonder zorg gewonnen geld, en werd de tering boven de nering gesteld, dan werd alles bijgezet, om de schade weder in te halen. Men stak zich in rockelooze ondernemingen, won zijn vermogen weder door *Windhandel* en *speculatie*, of, wat nog meer gebeurde, men sloeg een *bankroet* (toen echter nog voor schandelijk gehouden).

Veler geest was dus ook hier te Lande, zoowel als in *Engeland* en *Frankrijk*, gestemd, om zich te wagen in den *Windhandel in papieren*, die, in 1720, door den fortuinzoeker JOHN LAW eene razende hoogte bereikte. Men dreef dien Handel hier vooral in *Engelsche Zuidzee-Aktiën*, die, door tot duizend ten honderd te rijzen, eerst aan velen eene grove winst bezorgden. Men rigtte nu zelfs onderscheidene Maatschappijën van Koophandel in dezen smaak op. *Rotterdam*, *Middelburg*, *Vlissingen*, *Veere*, *Zwolle*, *Hasselt*, *Steenwijk*, *Harlingen* en *Utrecht* zagen zoodanige Maatschappijën als door een' tooverslag ontstaan, maar vele derzelve ook spoedig weder verdwijnen. De solide Handel begon stil te staan, zelfs zoo, dat het volk te *Amsterdam* geen werk genoeg meer krijgen kon, en uit wraak een koffijhuis plunderde, waarin de zoogenaamde *Aktionisten* gewoonlijk vergaderden. Eindelijk begonnen de papieren in *Engeland* te dalen; want het bleek, dat de *Zuidzee*-Handel de verwachting bitter teleurstelde. Deze daling had ook hier een' onmiddelijken invloed; de papieren liepen tot zeer lage prijzen en eindelijk geheel te niet,

(*) J. DE VRIES, *Bekroonde Prijsverhandeling* in de Werken der *Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde*, Deel IV, bl. 5.

Digitized by Google

niet, en velen zagen zich de grievendſte ſlagen toegebragt. (*)

Het moet met onderſcheiding verſtaan worden, wat ſommige latere Geſchiedſchrijvers vermelden, dat namelijk deze ſpeculatiën zich tot één jaar (1720) bepaalden en met dat éénc jaar vervielen. In 1734 althans dreef men nog ſterken Windhandel met Engelſche Fondſen. „ Men gaf premiën van „ één, twee en meer ten honderd, om vast te „ ſtaan, de *Aktiën* te ontvangen of te leveren tot „ zekere prijzen, op gezette tijden, als op Februarij, Mei, Augustus en November. Wanneer „ nu die *Aktiën* op den beſtemden tijd der betaling „ maar vijf of zes ten honderd gerezen of gedaald „ waren, bedroeg niet zelden het verlies voor den „ trekker of gever meer dan zijn gauſche vermo-„ gen." (†) Zoo bleef de zucht tot zoodanigen Windhandel beſtaan, veroorzaakte nu en dan verſlapping en vermindering van den eigenlijken Handel, en dit had naderhand weder meer Windhandel ten gevolge. (§) Misſchien is ook in deze zucht de grondoorzaak te zoeken van de mateloozе voorſchotten, die wij later, van tijd tot tijd, alleen om wat hoogere rente te trekken, aan vreemde Mogendheden gaven; waardoor wij het geld uit onzen eigen' Handel terughielden, terwijl wij tegelijk den omloop des gelds in vreemde Landen, Handelsondernemingen voor vreemde rekening, en de Scheepvaart van onze vijanden zelfs, bevorderden.

§ 53.

(*) Breeder bij CERISIER, *Geſchiedenis der Nederlanden*, Deel X, bl. 64, enz.

(†) VAN EFFEN, *De Hollandſche Spectator*, Deel IV, bl. 691, en het geheele 233ſte *Vertoog*. Volgens dien zelfden voortreffelijken Schrijver begon ook de Windhandel in bloemen weder het hoofd op te ſteken; maar gelijk tegen het midden der zeventiende eeuw vooral in *tulpen*, zoo nu in *hiacinten*. Voor éénen hiacint werd 2200 gulden betaald; voor eenen anderen 4000 gulden geëischt. T. a. pl., Deel IV, het 158ſte *Vertoog*.

(§) Men zie over de verderfelijke gevolgen van den Windhandel de *Prijsverhandeling van* EGERDING, *bekroond door de Maatſchappij: Tot Nut van 't Algemeen*, uitgegeven in 1829.

§ 53. *Zeevaart en Handel door* WILLEM IV *begunstigd.*

Zoo begonnen Zeevaart en Handel allengs te kwijnen. De Algemeene Staten hadden wel in 1725 eene schoone Handelsverordening uitgeschreven, gegrond op zeer lage, en daardoor den Handel bijzonder bevorderende regten; maar offchoon dezelve het geheele verval onzer welvaart met eene sterke hand tegenhield, zij was niet genoegzaam, om dat verval geheel te keeren. Dit blijkt uit eene *Verhandeling over den Koophandel der Vereenigde Nederlanden*, door deskundigen, in 1751, aan WILLEM IV ter hand gesteld en door den Prins ter Algemeene Staatsvergadering ingediend. (*) Men klaagde hierin, dat te *Amsterdam* en elders zoo vele winkelhuizen ledig stonden, dat het ieder, die het Land vóór vijftig jaar gekend had, moest verbazen; dat de indigo-markt geheel uit *Amsterdam* verdwenen was; dat *Hamburg* alleen driemaal meer suiker, koffij en indigo uit *Frankrijk* trok dan uit ons geheele Land; dat in *Spanje* geene *Hollandsche* Handelhuizen meer waren, enz. Men wilde of het tarief van 1725 verminderen, of een' geheel vrijen doorvoer, of een' vrijen in- en uitvoer, tegen verhoogd lastgeld, of een bepaald *Porto-franco*, waardoor sommige goederen bij den invoer bezwaard werden, doch bij den uitvoer meestal de regten terugbekwamen. De Prins was zeer genegen, om de belangen der Kooplieden te ondersteunen. Hij legde geene lasten op de bronnen van 's Lands welvaart, maar verbood slechts den uitvoer van fabrijkwerktuigen, op eene boete van 1000 gulden. Hij gaf openlijk te kennen, dat hij alleen inlandsche stoffen wilde dragen, hetzij van zijde, wol of linnen, en verzocht de Regenten, Ambtenaren en ingezetenen, dit voorbeeld te volgen. De invoer werd niet belemmerd, en zijn vast plan was, om *Nederland* tot eene

(*) Men vindt een breed uittreksel daarvan bij WAGENAAR, *Vaderlandsche Geschiedenis*, enz., Deel XX, bl. 413—431.

eene vrijhaven (*Porto-franco*) te verheffen en daardoor de algemeene marktplaats der zeevarende natiën weder hier te vestigen. Maar de Voorzienigheid wilde het anders; hij ſtierf nog in hetzelfde jaar 1751, en van zijn plan kwam verder niets. (*)

§ 54. *Toeſtand van Zeevaart en Handel onder de Gouvernante en in de eerſte regeringsjaren van* WILLEM V.

Hij werd opgevolgd door zijn' zoon, WILLEM V, die, gedurende zijne onmondigheid, onder de voogdijſchap ſtond van zijne moeder, ANNA *van Engeland*, als *Prinſes-Gouvernante*. Gedurende haar bewind had onze Zeevaart, offchoon buiten hare ſchuld, zware ſlagen te verduren, door den zevenjarigen oorlog ter zee tusſchen *Engeland* en *Frankrijk* (van 1756—1763). Want offchoon wij onzijdig waren en ſteunden op een Verdrag van 1674, ten opzigte van Handel, Zeevaart, contrabande waren, enz. tusſchen *Engeland* en ons geſloten, vielen de Engelſche kapers wederregtelijk onze weerlooze koopvaardijſchepen aan, en boorden alzoo vooral den Oostzeeſchen Houthandel geheel in den grond. Reeds in Augustus, 1758, berekende men onze ſchade, door de Engelſche kaperijen geleden, op 12 millioenen guldens; en naderhand werd wederom eene lijst van 71 genomene ſchepen, ter waarde van 13 millioenen guldens, door de Kooplieden aan de Gouvernante opgezonden. Dan, onze zeemagt had het eerbiedwekkend aanzien van DE RUIJTER's dagen verloren; men had dezelve in deze rustige eeuw niet behoorlijk onderhouden, en men bezat de krachten niet meer, om den vermete-

te-

(*) WILLEM IV werd, in 1748, ook *Opperhoofd der beide Indiſche Maatſchappijen*, onder den titel van *Opper-Directeur en Gouverneur-Generaal van Nederlands Indiën*; maar de edelmoedige Vorst ſtond de jaarwedde, daaraan verbonden, af, wegens den ongunſtigen toeſtand van 's Lands geldmiddelen.

Digitized by Google

telen Brit wegens zijne fehandelijke handelwijze te tuchtigen. Voor het overige moeten wij bekennen, dat deze zware verliezen eenigzins werden vergoed door het leveren van ſcheepsmaterialen, hout, pek, teer en hennep, en van oorlogsbehoeften aan beide oorlogvoerende partijen. Zoo ontving *Frankrijk*, in 1756, alleen 3000 centenaars ijzeren kanon en 1000 centenaars buskruid, en *Engeland*, in 1757, ruim 6000 centenaars buskruid uit onze handen.

Ja, zonder de verraderlijke handelwijze der Engelſchen, in en na 1780, zouden wij deze verliezen wel weder geheel te boven gekomen zijn; want na het einde van dezen oorlog, in de eerſte regeringsjaren van WILLEM V, begonnen Zeevaart en Handel zich op nieuws luiſterrijk te verheffen. *Amſterdam* niet alleen, maar bijkans alle Handelſteden, bloeiden door een' of anderen tak van beſtaan. De fabrijken en manufacturen waren wel niet meer zoo winstgevend als vroeger, maar toch nog zeer aanzienlijk. De tabak verſchafte vooral thans aan velen eene nieuwe bron van beſtaan, en had de aanzienlijke pijpfabrijken van *Gouda* ten gevolge. De vaart op *Oost-* en *Westindië* ontving een nieuw leven, en daardoor ook de vaart op vele Landen van *Europa*. 's Lands crediet rees door deze bijzondere welvaart ſnel, en de renten op *Holland* ſtegen vijf, zes en meer ten honderd boven de hoofdſom. Maar, helaas! deze voorſpoed was van korten duur. De Engelſchen, onze mededingers, waren ons boven het hoofd gewasſen; hadden reeds lang onze Zeevaart met afgunſtige blikken beſchouwd, en benadeeld, zoo veel in hun vermogen was, en eindelijk was de tijd gekomen, dat zij niet meer heimelijk, of onder ſchijn van regt, het trotſche gebouw van onzen Wereldhandel ondermijnden, maar hetzelve openlijk en op eene ſchreeuwend onregtvaardige wijze plunderden en verwoestten. Het is thans de tijd, dat wij op de mededinging dezer naburen het oog vestigen.

Digitized by Google

ZEVENDE HOOFDSTUK.

HET MEDEDINGEN DER ENGELSCHEN EN DE FRANSCHE OVERHEERSCHING KNAKKEN ONZE ZEEVAART EN HANDEL.

---

§ 55. *Het mededingen der Engelſchen, tot aan* WILLEM III.

Het verval van Zeevaart en Handel, reeds in de laatstverloopene eeuw bij ons zigtbaar, moet zeker aan onderſcheidene zamenwerkende oorzaken worden toegeſchreven. Geen gering nadeel werd daaraan door *weelde en Windhandel* toegebragt, gelijk wij in het vorige Hoofdſtuk hebben gezien. Ook was de *ontwikkeling en beſchaving van Rusland* ons te dezen aanzien niet gunſtig, en door het *Verbond der Noord-Amerikaanſche Staten*, die zich van *Engelands* heerſchappij ontſloegen, ontvingen wij wederom in vele opzigten nieuwe en gelukkige mededingers. Maar niets heeft ons meer ſchade toegebragt dan de mededinging van *Engeland* zelf. Wij zullen dit Hoofdſtuk daartoe afzonderen, om deze treurige, maar tevens belangrijke waarheid in eenige bijzonderheden te ſtaven.

Dat mededingen der Engelſchen dagteekent zich reeds vroeger dan van de vorige eeuw; namelijk van dien tijd af, dat deze eilanders zich, even als wij, ijverig op Zeevaart en Koophandel begonnen toe

toe te leggen. Toen Koningin ELIZABETH den Britſchen troon beklom (in 1558), waren beide nog zeer onbeduidend; maar deze Vorſtin dacht te regt, de ſterkte van haar Rijk op zee te moeten vestigen. Het beſtrijden der Spaanſche, zoogenoemde *Onoverwinnelijke Vloot* had haar eene talrijke oorlogsvloot doen uitrusten, die zij, toen het gevaar over was, toch ook verder niet te vergeefs wilde laten liggen. Eene winstgevende Kaapvaart werd tegen het vijandige *Spanje* geopend. Maar duurzamer voordeelen verſchafte de ontluikende Handel. Sedert 1569 handelde een gezelſchap van Engelſche Kooplieden op *Rusland;* in 1583 vormde zich eene Handelmaatſchappij op de *Levant*, en in 1599 verkreeg eene Engelſche Maatſchappij het eerſte Octrooi, om op *Oostindië* te mogen handelen. Hier werd de mededinging der beide natiën ſpoedig zigtbaar; en, zoo wij op geloofwaardige Geſchiedſchrijvers vertrouwen mogen, was de ſchuld minder aan onze zijde dan aan die der Engelſchen, welke de Aziaten, overal waar zij konden, tegen ons opſtookten. (*) Hieruit zag men het inderdaad vreemde verſchijnſel ontſtaan, dat er weleens oorlog gevoerd werd tusſchen onze en de *Engelſche Oostindiſche Maatſchappij*, terwijl de beide natiën in *Europa* elkander als vrienden behandelden.

Het getal der Engelſche ſchepen, zoowel als de uitgeſtrektheid van hunnen Handel, begonnen nu onder elke volgende Regering aanzienlijk toe te nemen en den onzen afbreuk te doen. Onder niemand echter meer dan onder CROMWELL. Vóór dezen, onder KAREL I, hadden de Engelſchen ſlechts drie koopvaardijſchepen van 300 tonnen en eenige honderden kleinere; na hem, onder KAREL II (van 1660 tot 1685), meer dan 400 ſchepen van 300 tonnen en eenige duizenden kleinere.

Maar het was CROMWELL niet alleen te doen, om de Zeevaart van zijn Land te verheffen naast de

(*) VAN KAMPEN, *Geſchiedenis der Nederlanden buiten Europa*, Deel I, bl. 226 en 258, en de door hem aangehaalde Schrijvers.

de onze; neen, zij moest daarboven. Met dit doel liet hij, in 1651, de bekende *Akte van Zeevaart* verſchijnen, die inzonderheid tegen ons, als Vrachthalers en Tranſito-Handelaars, gerigt was. (*) Bij deze Akte werd bepaald: „ dat het aan geene na„ tie veroorloofd zou zijn, andere goederen in hun„ ne ſchepen naar *Engeland* te voeren, dan voort„ brengſelen van haar eigen Land of aldaar ver„ werkte artikelen. Elk ſchip, dat andere goede„ ren aan boord had, zou met de geheele lading „ verbeurd verklaard worden, tot welk volk het„ zelve ook mogt behooren, hoe weinig die goe„ deren ook zijn mogten, en ofſchoon de Schipper „ van dit gedeelte der lading niets mogt geweten „ hebben." Nu was aan onzen Tusſchenhandel van andere Landen op *Engeland* de bodem ingeſlagen, en de Engelſchen begonnen zelve uit alle Landen de onderſcheidene voortbrengſelen te halen.

Met deze Akte ging een oorlog tegen *Engeland* gepaard (van 1652 tot 1654), waarin wij wel den moed onzer Zeehelden, vooral van MAARTEN TROMP, te bewonderen, maar tevens zware verliezen, aan onzen Handel en Zeevaart toegebragt, te betreuren hebben. De Handel van het *Kanaal* (naar *Frankrijk*, *Spanje*, enz.) ſtond geheel ſtil; die op de *Oostzee* werd zeer geknakt. De Visſcherijen moesten geſtaakt worden, en de Engelſchen namen wel 1600 grootſtendeels rijkgeladene ſchepen, terwijl wij ſlechts eenige kolenſchepen konden nemen; zoo onbeduidend was hun Handel nog, in vergelijking met den onzen.

Dezelfde naijver der Engelſchen bleef onder het beſtuur van KAREL II beſtaan. Er was weder oorlog te wachten; maar eerst ontrukten zij ons in vollen vrede eenige bezittingen in *Afrika* en *Amerika*, en toen deze door DE RUIJTER, ook in vollen vrede, hernomen werden, tastten zij al onze koopvaardijſchepen aan en verklaarden ons vervolgens (in 1665) den oorlog. Maar nu hadden wij mannen aan het roer van Staat, die men juist door deze gevaren als groot heeft leeren kennen. Terwijl

(*) Deze Akte is meer algemeen bekend onder den naam van *Increase of Shipping and Trade.*

Digitized by Google

wijl *Europa* verbaasd ſtond over het beleid en de ſchranderheid, waarmede de Raadpenſionaris DE WITT de middelen ter onzer verdediging wist op te ſporen en in werking te brengen, zag men, in de geweldige zeeſlagen van 1666, den nooit geëvenaarden DE RUIJTER de Vaderlandſche vlag met roem en eer verdedigen; zag men hem de Engelſche vloot zelfs in den *Teems* verbranden, en ſchrik en vrees tot in de hoofdſtad verſpreiden. Hierop volgde ſpoedig de vrede, in 1667 te *Breda* geſloten, waarbij wij *Nieuw-Nederland* verloren, *Suriname* wonnen, en de zoo nadeelige *Akte van Scheepvaart* wel iets gewijzigd, maar geenszins afgeſchaft werd.

Deze vrede was echter niet welgemeend, en toen *Frankrijk* aan *Engeland* de hand wilde bieden, om ons te vernederen, riepen de Engelſchen tegen ons: *Delenda est Carthago! Carthago moet verwoest worden!* Nu verſcheen het noodlottige jaar 1672, waarin het behoud des Vaderlands zoo twijfelachtig ſtond, maar DE RUIJTER ter zee, en WILLEM III te land, naast God, hetzelve hebben gered. De zeeſchade was niet zoo groot als in den vorigen oorlog, en ook onze volkplantingen waren op hare hoede; doch bij den vrede moesten wij aan *Engeland* twee millioenen guldens ſchadevergoeding betalen.

In 1688 zag men een ander tooneel. De Engelſchen waren kunnen Koning, JACOBUS II, moede, en riepen WILLEM III, zijn' ſchoonzoon, te hunner hulpe. Onze Staten beſloten, WILLEM met kracht te onderſteunen; en nu zag men, „ in de zee- „ ëngte tusſchen *Engeland* en *Frankrijk*, 500 ſche- „ pen eener kleine Mogendheid, die eene eeuw te „ voren nog naauwelijks beſtond, gereed, om het „ eerſte dier aloude Koningrijken, welks inwoners, „ op den oever geſchaard, de handen naar haar uit- „ ſtrekten, in ſpijt van het andere, te verlosſen van „ een geestelijk en tijdelijk juk.” (*) JACOBUS werd ver-

(*) VAN KAMPEN, *Geſchiedenis der Nederlanden*, Deel II, bl. 126. De vloot beſtond eigenlijk uit 65 oorlogsſchepen, 500 fluiten, 60 pinken en 10 branders. Zie CERISIER, *Geſchiedenis der Nederlanden*, Deel IX, bl. 400.

verjaagd, en WILLEM III beklom den Engelschen troon.

Maar wij werden voor deze dienst zeer slecht beloond. CROMWELL's Akte bleef in stand, en onze Schippers en Kooplieden werden eer erger dan beter in *Engeland* behandeld. Offchoon beide Landen nu onder één Opperhoofd stonden, kon dit beider Handelsbelangen niet vereenigen; en WILLEM kon in *Engeland* niet alles doorzetten, wat hij wenschte; want inderdaad was hij meer *Stadhouder van Engeland* en *Koning van Nederland*, alhoewel zijne titels het tegenovergestelde mogten aanduiden.

§ 56. *Het mededingen der Engelschen, van* WILLEM III, *tot den Noord-Amerikaanschen oorlog.*

Het is waar, vele Landen begonnen in dit tijdperk mede te dingen, vooral naar den Handel op *Oost-* en *Westindië*, en men zag zoodanige Maatschappijen in *Frankrijk* (sedert 1664), in *Denemarken* (van 1618—1634 en later van 1670—1729) en te *Ostende* (in 1722) opgerigt. Maar deze Maatschappijen waren, deels kort van duur, deels van geringer belang, en geene heeft ons in allen gevalle zoo zeer benadeeld als de Engelsche. Deze breidde hare veroveringen in *Azië* en *Amerika* steeds verder uit. Aan de Franschen werd in *Noord-Amerika* geheel *Canada* ontnomen, hetwelk, benevens de Westindische eilanden *Grenada*, *St. Vincent*, *Dominique* en *Tabago*, bij den vrede van 1763, aan de Engelschen afgestaan werd. Nog grooter en belangrijker waren hunne aanwinsten in *Oostindië*, waar drie uitgestrekte gewesten, *Bengalen*, *Bahar* en *Orissa*, te zamen grooter dan *Groot-Brittanje* en *Ierland*, 12 millioenen inwoners tellende en jaarlijks 30 millioenen guldens opbrengende, hun in handen vielen. Zoo vonden zij tegelijk een' uitweg voor hunne steeds klimmende volksvlijt, die de behoeften van het naijverend vaste land van *Europa* verre overtrof; maar de 60 millioenen menschen, in *Azië* door vuur en staal te ondergebragt, moesten nu eerst de grondstoffen leveren, en daarna de

in

Digitized by Google

in *Engeland* verwerkte goederen, tegen betaling met de rijke voortbrengfelen van hunnen grond, terug-ontvangen. En naar mate hun Handel op *Azië* zich verhief, moest de onze dalen en de gedaante van *Alleenhandel* meer verliezen. Ook moesten de winften op de Oostindifche voortbrengfelen minder aanzienlijk worden; onze fabrijken, trafijken en manufacturen minder aftrek krijgen, naar gelange de Engelfchen de hunne meer volmaakten. Er was natuurlijk bij deze ook eene groote zeemagt noodig, om zulk een' Handel te befchermen en zich tevens de heerfchappij over de wateren van den aardbol te verzekeren. (*)

Wij zagen dezen aanwas der Engelfche Zeevaart en Handelsbetrekkingen met zonderlinge gerustheid aan; en onbedachtzaam vertrouwende op de geflotene Verbonden, daarenboven in flaap gewiegd door huwelijken van ons Vorftenhuis met dat van *Engeland*, afgefchrikt door het denkbeeld, dat men de fchatkist met noodelooze kosten moest bezwaren, lieten wij onze *gewapende zeemagt* geheel vervallen. Dit verval werd reeds ten tijde van WILLEM III zigtbaar, dewijl men nu geen' oorlog tegen *Engeland* meer vreesde; maar greep inzonderheid ftand na den vrede, in 1713 te *Utrecht* gefloten; en terwijl wij vroeger in vredestijd, alleen door ons aanzien, aan andere (bij voorbeeld de Noordfche) Mogendheden de wet voorfchreven, waren wij nu naauwelijks meer in ftaat, den Handel tegen zeeroovers te befchermen. (†)

Zoo verre moest het eerst met ons gekomen zijn, vóór de Engelfchen den tijd gefchikt vonden, om onzen dikwijls aangevallen' Zeehandel in den grond te boren. Reeds in den oorlog tegen *Frankrijk* gaven zij ons eenige ftaaltjes van hunne gezindheid. (§) Maar eindelijk vonden zij eene gefchikte ge-

(*) Het is bekend, dat de Engelfche bezittingen in *Azië*, later, na het te onderbrengen van HYDER-ALI en TIPPO-SAËB, nog aanzienlijk vermeerderd werden.

(†) Vele bijzonderheden aangaande den toeftand onzer zeemagt ten tijde van WILLEM III zijn te vinden bij CERISIER, t. a. pl., Deel IX, bl. 397—406.

(§) Zie boven, bl. 102.

Digitized by Google

gelegenheid, om ons niet flechts te fchaden, maar geheel te verderven. De aanleidende oorzaak daarvan was deze:

De Engelfche volkplantingen in *Noord-Amerika* waren tegen het Moederland opgeftaan, en hadden zich in 1776 voor vrij en onafhankelijk verklaard; hetgene een' hevigen oorlog tusfchen *Engeland* en de *Noord-Amerikaanfche Staten* ten gevolge had. Nu befpiedden de Engelfchen al onze handelingen, of wij ook de opftandelingen onderfteunden. Wij hielden ons aan het Verdrag van 1674, waarbij de ftelregel *vrij fchip*, *vrij goed* in het oog gehouden was en alleen contrabanden, waardoor *oorlogsbehoeften* verftaan werden, uitgezonderd waren. Hierop gerust, dreven wij in andere artikelen, vooral in *fcheepsbehoeften*, een' zeer voordeeligen Handel met *Noord-Amerika*. Nu wilden de Engelfchen ook de fcheepsbehoeften als contrabande aangemerkt hebben, begonnen eene dreigende taal te voeren, reeds onze Westindifche bezittingen te berooven en fchepen, met *beweerd* vijandelijk eigendom, op te brengen. Onze Staten zochten in te fchikken en de onzijdigheid, zoo veel mogelijk, te bewaren. Ook trachtten zij toe te treden tot een *Verbond van gewapende Neutraliteit*, met *Rusland*, *Denemarken*, *Zweden* en *Portugal*. Maar een ontwerp van Handelstraktaat, te fluiten zoodra de Amerikaanfche Onafhankelijkheid door *Engeland* erkend zou zijn, door den Amerikaan LEE en den Amfterdamfchen Koopman DE NEUFVILLE opgefteld en geteekend, met bewilliging der Amfterdamfche Regering, werd door een Engelsch fregat onderfchept; en welke billijke verontfchuldigingen er van onze zijde mogten worden ingebragt, het Britfche Hof was daarmede niet te voldoen. In December van het jaar 1780, nog vóór onze toetreding tot de *gewapende Neutraliteit*, werd ons de oorlog verklaard, en nu was de vriendfchapsband, die 106 jaren tusfchen beide volken, althans voor het oog, beftaan had, verbroken.

§ 57.

Digitized by Google

§ 57. *Schade in dezen oorlog ter zee door ons geleden.*

Het gunstige vooruitzigt op het *Verbond der gewapende Neutraliteit* had aan onze binnenlandsche nijverheid een nieuw leven geschonken, en onze schepen zeilden rustig op alle zeeën rond, toen deze schadelijke oorlog losbarstte. Honderden van Engelsche kapers werden terstond naar alle kanten uitgerust, en reeds op den laatsten Januarij, 1781, waren 200 onzer koopvaardijschepen, met de waarde van 15 millioenen guldens aan boord, prijsverklaard en in vijandelijke havens opgebragt. Met onze bezittingen in *Amerika* ging het niet beter. Het eiland *St. Eustatius*, waar de Noord-Amerikaansche kapers zich van alle behoeften voorzagen, viel, met ruim 150 koopvaardijschepen, drie millioen aan gereed geld en eenen grooten voorraad van allerlei goederen, den Engelschen in handen. Deze lieten onze vlag van het eiland waaijen, en verschalkten daardoor nog 17 Westindischvaarders. Ook ging een konvooi van 23 schepen, ofschoon door den Schout-bij-Nacht CRUL dapper verdedigd, verloren. De eilanden *St. Martin*, *Saba*, *Demerary*, *Essequebo* en *Berbice* ondervonden hetzelfde lot als *St. Eustatius*. In *Oostindië* verloren wij *Negapatnam*, *Sadras*, en meer bezittingen op de kust van *Coromandel* en het belangrijke eiland *Ceylon*. Verscheidene schepen der *Oostindische Maatschappij* vielen in Britsche handen, en het achterblijven van deze retouren, uit het Vaderland, bragt hare geldzaken in de war, knakte haar onbepaald crediet, en deed haar de betalingen opschorten, waardoor haar invloed op de algemeene welvaart geheel werd verlamd. Toen eindelijk een konvooi van 70 a 80 koopvaardijschepen (in Augustus, 1781), naar de *Oostzee* bestemd, onder bescherming van ZOUTMAN, derwaarts stevende, bevocht deze wel de bekende zege op *Doggersbank*, tegen eene veel sterkere Engelsche vloot, maar werd echter zoo gehavend, dat hij met de koopvaarders naar het Vaderland terug moest. Zoo voeren er in dit geheele jaar niet meer dan elf Neder-

Digitized by Google

derlandsche schepen door de *Sont*, terwijl er in 1780 ruim 2050 waren doorgezeild. Zelfs verboden onze Staten, met eenige bepalingen, de Vischvangst, en de Zeevaart in het algemeen, opdat er niet nog meer schatten uit onze handen mogten verloren gaan. De Walvischvangst ontving harde slagen, door de onvoorzigtigheid, dat men de kenbare schepen, hiertoe dienstig, onder *Pruissische* (dus onzijdige) vlag liet zeilen. De Engelschen sloegen geen geloof aan dezen onzijdigen eigendom; en verklaarden zoodanige schepen voor goeden prijs; zoodat ook na het sluiten van den vrede (in 1784) slechts 63 Groenlands- en Straat-Davisvaarders in zee staken; een klein getal, bij vroegere dagen vergeleken. De Haringvangst werd gedeeltelijk naar de *Eems* en *Hamburg* verlegd; offschoon er in 1784 weder 300 buizen voeren. En wat onze koloniën betreft, alhoewel verscheidene derzelve, vooral in *Westindië*, met behulp der Franschen werden hernomen, en bij den vrede weder aan ons werden afgestaan, wij verloren *Negapatnam*, het middelpunt van onzen Katoenhandel op de kust van *Coromandel*; wij moesten den vrijen Handel der Engelschen door geheel *Oostindië*, zelfs op de *Molukken* dulden, en onze Kooplieden en reederijen berekenden de waarde der ontroofde schepen en goederen op 80 millioenen guldens.

Misschien was het den Engelschen niet zoo kwalijk te nemen, dat zij de goede verstandhouding tusschen ons en *Noord-Amerika* niet langer wilden dulden; misschien werd ons dus met regt de oorlog verklaard; maar de wijze, waarop zij ons overvielen, onze weerlooze schepen en koloniën overrompelden, en, alle schadevergoeding voor het onwettig genomene weigerende, ook nog *Negapatnam* aan ons ontknibbelden, was, op het zachtst gesproken, onedelmoedig.

Deze oorlog kwam ons, helaas! nog duurder, kwam ons op het verlies van den binnenlandschen vrede te staan. De Handelsteden hielden den Stadhouder voor een' begunstiger der Engelsche belangen; de Staat werd in partijen verdeeld, en het vuur der burgergeschillen barstte los met ongekende woe-

de,

de., terwijl het door de Franschen aangeblazen werd tot een' gloed, die ons eindelijk geheel verteerde en ons nationaal bestaan vernietigde.

§ 58. *Toestand van Zeevaart en Handel tegen het einde der vorige eeuw.*

De gemelde Engelsche oorlog en de daarop volgende burgertwisten hadden in al de takken van den Handel een droevig verval te weeg gebragt. De Raadpensionaris VAN DE SPIEGEL was de man, die denzelven eenigzins weder herstelde, offschoon hij alles niet herstellen kon. De *West-* en *Oostindische Maatschappijen* waren den ondergang nabij. De eerste werd in 1791 ontbonden en de vaart op de Westindische bezittingen vrijgegeven, tot groot voordeel voor den Staat; want de in- en uitgaande regten bragten, reeds in de eerste tien maanden van 1794, het dubbel op van de beste jaren, die de *Maatschappij* genoten had. Ondernemingen van bijzondere (particuliere) personen werden door dezen maatregel voornamelijk begunstigd. De *Oostindische Maatschappij* kon om vele redenen niet zoo dadelijk vernietigd worden; (*) VAN DE SPIEGEL wenschte eerst den *landbouw* daar te ontwikkelen en dan de *Maatschappij*, in 1795, bij het ten einde loopen van haar Octrooi, een' natuurlijken dood te doen sterven. In het laatste plan werd hij door de Fransche Omwenteling verhinderd; het eerste werd met kracht begonnen. De koffijteelt werd op *Java* algemeener gemaakt; de Alleenhandel der Maatschappij onderging eenige belangrijke wijzigingen, en er werden mannen benoemd, die de gebreken in het bestuur zouden verhelpen.

Zoo schenen de zaken een' meer gunstigen keer te zul-

(*) Zij had echter verbazend geleden. In 1781 waren hare schulden tot 12 millioenen guldens gedaald; maar in 1792 waren dezelve tot 107 millioenen aangegroeid. De inkomsten waren gedurende dit korte tijdsbestek 70 millioenen minder, en de uitgaven ruim 30 millioenen meer, dan in de twaalf voorgaande jaren.

Digitized by Google

zullen nemen, toen wij, in 1795, door de Omwenteling aan *Frankrijks* belangen werden verbonden. Nu zochten de Engelschen, onder den dekmantel van den naam des gevlugten Stadhouders, zich meester te maken van onze koloniën. Want met de verandering hunner Staatkunde, veranderden deze eilanders ook hunne handelwijze. Door hunnen Minister PITT werd het eerst de grondslag van den Engelschen Algemeenen-Wereldhandel vast gelegd. Daartoe ging men uit van het beginsel, om alle belangrijke Zeevaart van andere natiën te vernietigen, en ook den onzijdigen Handel, in zooverre men dien zelf niet behoefde, te onderdrukken. Men gaf dus niet alleen eenige uitbreiding aan het denkbeeld van contrabande waren, van het blokkeringstelsel en van de visitatie der schepen, zelfs onder onzijdig konvooi; maar men trachtte ook, en wel vooral, meester te worden van de belangrijkste punten in *Oost-* en *Westindië*. En dit gelukte, ten onzen opzigte, zoodanig, dat in *Oostindië*, zoowel als in *Amerika*, bijkans al onze bezittingen, genoegzaam zonder slag of stoot, in Engelsche handen vielen. Ook de Oostindische retour-vloot, ter waarde van tien millioenen guldens, ging verloren. In 1796 voer één schip onder onze vlag door de *Sont*, die in 1790 nog 2200 Nederlandsche schepen gezien had. Daarenboven werd onze oorlogsvloot, in 1797, door de Engelschen geslagen, en 8 schepen, met den Admiraal DE WINTER, in *Engeland* opgebragt. Treuriger nog verging het, in 1799, de vloot van STORY. Terwijl er door de vijanden eene landing aan *de Helder* werd beproefd, viel deze vloot, ten getalle van ruim 20 schepen, ter reede van *Texel*, zonder tegenstand (men wil door oproer onder het volk), in hunne handen. Nu werd zelfs *de Lemmer* bezet, *Harderwijk* opgeëischt, *Stavoren* aangevallen en de binnenlandsche vaart, zoowel als de Zeevaart, alhoewel voor korten tijd, gestremd.

Alle vertier stond stil, en het verlies der Oostindische bezittingen vooral knakte op eene zigtbare wijze de welvaart des Vaderlands. Op alle *Compagnies*-werven heerschte doodelijke stilte; *Hoorn*, *Enk-*

Enkhuizen, *Middelburg* en meer andere ſteden, die haren bloei aan deze Maatſchappij te danken hadden, begonnen zigtbaar te vervallen. De bezitters van de Oostindiſche papieren waren er niet tegen, dat de Staat de ſchulden der Maatſchappij overnam en daarvoor in hare regten trad. En dit geſchiedde dan ook ſtilzwijgend in het jaar 1800. Zoo zonk de *Oostindiſche Maatſchappij*, weleer de roem en ſteun des Vaderlands! Zoo daalde zij, bijkans gelijktijdig met den Staat zelven, ten grave!

§ 59. *Teleurſtelling en rampen op zee na den vrede van* Amiens.

Eindelijk werd te *Amiens*, in 1802, de vrede tusſchen *Engeland* en *Frankrijk* geſloten, waarin ook wij, als min of meer van het laatſte afhankelijk, konden deelen. De Engelſchen hadden onze koloniën, in naam van den Stadhouder, bezet en moesten dezelve dus bij het ſluiten van vrede aan ons teruggeven. Ook de aangehoudene ſchepen zouden zij weder aan ons hebben moeten afſtaan; want volgens hun eigen zeggen *bewaarden* zij ze ſlechts voor eene natie, die ongelukkig verdrukt werd. Van dit laatſte kwam echter niets, en onze bezittingen ontvingen wij wel weder; maar het onſchatbare *Ceylon*, de plaats van den echten Kaneelhandel en van de paarlvisſcherij, met de onſchatbare haven van *Trinconomale*, behielden de Engelſchen voor hunne moeite. Deze handelwijze is zeker minder te verontſchuldigen, dan dat zij ons, verbonden aan hunnen ergſten vijand, NAPOLEON, den oorlog hadden verklaard.

Maar wij hoopten al deze verliezen nog wel te boven te komen. Spoedig werden de koloniën weder van het noodige voorzien, en met ijver werden de geldkisten op nieuws geopend, om eene koopvaardijvloot bijeen te ſchrapen. Naar *Oostindië* voer men voor rekening der Regering en van bijzondere kooplieden, vooral naar *Java*, om de daar opeengeſtapelde voortbrengſelen af te halen; naar *West-Indië* voor eigene rekening, om de Plantaadjes van

Digitized by Google

het noodige te verzorgen en van het overtollige te ontflaan. De Oostzeefche pakhuizen ftortten zich weder uit, om onze korenfchuren te vullen, en de Noordfche houtvlotten dreven op nieuws onze havens binnen. In plaats van de Groenlandfche Walvischvangst, werd er eene *Afrikaanfche Visfcherij-Societeit* opgerigt, om langs de *Kaap de Goede Hoop* te visfchen; dewijl men befpeurd had, dat de walvisfchen zich thans meer hier bevonden. Ja, „ ongeloofelijk," zegt VAN OUWERKERK DE VRIES, „ ongeloofelijk was in dit jaar 1802 de ontwikke„ ling van industrie niet alleen, maar ook van reus„ achtig vermogen, hetwelk men uit een zoo lang „ gefolterd Land niet verwacht zou hebben, en de „ proef leverde, welke fchatten in vroegere dagen „ hier waren vergaard." (*) Nu zag men den Handel met kracht herleven, en men vertrouwde wederom zijne fchatten aan de baren, om nieuwe fchatten in te oogften. Meer dan 1700 fchepen liepen in dit jaar de *Maas*, meer dan 3200 *Texel* en het *Vlie* binnen.

Maar, helaas! nog geen jaar had deze vrede geduurd, of dezelve werd weder verbroken door oneenigheid tusfchen *Engeland* en NAPOLEON; reeds in Maart 1803 verklaarden deze elkander den oorlog. Welk eene fchoone kans voor *Engeland*, om onze zoo fnel weder ontwikkelde Zeevaart op nieuws te ftuiten en ons de gevoeligfte flagen toe te brengen! Alle zeeën waren met onze fchepen bezaaid; de rijkfte Nederlandfche retouren liepen hunne fchepen, als vrienden, op zijde, of argeloos hunne havens binnen. Onze koloniën, tegen geen volk minder, dan tegen de Engelfchen op hare hoede, zagen hunne komst met welgevallen.

Welk een gebruik hebben zij daarvan gemaakt? Den ouden Handelaar van ons Vaderland tintelt het bloed in de aderen, als hij dat bedenkt! Men zal van mij de treurige bezigheid niet vergen, dat ik onze verliezen ftuk voor ftuk befchrijve! Ik althans wil mijne lezers niet te lang bij deze fmarte-

(*) *Neêrlands Koophandel*, bl. 45. En welk eene proef hiervan leverden de Vrijwillige Leeningen na 1830!

telijke herinnering stil doen staan. Onze schepen werden grootstendeels genomen, de zee voor de nog binnengekomene gesloten en de koloniën allengs door *Engeland* bemagtigd en bezet. (*) Nu begon de tijd, dat onze fabrijken en manufacturen gesloopt en de schepen op de werven tot brandhout werden gekapt.

§ 60. *Stilstand van Zeevaart en Handel onder de Fransche overheersching.*

Zoowel ten tijde van den Raadpensionaris SCHIMMELPENNINCK en LODEWIJK, als na onze inlijving bij het Fransche Rijk, was het NAPOLEON, die ook hier alles van zijne wenken deed vliegen; offchoon niet te ontkennen valt, dat zijne overheersching van tijd tot tijd harder begon te vallen en ook inderdaad harder werd. In 1806 vaardigde de Keizer het beruchte *Decreet van Berlijn* uit, waarbij de *Britsche Eilanden* in staat van blokkade gesteld, alle Engelschen gevangen genomen en hunne goederen verbeurd verklaard werden. LODEWIJK liet echter in ons Land nog eenigen Handel, bij oogluiking, toe; waarom de Keizer zijn' broeder met den naam van *sluiker* geliefde te bestempelen. Maar toen nu ook de Engelschen de havens van *Frankrijk en deszelfs* Bond-

(*) Een staaltje van de Engelsche handelwijze hierbij levert hunne bezitneming van de *Kaap de Goede Hoop*, in 1806. De dappere JANSSENS kon dit punt niet langer verdedigen, en had bij de overgave de veiligheid van allen particulieren eigendom bedongen. Maar spoedig sloegen de Britsche Prijsmeesters, die hunne magt even getrouw vergezelden, als vroeger de Inquisiteurs de Spaansche, hunne handen aan de kort te voren gedeeltelijk van een' Engelschman gekochte en duur betaalde eigendommen van de *geoctroijeerde Visscherij-Societeit*, die geheel aan particulieren, Nederlanders en Kapenaars, toebehoorde. Zij werden alle verbeurd verklaard, in weêrwil van de duidelijkste vertoogen, ook van JANSSENS; en zelfs in 1814, bij de vereffening met *Engeland*, waren alle klagten hieromtrent vruchteloos.

Bondgenooten in ſtaat van blokkade ſtelden, bedacht NAPOLEON (in 1807) het *Stelſel van uitſluiting voor het vaste land van Europa*, het zoogenaamd *continentaal Systema;* en hierdoor werd ook ons Land genoodzaakt, deszelfs havens, zonder uitzondering, voor alle ſchepen en vaartuigen te ſluiten. Alleen gewapende vaartuigen van 's Konings Bondgenooten (*Frankrijk*) waren hiervan uitgezonderd. De eenige tot nog toe onzijdige vlag, die van het kleine *Kniphuizen*, werd ook verboden. In 1809 ſchafte de Keizer den invoer in *Frankrijk* van de landzijde af, waardoor opeens onze geheele Rijnhandel ſtilſtond. Terwijl deze maatregelen aan de eene zijde de bronnen onzer welvaart opdroogden, gaven zij aan de andere zijde aanleiding tot den zoo verderfelijken Smokkelhandel, die door ſommigen in dezen tijd ſterk gedreven werd. (*)

Nu moest de binnenlandſche Handel, reeds zoo aanmerkelijk door het ſtilſtaan der Zeevaart geknakt, nog eenige ſlagen ondergaan. Nadat de Keizer ons aan zijne kroon had gehecht, legde hij, onder den naam van *Vereenigde Regten*, belastingen op het vertier van vele fabrijken en trafijken, die bij de uitvoering met ontelbare moeijelijkeden te worſtelen hadden door de knevelarijen der, meestal vreemde, Ambtenaren. De tabak werd een Alleenhandel der Franſche Kroon, en de grootſte tabaksverkooper, ſlijter van Zijne Majeſteit.

NAPOLEON was echter niet zoo geheel voor zijn eigen belang verblind, of hij wilde nog wel eenige Zeevaart vrijgeven, indien hij hierdoor meerdere ſchatten in zijne roofkist kon zamenſchrapen. Vandaar de oorſprong der *bijzondere Verlofbrieven* (*Licences*), om, voor de waarde van uitgevoerde goederen, koloniale waren uit *Engeland* af te halen en op het vaste land binnen te voeren. Deze dure brieven waren eene rijke bron van inkomſten voor hem en zijne Ambtenaren. De Engelſchen lieten dit gaar-

(*) Over het verderfelijke van dezen Handel zie men W. H. SURINGAR, *Sluikerij, een valſtrik voor de zedelijkheid; en het bederf der maatſchappelijke welvaart*, Prijsverhandeling, bekroond door de Maatſchappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, uitgegeven in 1830.

Digitized by Google

gaarne toe; want zij waren met hunne goederen, uit de andere werelddeelen bijeengehaald, verlegen, en dit bedierf hun' eigen' Handel. In ons Land kwam evenwel niet genoeg, of wat er kwam, was door de kostbare Verlofbrieven te duur, om algemeen gebruikt te kunnen worden. Men behielp zich dus met allerlei *bijmiddelen* (*surrogaten*). De koffij werd bij velen vervangen door gebrande cichorei, erwten, aard-amandelen en dergelijke; suiker werd gestookt uit beet- en mangelwortelen; gom en verfstoffen werden getrokken uit inlandsche plantgewassen; en die des Keizers *regie* niet betalen kon of wilde, rookte gedroogde bladeren van boomvruchten of iets soortgelijks. Het schier ongeloofelijke zag men nu dagelijks. De gevolgen van dit alles, de vermeerderde armoede, vooral in de Handelsteden en plaatsen, die vroeger door den scheepsbouw bloeiden, zal ik wel niet behoeven te vermelden.

§ 61. *Het varen onder vreemde, onzijdige vlaggen.*

Terwijl ik mij in dit Hoofdstuk de onaangename taak heb opgelegd, om den val van onze Zeevaart en van onzen Handel, door het mededingen der Engelschen en de Fransche overheersching veroorzaakt, in eenige breede trekken te schetsen, kan ik niet voorbij nog ééne oorzaak van dien val te vermelden; eene oorzaak, wel bij ons zelve liggende, maar toch uit het mededingen der Engelschen en onze betrekkingen met *Frankrijk* ontspringende. Ik bedoel het *varen onder vreemde*, *onzijdige vlaggen*, waarvan ik reeds een en andermaal ter loops heb gesproken.

Telkens, wanneer wij, sedert 1780, met de Engelschen in oorlog geraakten, zochten wij met onze overgeblevene schepen toevlugt tot vreemde, onzijdige vlaggen. Dan werd het redelooze van zulk een bedrijf vergoelijkt door de gedachte, dat de verklaarde eeden nooit waren bezworen, maar met geld werden betaald. De Engelschen merkten ech-

ter spoedig het bedrog, en dan werd de schipper, meestal een vreemdeling in de taal van het Land, welks vlag hij had opgezet, zoo lang door strikvragen vermoeid, totdat hij verschalkt werd, of de Engelsche Prijsraad redenen genoeg kon voorwenden, om schip en lading verbeurd te verklaren. Men had zich dikwijls wel bij een' Engelschen Assuradeur verzekerd; maar deze kon zich aan de betaling onttrekken, als zijnde door voorgewenden en dus valschen eigendom bedrogen. Wat dus zoo heerlijk, offschoon oneerlijk, uitgedacht scheen, om den sluwen Engelschman te verkloeken, strekte meestal tot onze eigene schade.

Maar, offschoon dan ook misschien sommige bijzondere personen door deze handelwijze iets wonnen, nog grooter schade ontving daardoor onze Handel in het algemeen van eene andere zijde. Want de vreemdeling, die op onzen naam onze commissiën moest uitvoeren en besturen, moest met al onze Handelswetenschappen worden bekend gemaakt. De vreemde Correspondent of Koopman wist nu ook spoedig de behoeften van volken en koloniën, waarmede hij vroeger in geenerlei betrekking had gestaan. Hij ontving de voorschriften van sorteren, pakken en emballeren. De geheele correspondentie werd hem voorgeschreven; zelfs de wissel- en specie-rekeningen naar onderscheidene wisselplaatsen werden hem, bij uitgewerkte tafels, ter hand gesteld. Om nog veiliger te zijn tegen de waakzaamheid der Engelschen, ging men eindelijk nog verder. Men bevrachtte schepen, die *inderdaad onzijdig* waren. Dus verloor men ook de voordeelen der *eigene vrachtvaart;* de Vaderlandsche Zeeman zat aan wal en de scheepsbouw bleef stilstaan. En zoodra de vreemden de noodige gelden met hunne verkregene kennis konden vereenigen, dreven zij den Handel niet langer in commissie voor ons, maar voor eigene rekening. *Hamburg* vooral begon te onzen koste te bloeijen. Ook werden er, met behulp van Nederlandsche werklieden, hier aan armoede ter prooi, olie- en houtzaagmolens langs de *Oostzee* opgerigt, jeneverstokerijen naar de *Wezer* en *Elve* verplaatst; en kon hun werk tegen het on-

Digitized by Google

onze in deugdzaamheid niet halen, gezeten aan den oorſprong der verwerkt wordende voortbrengſelen, alles tot goedkooper prijzen gevende en dikwijls den onkundige door Hollandſche merken en namen bedriegende, deden zij ons aanmerkelijk afbreuk. De onzen merkten deze verlegging van fabrijken en manufacturen op; en wat deed men nu? Als men kon, voer men onder Nederlandſche en anders onder onzijdige vlag naar de *Oostzee;* laadde daar hout en granen, en zeilde er regelregt mede naar *Frankrijk*, *Spanje* en zelfs tot in de *Middellandſche Zee.* Ook deze handelwijze moest natuurlijk bijdragen, om de ſtapelplaats van deze artikelen uit ons Vaderland te verleggen. Zoo ging dit voort, totdat alle vaart onder onzijdige vlaggen ophield; maar de gevolgen werkten gedurende de geheele Franſche overheerſching, en ook na dezelve, ja, zelfs nu nog, zeer verderfelijk op onzen Nederlandſchen Handel. (*)

Nadat wij thans deze treurige jaren hebben doorgeworſteld, zullen wij ten laatſte nog eenige oogenblikken ons bezig houden met den toeſtand van onzen Koophandel en van onze Zeevaart, *na onze verlosſing en herſtelling, en ten tijde van onze vereeniging met België*, om ten ſlotte nog eene en andere aanmerking er bij te voegen, ten opzigte van dat, wat wij in het toekomende omtrent deze hoofdbronnen van onze welvaart en van ons beſtaan hebben te vreezen en te hopen. Want ik oordeel, dat het volſtrekt nutteloos is, te zeggen: *Wordt aan de Vaderen gelijk!* wanneer niet tevens de weg bekend is, dien wij ter mogelijke bereiking van hunne grootheid zouden moeten inſlaan.

(*) Het onderwerp van deze § is breeder uiteengezet door VAN OUWERKERK DE VRIES, t. a. pl., bl. 94–99, 105, 109, 110, enz.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

TOESTAND VAN ZEEVAART EN HANDEL NA ONZE HERSTELLING; OF: HET TIJDPERK VAN 1815—1830.

§ 62. *Aanvankelijk herstel van onze Zeevaart en Handel.* (*Teruggave van koloniën*, enz.)

Naauwelijks was de magt van NAPOLEON ook nog slechts ten deele uit ons Vaderland geweken, of *Engeland* zocht zijne opeengestapelde waren over het vaste land van *Europa* uit te storten. Reeds in de laatste dagen van 1813 stroomden geheele vloten van koopvaardijschepen de *Maas* binnen. De havens van *Rotterdam* waren niet ruim genoeg, om ze alle te bevatten, en de doorvaart op de rivier, vóór de stad, werd schier gestremd. Het is echter eene andere vraag, of vele Nederlandsche Kooplieden, vooral die, welke gebruik gemaakt hadden van de Fransche *Licences*, bij dit op zich zelf aangenaam schouwspel van drukte en welvaart, waardoor de markt inmiddels overladen werd, wel veel voordeel genoten? De Amsterdamsche Handel stond nog een' tijd lang stil; daar de Admiraal VERHUELL (onze land-

ge-

genoot, maar in Fransche dienst) de doorvaart bij *Texel* verhinderde, zooveel hij kon.

Eindelijk zou nu onze *groote Zeehandel* weder hersteld worden. Thans werd de Engelsche edelmoedigheid op de proef gesteld. Zij hadden onze koloniën genomen, maar — in naam van onzen Stadhouder, als om ze tegen de Franschen te beschermen. Nu was het Huis *van Oranje* door ons, vrijwillig, teruggeroepen; *Nederland* had zelf de wapenen opgevat en den vijand der Engelschen helpen verjagen. Al de groote Mogendheden van het vaste land waren dus op de teruggave van onze koloniën bedacht. *Engeland* zag derhalve niets beter aan te voeren, dan dat onze bevrijding aan de Bondgenooten toch zoo veel moeite had gekost; dit werd gerekend op 60 millioenen guldens. Ook *België's* verlossing had veel moeite ingehad; het zou met ons vereenigd worden voor 50 millioenen: *België* zou ook vestingen hebben, de onkosten geschat op 44 millioenen. Dus te zamen ruim 100 millioenen guldens te betalen. Hoe zou dit uitgeplunderd Land zulk eene schatting kunnen opbrengen? Nu kwam de *Engelsche edelmoedigheid* voor den dag. Zij zouden, door overneming van een gedeelte dier schuld, ons uit de verlegenheid helpen; mits — tegen afstand van de *Kaap de Goede Hoop*, *Demerary*, *Essequebo* en *Berbice*. Van *Ceylon*, als reeds in 1802 afgestaan, werd geene melding meer gemaakt. Het was zeker toevallig, dat juist die koloniën, welke *Engeland* behield, in den besten toestand waren, terwijl de andere, die ons teruggegeven werden, de bewijzen opleverden, dat zij meer als tijdelijke wingewesten waren behandeld!

In weêrwil van deze handelwijze, en offchoon wij de koloniën niet vóór den zomer van 1816 terugontvingen (terwijl de bepalingen daaromtrent reeds in 1814 gemaakt waren), bekwamen wij nu toch veel van onze oude bezittingen weder. Namelijk in *Azië*: *Java*, de *Molukken* (van waar echter de kruiderijen door de Engelschen gedeeltelijk naar elders verplant waren, tot schade voor onzen Alleenhandel in dezelve), onze vorige bezittingen op *Sumatra* en *Borneo*, *Malacca* en eenige Kantoren in

Ben-

Digitized by Google

Bengalen, waar wij intusschen geene sterkten mogten aanleggen. Ook ontvingen wij het tin-rijke eiland *Banca* (bij *Palembang* op *Sumatra*) in ruiling tegen *Cochin* en den geheelen Malabaarschen Handel. In 1824 werd echter *Malacca*, dat ons door de Engelsche eilanden *Poulo-Pinang* ten noorden en *Sincapour* ten zuiden nutteloos en ten lastpost geworden was, door ons afgestaan tegen *Bencoelen* en *Natal* op *Sumatra*, waar de Engelschen nu niets meer behielden. Dit gaf meer ronding aan onze wederzijdsche Oostindische bezittingen. De Vaart en Handel in de *Straat Sunda*, benevens al de voordeelen van *Sumatra*, kwamen geheel in onze handen en die van de *Straat Malacca* geheel aan de Britten. Wij zouden daarenboven elkander in de Oostersche zeeën slechts het dubbel aan regten betalen en elkander steeds als de meest begunstigde natie beschouwen. De vroegere bezittingen op de kust van *Guinea* bleven ook aan ons. Derwaarts werd door onzen Koning de Generaal DAENDELS gezonden, die er groote en veelbelovende ontwerpen van kolonisatie maakte, maar onverwachts kwam te sterven, waardoor zijne plannen te niet liepen. In den Handel behielden wij echter hier de overhand op de Engelschen, wier Factorijen meest vervielen; terwijl de onze, vooral door de vriendschap der magtige Asjantijnen, een binnenlandsch volk, zich begonnen te verheffen. In *Amerika* ontvingen wij *Suriname*, benevens de eilanden *Curaçao*, *Bonaire*, *Aruba*, *St. Eustatius*, *Saba* en *St. Martin*.

Offchoon onze gewapende zeemagt niet zoo spoedig hersteld kon worden, vernamen echter reeds, in 1816, de Algerijnen eene proeve onzer dapperheid; toen wij onder VAN DER CAPELLEN, met de Engelschen vereenigd en onder aanvoering van deze, hunne stad, na een' hevigen aanval, tot onderwerping aan billijke vredes-voorwaarden hielpen dwingen.

Nu werd weder de herstelde Vaderlandsche vlag ontrold op alle zeeën. De oude geest des Hollandschen Handels ontwaakte op nieuws; fabrijken, trafijken en manufacturen werden weder levendiger, en de vrolijke hamerslag weêrgalmde op nieuws van de

scheeps-

Digitized by Google

fcheepstimmerwerven. De verblijde Nederlander floeg vol verwachting het oog op de heropende zee, het tooneel van zoo veel fchade en druk, maar toch ook van zoo veel roem en grootheid. En terwijl de Vorften van *Europa* beraadflaagden, om zich te vereenigen tot een *Heilig Verbond*; terwijl de zonen des volks, voor zooverre zij niet op de bloedige flagvelden waren weggemaaid, terugkeerden naar hunne ftille haardfteden, om hunne lauweren te toonen, in vijandelijke Landen geplukt, vereenigden zich Koopman, Reeder en fchipper in ons Vaderland, om de grondzuil onzer welvaart nog eens op het onzeker, maar door ons zoo dikwijls tot gehoorzaamheid gedwongen, element te vestigen.

Weldra verfchenen wij weder op alle zeeën; want fchepen en kapitalen waren met ijver in beweging gebragt. *Amfterdam* en *Rotterdam* (met *Antwerpen*) gingen weder voorop, en werden op dit roemrijk fpoor door andere fteden, ook weder door vlekken en dorpen in *Vriesland* en *Groningerland*, (*) met kracht gevolgd. In 1817 vielen er, alleen te *Amfterdam*, ver over de 3000 fchepen binnen. (In het laatst der maand April van dat jaar, 135 uit de *Oostzee*, met 4000 lasten graan.) Ook de *Groote* en *Kleine Visfcherijen* begonnen zich te herftellen. Men voer niet alleen van de oorfpronkelijke visfchersfteden en plaatfen met een aanzienlijk getal van buizen en hoekers; maar te *Amfterdam* en *Vlaardingen* werden zelfs *Maatfchappijen tot de Haringvisfcherij* opgerigt; en door het in acht nemen van de wetten op die vangst en op het kaken en zouten, werd de oude roem van den Hollandfchen haring herfteld. (†) In 1818 voeren weder 168 fche-

(*) Het is bijkans niet noodig, te zeggen, dat ik plaatfen als *de Lemmer*, *Grouw*, *Woudsend*, *Hoogezand*, *Sappemeer*, *Pekela* en *Veendam*, bedoel.

(†) Ten bewijze, hoe zeer de *Hollandfche haring* ook thans nog buiten's lands de voorkeur heeft, ftrekt, dat in 1826 de *Noordfche* haring te *Riga* voor $5\frac{1}{2}$ zilveren roebels en de *Hollandfche* daarentegen voor 32 zilveren roebels de ton werd verkocht. Zie VAN OUWERKERK DE VRIES, t. a. pl., bl. 252.

Digitized by Google

schepen uit. Maar de haring was van de neringplaats in zee door menigvuldige haaijen verjaagd, en deze tegenspoed duurde zes jaar, zoodat reeds vele Reeders ontmoedigd werden, totdat de kans in 1825 gelukkig keerde en men dus in het volgende jaar weder met 131 schepen in zee stak. De *Walvisch-Visscherij* was van minder belang geworden; maar nogtans kwam ook de lust hiertoe weêr boven, en te *Rotterdam* en *Harlingen* werden kleine *Maatschappijën* of *Reederijen* daarvoor en ten robbenslag opgerigt. Zoo begon alles, gelijk in eene verjongde lente na een' harden winter, weder voor Zeevaart en Handel te ontluiken.

§ 63. *Teleurgestelde verwachting en oorzaken daarvan.*

Men mag echter zeggen, dat deze lente, zoo wij er al in verkeeren, door hevige Maartsche buijen ontluisterd en veronaangenaamd wordt. Telkens ging de Vaart meer achteruit en begon de Handel meer te kwijnen. Dit bleek niet slechts door de algemeene klagten, die men dagelijks hooren kon (want er was wel zelden een tijd, dat men niet hoorde klagen), maar ook door de lage vrachtprijzen, die onze schippers in verhouding tot vroegere jaren konden bedingen, en door de buitengewoon lage prijzen van die voortbrengselen, waarvan hier de voornaamste marktplaats plagt te zijn. Het ligt thans op onzen weg, eenige hoofd-oorzaken van deze teleurgestelde verwachting op te sporen.

1) *Oorlogen in de volkplantingen.*

Vooreerst ging het met onze Oostindische koloniën juist niet zeer naar wensch. Wij hadden daar gedurig *oorlogen* te voeren en *opstanden* te dempen; bij welke gelegenheden onze Nederlandsche moed wel heerlijk uitblonk, maar waardoor toch veel geld verslonden en de Koopvaardij belemmerd werd. Zoo brak er reeds in 1817 een opstand in de *Molukken* en op *Java* uit, doch gelukkig door den Gouver-

neur-

Digitized by Google

neur-Generaal VAN DER CAPELLEN gestuit. Sedert 1819 werden wij gedurig gekweld door den Sultan van *Palembang*, op *Sumatra's* oostkust. Na eenige vruchtelooze pogingen gelukte het echter in 1821 aan de onzen, onder DE KOCK, hem, na een' hevigen strijd, te onderwerpen en af te zetten, tot zigtbare spijt van *Engeland*. In 1824 braken op *Celebes*, *Borneo* en *Sumatra* weder bloedige onlusten uit, die niet dan met veel moeite gestild werden. Maar op *Java* zelf ontstond het volgende jaar nog heviger oorlog tegen DIEPO NEGORO, een' Vorst van het binnenland *Djodjocarta*, die zijne veroveringen van de zuid- naar de noordzijde uitbreidde, zelfs de belangrijke koopstad *Samarang* bedreigde en schrik verspreidde tot binnen *Batavia*. Deze oorlog duurde vier jaar, en niet, dan na vele hevige gevechten, gelukte het ons, hem tot onderwerping te dwingen. Ondertusschen hadden de rijst- en koffijvelden, in de Vorstenlanden, geweldig geleden; ons Land had meer geld in *Oostindië* opgeofferd dan de voordeelen van daar beliepen, en de Handel kon zich tot geen' zekeren stand verheffen, vóór de rust geheel was teruggekeerd.

2) *Sterkere mededinging van andere natiën.*

Maar onze algemeene Zeevaart en Handel werd nog meer benadeeld door *sterkere mededinging van andere natiën*. *Amsterdam* en *Rotterdam* zijn niet meer, gelijk vroeger, de grootste stapelplaatsen van *Europa*. De vorige Handelbalans is verbroken. Eene menigte schepen zijn, gedurende de Fransche overheersching, ook elders aangebouwd, en bevaren dezelfde wateren als wij. Eene menigte vreemde Handelhuizen heeft nu eenmaal den weg leeren kennen, dien men betreden moet; heeft nu eenmaal vaste betrekkingen verkregen, en dingt mede, terwijl zij te voren door onze handen werken liet. (*) *Engeland* en *Hamburg*, ook *Petersburg* en *Riga*, hebben vooral partij daarvan getrokken. *Engeland* wel

(*) Men herinnere zich § 61, *het varen onder vreemde, onzijdige vlaggen*; zie boven, bl. 119.

wel het meest, terwijl het daarenboven doorgaans, zelfs onder CANNING en HUSKISSON, uitzonderingen en bepalingen bij de uit- en ingaande regten maakte, ten nadeele der Hollanders. Wat meer is, *al onze koloniën* (alleen *Suriname*, grootstendeels aan bijzondere personen behoorende, met eenige bepalingen) staan voor de Engelschen open; *wij* in tegendeel mogen op de Engelsche *Westindiën* niet varen. In *Engeland* zelf mogen wij de meest volumineuse en voordeelige artikelen niet aanvoeren, dan *uit ons eigen Land; Engeland* daarentegen mag, zoowel uit *Archangel* en de *Oostzee*, als uit de *Middellandsche Zee* en *Frankrijk*, onbepaalde ladingen herwaarts binnenbrengen. (*)

Ook de *Vereenigde Staten van Noord-Amerika* doen ons veel afbreuk. Daar werden bekwame handen uit alle gewesten van *Europa* bijzonder gastvrij ontvangen, aan werk geholpen en ondersteund. De fabrikanten en werklieden vonden de grondstoffen in het Land zelf, dewijl het bij alle voortbrengselen der noordelijke ook vele der zuidelijke hemelstreken kon voegen. De zeemagt nam toe in krachten, en eene groote koopvaardijvloot haalde zelve het benoodigde van andere Landen. Dit niet alleen, maar zij begonnen ook de handen te slaan aan de vrachtvaart voor *Europa*. En zoodra men hun de vaart op onze en de Engelsche koloniën, onder eenige bepalingen, toestond, wonnen zij altijd; want zij zelve hebben geene koloniën, waaromtrent wij wederkeerige voorregten zouden kunnen vorderen. In andere Landen, bij voorbeeld in *China*, verkregen zij gelijke regten, en streefden zij de Engelschen zoowel als ons voorbij, dewijl zij uit de *Zuidzee* menigvuldige pelterijen, daar veel en goedkoop voorhanden, in *China* binnenvoerden.

Met verscheidene *Duitsche Staten* kregen wij verschil over de *Rijnvaart*, die zij vrij wilden hebben, terwijl *wij* dezelve met eenige regten wilden be-

(*) Zou onze Regering, ten opzigte der Engelschen, niet al te liberaal wezen, ten nadeele onzer eigene vrachtvaart? Ik geef het, na meer anderen, *bescheiden* in bedenking.

Digitized by Google

bezwaren. (*) Over het geheel was de Handel langs den *Rijn*, naar zuidelijk *Duitschland*, nog niet weder op de vorige hoogte. De eerste slagen waren hieraan toegebragt door de Fransche omwenteling, het *continentaal Systema* en de daaraan verbondene *hooge regten*, waardoor veel van onze vaart verliep en naar *Frankrijk* zelf werd verlegd. Zoo voorzag dan *Frankrijk* in de behoeften van *Zuid-Duitschland* en *Zwitserland*, vooral wat de koloniale waren betreft, ook na 1815. De Franschen wilden dit wel zoo houden; en toen dus de twist over de *Rijnvaart* ontstond, trokken zij schijnbaar onze partij, om gedurende dien strijd tijd te winnen tot het ten uitvoer brengen van een plan van *kanalisatie*, waardoor zij in allen gevalle de beste vruchten van den *Rijnhandel* zouden kunnen plukken. En dit is hun, zoowel ten koste van *Engeland* en *Duitschland*, als van ons, maar al te wel gelukt. Het is bekend, dat *Zwitserland* en *Zuid-Duitschland*, tot op heden, het meest door de Franschen van koloniale waren worden voorzien. (†)

3) *Onze vereeniging met* Belgie.

Nu komen wij tot eene niet minder geldige oorzaak dier teleurgestelde verwachting. Zij ligt in onze *vereeniging met België*. Daar waren de *fa-brij-*

(*) Wij dwaalden hier, door niet te denken, dat men op de *rivier* toch andere schepen noodig had dan op *zee*, en dat dus de Koopman, die zijne goederen, bij voorbeeld, van *Londen* naar *Keulen* zond, dezelve immers wel te *Rotterdam*, *Dordrecht*, of elders moest laten overpakken, hetgene weder voordeel voor ons wezen moest. In 1831 werd de *Rijnvaart* vrijgesteld, en wij hebben gezien, hoe dit den Hollandschen Handel, vooral te *Rotterdam*, verlevendigde.

(†) Zeer onberedeneerd schrijft *the Times* (van den 9den Augustus, 1833) dit aan de invoering der *Stoomvaart* toe. Derzelver snelheid is onbetwistbaar, maar niet derzelver goedkoopheid. Zie *Amsterdamsch Algemeen Handelsblad*, 16 Augustus, N°. 560.

brijken onder NAPOLEON, die *Engelands* fabrijkwezen door verbodswetten vernietigen wilde, aanmerkelijk begonnen te bloeijen, en nu meenden de Belgen, dat alleen het ſtelſel van zoodanige verbodswetten hunne fabrijken in ſtand kon houden. In *Holland* daarentegen was men van alle Handelsbelemmering afkeerig. Onze Vorst, den *Oud-Hollandſchen* Handel willende doen herleven, had reeds in 1814 het tarief van 1725 weêr ingevoerd en zelfs hier en daar lager geſteld. In de zuidelijke gewesten werd ook een tarief vastgeſteld, maar veel hooger, om de wenſchen onzer ſtiefbroeders te gemoet te komen. Maar nu wij te zamen één Rijk zouden uitmaken, moesten ook de beide ſtelſels tot één gebragt worden. Dit geſchiedde, in 1816, langs een' middelweg en dus tot genoegen van geene der partijen. Het beperkte Handelſtelſel verkreeg de overhand, en een eerſte gevolg daarvan was — Sluikerij en zelfs Verzekerings-Maatſchappijen voor den Smokkelhandel. (*)

Hierbij bleef het niet. In de zitting der Staten-Generaal, van 1818—1819, ſloeg de Minister APPELIUS voor, om niet alleen in eene algemeene wet belastingen te leggen op zout, zeep, potasch, turf, kolen, binnen- en buitenlandsch gedistilleerd, wijn, bier, azijn, maar ook twee geheel nieuwe regten in te voeren op koffij en ſuiker. KEMPER, HOGENDORP, VAN ALPHEN en anderen ſpraken er wel ſterk tegen; want er zou dan jaarlijks de waarde van 100 millioenen guldens, die er aan koffij en ſuiker binnenkwam, worden belast, en wij liepen gevaar, om zelve, door onze belemmeringen, den Handel in deze artikelen naar *Hamburg* en elders te verjagen; maar het plan werd door de Belgen toegejuicht, en ging met eenige verzachtende bepalingen door. De bekommering in *Holland* hierover was zeer groot, en reeds toen vatte men een hevig misnoegen tegen de Belgen op.

Dit ſtelſel werd echter niet lang volgehouden. In 1821 ſtelde de Regering weder voor, onderſcheidene be-

(*) Zie VAN KAMPEN, *Geſchiedenis van den vijftienjarigen vrede in Europa*, Deel I, bl. 93.

belastingen, onder andere die op de koffij, af te schaffen en de in- en uitgaande regten op het matige peil van ten hoogste drie ten honderd te stellen. Men kan denken, hoe dit door de Belgische Afgevaardigden ontvangen werd. Zij riepen zelfs in de Vergadering van broedermoord, en wilden vervolgens op een' smeekenden toon de onzen vermurwen; maar eindelijk werd het Voorstel met 55 tegen 51 stemmen aangenomen, en onze Zeevaart kon weder vrijer ademen. (*)

Maar in 1826 keerde de kans nogmaals ten voordeele der Belgen. De Regering sloeg eenige bepalingen voor, gunstig ten aanzien der fabrijken, maar nadeelig voor den Handel, onder andere, om vier en dertig gulden belasting op de honderd Nederlandsche ponden inkomende gemaakte wollen stoffen en honderd twintig gulden op de katoenen en gemengde stoffen te leggen. De zuidelijke Afgevaardigden, die dit tegen de onze ondersteunden, behielden de overhand.

Ook echter in de Zeevaart zelve deden de Belgen ons afbreuk (offschoon hun Zeehandel zich tot *Antwerpen* en *Ostende* bepaalde). Niet alleen, dat zij dezelfde vrijheid als wij in onze koloniën genoten, en dat hunne gemeenschap met den *Rijn* door kanalen gemakkelijk werd gemaakt; maar de *Schelde*, die, vroeger gesloten, den bloei van *Antwerpen* tegengehouden had, moest nu natuurlijk geopend worden, omdat wij één Land geworden waren. Thans had *Antwerpen*, aan eene rivier, die altijd diep water heeft en waar de schepen gebruik kunnen maken van de eb en den vloed, veel vooruit boven *Amsterdam*, waar het *IJ* gedurig aanslibt, en boven *Rotterdam*, dat zich, ten opzigte van de *Maas*, in dezelfde omstandigheden bevindt. Dit alles bij elkan-

(*) VAN HOGENDORP, *Bijdragen tot de huishouding van Staat in het Koningrijk der Nederlanden*, Deel VI, bl. 62—136, 207—348; STUART, *Jaarboeken*, 1821, bl. 71—167. Zeker zou men er nog gunstiger gevolgen van gezien hebben, ware het zuiver in werking gebragt en niet door accijnswetten eenigzins verlamd. En toch had men, gedurende de werking van dit stelsel, geen jaarlijksch te kort.

ander genomen, deed *Antwerpen* ſpoedig ten onzen koste bloeijen. De belangrijke Handel in huiden uit *Zuid-Amerika*, en ook een groot deel van den Koffijhandel, verliet ons, en plaatſte zich aan de *Schelde*; zoodat zoowel *Antwerpen* ten zuiden, als *Hamburg* ten noorden, ons zeer benadeelden. Tot een bewijs kan het volgende lijstje dienen. In 1825 voerde *Antwerpen* meer dan *Amſterdam* binnen:

7,000,000	Ned.	pond.	asch en potasch,
2,000,000	„	„	verfhout,
260,000	„	„	indigo,
1,000,000	„	„	wol en katoen,
10,000,000	„	„	koffij,
480,000	„	„	peper,
300,000	„	„	rijst,
120,000	„	„	ſalpeter,
2,350	balen		cacao,
250,000	ſtuks		huiden,
10,000	last		vlas. (*)

4) *Verzwakte zucht van velen, om den Zeehandel te bevorderen.*

Eindelijk vinden wij nog eene oorzaak onzer teleurgeſtelde verwachting in de *verzwakte zucht van vele ingezetenen, om den Zeehandel te bevorderen.* Wij zeggen dit niet, om het dezen of genen tot verwijt te doen ſtrekken; maar de oorzaken van het verval onzer Zeevaart zullende opſporen, moeten wij zoowel de zoodanige noemen, welke bij ons zelve liggen, als die, welke een' ſchadelijken invloed hebben geheel buiten onze ſchuld. Ook is die verzwakte zucht, om den Zeehandel te bevorderen, niet onnatuurlijk bij eene natie, die de laatſte vijftig jaren zulke harde ſlagen ontvangen, zulke zware verliezen ter zee geleden heeft, als waarvan wij in het

(*) Warin, *Discours sur l'influence du Commerce sur la prospérité du Royaume des Pays-Bas*, 1827, pag. 37.

Digitized by Google

het vorige Hoofdſtuk melding hebben gemaakt. Menig Nederlandsch Reeder en Koopman werd beſchroomd, om zijne beſchikbare kapitalen op zee te plaatſen, en wierp zich liever in den Windhandel.

§ 64. *Pogingen van onzen Koning, om Zeevaart en Handel te onderſteunen.*

Onze geëerbiedigde Koning zag deze teleurſtelling, en wendde nu alle middelen aan, niet alleen om een grooter verval tegen te gaan, maar ook om den Zeehandel weder op te heffen en zoo veel mogelijk te herſtellen. Hiertoe zou voornamelijk dienen de *oprigting eener Handel-Maatſchappij.* Daar de *Oost-* en *Westindiſche Maatſchappijen* ontbonden waren, hielden de Octrooijen voor monopoliën op, welke ook inzonderheid dan dienſtig zijn, wanneer de Handel nog niet vast gevestigd en aan een' wisſelvalligen loop blootgeſteld is, en wanneer de ondernemingen kapitalen vereiſchen, te groot voor elk bijzonder perſoon of Handelhuis. Bij Z. M. Beſluit, van den 29ſten Maart, 1824, werd dus eene *Nederlandſche Handel-Maatſchappij* opgerigt, waarvan het oorſpronkelijk kapitaal zou zijn 12 millioenen guldens. Maar de inſchrijvingen liepen zeer ſpoedig boven de 74 millioenen; zoodat de inleg tot 37 millioenen vermeerderd werd, terwijl de laatſte helft der Inſchrijvers het geld behouden moest. Deze *Maatſchappij* zou dienen tot opbeuring van eigene fabrijken en trafijken, maar vooral van Zeehandel, Visſcherijen en ſcheepsbouw. Zij zou geen' Alleenhandel hebben; maar de Regering zou haar toch bijzonder onderſteunen en de behoeften der koloniën door haar leveren en verzenden. De Koning zelf nam een aanzienlijk deel in dezelve, en waarborgde de renten, tegen vier en een half ten honderd. Zij zou anders boven bijzonderen Handel geene voorregten hebben, dan die het groote kapitaal haar boven mindere gaf. Deze voorregten waren echter groot genoeg; want dikwijls werd eene particuliere onderneming door de krachtiger werkende *Maatſchappij* verdrongen, daar zij alle

posten nadrukkelijk bezette. Ook deed het geen voordeel, dat haar zetel niet in eene koopſtad, *Amſterdam* of *Rotterdam*, maar in *'s Gravenhage*, van eene haven verwijderd, werd gevestigd. Meermalen echter heeft zij ook een' kwijnenden tak weder opgebeurd, de markt, bij eene neêrſlagtige houding, een' goeden toon doen hernemen, en, door langzame en gemakkelijke voeding, den prijs in ſtand gehouden, de mindere ſtanden van den Handel, door haar groot bedrijf, ſpoediger voordeelen doen genieten en den Vaderlandſchen ſcheepsbouw krachtig doen herleven. In 1827 werd beſloten, het kapitaal tot 24 millioenen guldens terug te brengen, hetgene deskundigen voor een' verſtandigen maatregel houden. Zeer bondig bewijst VAN OUWERKERK DE VRIES, dat de *Maatſchappij* dan vooral Zeevaart en Zeehandel zal onderſteunen, „wanneer haar „ bedrijf bepaald wordt tot zaken in het groot, „ zonder verder binnen de grenzen des dagelijkſchen „ particulieren Handels te dringen, dan waar zij „ nuttig te hulp kan komen." (*)

De Koning had ook, reeds in 1815, eene geoctroijeerde *Maatſchappij voor den Chineſchen Theehandel* willen oprigten; maar deze onderneming ondervond geene onderſteuning genoeg bij de Handelaars, waardoor zij te niet liep. Men verkreeg daarentegen eene wet van vrijen Handel met beſchermende regten (in 1817); en later werd de Theehandel door de *Handel-Maatſchappij* met ijver aangevat. Dezelve ſchijnt echter niet bijzonder aan de verwachting te voldoen; terwijl velen zich thans vereenigen met den wensch, dat de *Kamers van Koophandel* nog eens weder het ontwerp van een Octrooi ter baan mogen brengen.

Ook beijverde Z. M. zich, om eene nieuwe *Westindiſche Maatſchappij* tot ſtand te brengen, echter zonder Octrooi en monopolie. Zij werd dan ook, in 1828, opgerigt; terwijl haar kapitaal niet beneden de 5 millioenen guldens mogt bedragen en

(*) *Neêrlands Koophandel*, bl. 240; men zie verder over deze *Maatſchappij* bij hem, van bl. 224 tot 241.

Digitized by Google

en de 10 milioenen niet zou te boven gaan, tegen eene rente van vier ten honderd. Men wenschte wat langzamer en voorzigtiger dan de *Handel-Maatschappij* voort te werken, om geene bedriegelijke verwachting op te wekken en den Handel van bijzondere perfonen niet te benadeelen. De uitkomst moet nog leeren, in hoeverre zij aan het oogmerk zal voldoen.

Zoodanige oprigtingen waren intusfchen verblijdende teekenen van de zucht des Konings, om zoo veel mogelijk de Handelsbelangen en de welvaart zijner onderdanen te onderfteunen. En het bleef hier niet bij. Ook binnen 's lands werd alles in het werk gefteld, om Zeevaart en Handel te bevorderen. Niet alleen *België* mogt zich in onderfcheidene nieuw gegravene kanalen verheugen; maar ook in *Oud-Nederland* werd daardoor de gemeenfchap befpoedigd en gemakkelijk gemaakt. De zeefchepen, die naar *Amfterdam* wilden, hadden altijd te worftelen met de ondiepten onzer zeegaten bij *Texel* en het *Vlie* en moesten meestal over *Pampus* geligt worden. Dit gaf aanleiding tot het graven van het groote *Noord-Hollandfche Kanaal*, hetwelk zoo geheel aan het oogmerk voldoet. (*) Daarenboven deed Z. M., door het leggen van bedijkingen vóór *Amfterdam*, twee ruime *Dokken* aanleggen, in welke de fchepen, door fchutfluizen beveiligd, konden liggen; (†) terwijl voor het overige de gemeenfchap met de *Zuiderzee* vrijbleef, tegen het zeer betwistbaar ontwerp der *afdamming van het IJ*. Ook de vaart op *Rotterdam* zou gemakkelijker gemaakt worden door het *Kanaal van Voorne*.

Om de botfingen tusfchen Handel en fabrijken te verminderen, nam Z. M. de toevlugt tot het ftelfel der *Entrepôts* of *vrijplaatfen binnen de koopfteden*, waar de goederen uit zee vrij mogten worden opgeftapeld en van waar zij zonder regten weder uitgevoerd konden worden, mits geene gemeenfchap heb-

(*) Ook in den winter ftaat de *Hollander* met dit *Kanaal* niet verlegen. *Dan zaagt hij het ijs door* (in 1830)!

(†) Het jaar 1832 mogt dit werk zien voltooijen.

hebbende met het binnenland. Zoo zag de ſtad *Rotterdam* (ook *Antwerpen*) hare vrijplaatſen, en te *Amſterdam* werd de *Rapenburgergracht* in eene dubbele rij van grootſche pakhuizen herſchapen. Ook werden er aanzienlijke *premiën* door Z. M. *op het bouwen van grootere koopvaardijſchepen* uitgeloofd. Waar hij ſlechts kon, trachtte hij ſteeds naar zijn beste inzien en den raad van deskundigen de verſtopte bron onzer welvaart weder te openen. En indien er één Koning leeft en waakt voor de belangen van zijn volk, al deze pogingen, plannen, op- en inrigtingen bewijzen het, dat zeker de onze dit als een Vader doet.

§ 65. *Uitzigten in de toekomst. Beſluit.*

En zou niet reeds dit, de overtuiging van 's Konings beste gezindheid, eenige hoop voor de toekomst geven? Het is waar, wij hebben gezien, dat veler verwachting na 1815 werd teleurgeſteld. Maar wij moeten dezelve ook niet te hoog ſpannen. Zulk een volk, als wij ten opzigte van Zeevaart en Handel in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw waren, zullen wij wel niet weder worden. Die hoogte is niet weder door ons, maar zij is ook door geene andere natie van *Europa*, noch van eenig ander werelddeel, te bereiken. Geen Land zal meer uitſluitend de ſtapelplaats van *Oostindië* zijn; maar alle zeevarende volken zullen *met elkander dingen*, om er het voornaamſte aandeel in te verkrijgen. En ook wij zijn, als mededingers, nog niet te verachten. Wij hebben, als Handelvolk, nog eene geldende waarde bij alle volken. Onze *vrachthalers* worden velerwegen nog het liefst gezien en bij voorkeur begunſtigd. Onze *nijverheid* ontwikkelt zich niet minder dan in andere Landen. Ons *geld* is nog niet geheel verdwenen; getuige de zware kapitalen, in binnen- en buitenlandſche leeningen uitgezet; getuige ook de groote vloot van ſchepen, die nog op alle zeeën zeilen. En die der zake kundig zijn, betuigen, dat deze *ſchepen*, noch in fraaije ſnede, noch in ſnelle vaart, noch in het dra-

Digitized by Google

dragen van vele lasten, voor andere behoeven onder te doen. Waar *ſtoombooten* moeten worden aangebragt, ſtaan wij mede niet achter, terwijl ons tegelijk de machinerie-woede der Engelſchen juist niet bezielt. (*) Onze *Koopvaardij-Officieren*, en ook de *matrozen*, behooren nog tot het beste zeevolk van de aarde; en op voorgang van het loffelijk *Kollegie Zeemanshoop*, te *Amſterdam*, wordt de weduwe en wees van den ongelukkigen zeeman voor armoede bewaard. En wie denkt ook niet, als hij daar ter plaatſe wandelt, waar dit *Kollegie* hem in de oogen valt, en hij aan de eene zijde het huis van een' DE RUIJTER, aan de andere zijde de *Scheepsdokken* en *'s Lands Werven* en *Magazijn* aanſchouwt, aan de *Kweekſchool voor de Zeevaart*, die reeds zulke wakkere jongelingen, zelfs uit vermogende huizen, heeft opgeleverd? Hoe zouden wij dan niet in de rij van de beste Zeemogendheden kunnen ſtaan? Of is onze *gewapende zeemagt* in tijd van nood niet in ſtaat het ſpits te bieden? Het is zoo, eene vereenigde masſa kan ſoms verpletteren, kan met *embargo's*, enz. rooven; maar zulk eene vriendſchap ſtaat niet vast, en een VAN SPEIJK voorſpelde ons, dat niet altijd de masſa zal zegepralen, maar de geest, die bezielt! (†)

Er is zoo veel gelegen aan de *zedelijke kracht* eener natie. Mogten wij dan toch vooral meer den ſoliden dan den Windhandel begunſtigen! Dan zou men niet zoo veel moeten hooren van bedriegelijke bankroeten, en ons crediet bleef beter gevestigd. Mogten wij vooral volharden in het *Oud-Hollandsch* karakter, dat juistheid en ſnelheid in de volvoering bij eerlijkheid en goede trouw in het bedrijf paarde! Dat toch geen eigenbelang dezen ouden eernaam bevlekke! Die goede trouw was juist de oorzaak, waarom wij den grooten Wereldhandel zoo lang heb-

(*) Dat onze booten even goed als de Engelſche op zee beſtand zijn, en misſchien beter, heeft nog onlangs (Sept. 1833) een hevige ſtorm bewezen.

(†) En hoe wordt onze *Marine* nog dagelijks aangebouwd en verſterkt!

Digitized by Google

hebben behouden; waarom men aan ons, boven anderen, de voorkeur gaf. Onze Vaderen waren zoo naauwgezet in het houden van hun woord; en wat hunne vlijt verzamelde, dat wist hunne ſpaarzaamheid te behouden. Laat ons dus alzoo in hunnen geest voortgaan, en tegelijk op eene verſtandige wijze onze maatregelen nemen naar den tijd, waarin wij leven; wat, bij voorbeeld, betreft onderſcheidene Handelsgebruiken, of zoogenaamde conditiën van losſing, vervoer, enz. Want ook eene al te ſterke gehechtheid aan de bijzondere gewoonten onzer Vaderen kan ons nadeel doen; gelijk zeer zeker het volhouden van dezelve reeds vele ladingen naar *Antwerpen* heeft gebragt, die anders te *Amſterdam* zouden zijn binnengekomen.

Het is waar, de tegenwoordige omſtandigheden van ons Vaderland zijn zeer ongunſtig. Maar zij mogen al nog langer duren, zij zullen echter in vele opzigten tijdelijk en voorbijgaande zijn. *Engeland* kan zelf het ſtelſel van afſcheiding en uitſluiting onmogelijk lang volhouden. Het zal op den duur geen' lust in blokkades en embargo's vinden, althans zoo het met gelijke munt betaald wordt; want deszelfs Kooplieden begeeren niet weder, gelijk ten tijde van NAPOLEON, in de koffij, ſuiker en tabak te ſtikken. Wil het zelf wat verdienen, dan zal het ons, als *mededingers*, moeten dulden. Daarenboven is er eene voorname oorzaak van onze teleurgeſtelde verwachting, na 1815, weggenomen. Wij zijn niet langer met *België* vereenigd. De *Schelde* moge geopend blijven, dit zal ons zoo veel kwaad niet doen, als de vroegere aanvallen der *Belgiſche Afgevaardigden* tegen de hoofdbron onzer welvaart. Nu mogen zij in hun eigen Land hun ſtelſel van belemmering boven doen drijven, dit ſchaadt ons niet; in tegendeel, wanneer zij dit doen, dan zal het onzer Zeevaart voordeel geven, daar zij zelve *Antwerpen* en *Ostende* hierdoor aan banden zullen leggen. In *Oud-Nederland* echter zal de Handel, met meer vrienden en minder vijanden, beter het hoofd opſteken. Men hebbe ſlechts wat geduld, tot de zaak geſchikt zal zijn. De binnenlandſche Scheepvaart zal niet langer van de Belgiſche fabrijken af-

afhangen, maar weder, als vroeger, door de Zeevaart bloeijen. En onze fabrijken zullen niet te klagen hebben; want zij zullen in onze Oost- en Westindifche bezittingen niet langer voor het Belgisch, thans uitheemsch, fabrikaat behoeven te wijken.

De *Alleenhandel* is ons flechts ontnomen, en onze havens zijn geene *algemeene ftapelplaatfen* meer; maar wij kunnen echter ons deel aan den *algemeenen Wereldhandel* behouden. De *Noordelijke* en *Oostelijke* Graan- en Houthandel, de *Fransche*, *Portugefche* en *Spaanfche* Wijn-, Zout- en Fruithandel, met de wederkeerige vervulling der huishoudelijke behoeften dezer volkeren, belooft nog goede winften. De *Levant* ftaat ook voor ons open, en wij hebben de gelegenheid, om nieuwe proeven te doen met het herftelde *Griekenland*, met den zoo goed als vrijen *Pacha van Egypte* en met de geopende *Zwarte Zee*. Door eene enkele teleurftelling laat zich toch geen Nederlandsch Handelaar affchrikken; want dat heeft hij van zijne Vaderen anders geleerd. Slaan wij het oog op *Zuid-Amerika*. Behalve onze *eigene volkplantingen* zijn daar ook de *vrijgevochtene Staten*. Zoo lang zij nog in ftaat van omwenteling waren, moest de vaart derwaarts wel zeer ongeregeld en wisfelvallig zijn; maar zij beginnen zich nu meer te vestigen, nadat derzelver onafhankelijkheid door de Moederlanden erkend is. *Brazilië*, *St. Domingo* (*Haïti*), *Nieuw-Grenada* en *Venezuela* (*Columbia*), *Mexico*, *Peru*, *Chili* en *Paraguay* beginnen onmetelijke en nieuwe bronnen voor den Handel te openen; bronnen, wier waarde de verbeelding niet fchatten kan, maar die de ondervinding eens zal leeren kennen. Welke nuttige ftapelplaatfen kunnen onze vier zoo welgelegene Westindifche eilanden voor dezen Handel zijn, daar zij dit vroeger reeds door Sluikhandel waren! En dan *Suriname* daarenboven, hoe is dit Land uit moerasfen in de heerlijkfte en vruchtbaarfte plantaadjen herfchapen! Zelfs op *Cuba* zijn wij immers niet vreemd meer; maar het trekt reeds lang onze ladingen tot zich, om ons koffij, fuiker en fijne houtfoorten weder te geven. Nergens zou

men

Digitized by Google

men in *Zuid-Amerika* om goede retouren verlegen zijn. In *Mexico* kan men altijd aanvullen met de ruimte van nuttig werkhout; in *Braziliё* en *Paraguay* met koffij, ſuiker, verfhout en buffelvellen; in *Chili*, *Peru* en de andere *vrije Staten*, zoo er niets anders voorhanden is, met goud en zilver. En zeilde men noordelijker op, dan kon men immers pelterijen daarbij voegen en ſtevenen er, even als de Noord-Amerikanen, mede naar *China*, om den Theehandel door den invoer van deze, in dit Land geliefde, koopwaar weder op te heffen. Het is waar, men zal zeggen, dat dit alles gemakkelijk op het papier te ontwerpen is, terwijl de uitvoering moeijelijkheden heeft; maar de Nederlander zal immers, bij zijne voorzigtigheid, kloekmoedige ondernemingzucht blijven paren! (*)

En wenden wij ons nu naar *Oostindiё*, welk een' ſchat van koffij levert *Java* niet op! Er werden, van 1808—1811, door DAENDELS, die de kolonie onder de Franſchen beſtuurde, niet minder dan 47 millioenen koffijboomen op het eiland bijgeplant. Men zegge niet, dat wij zoo veel koffij niet noodig hebben. In 1823 werden uit *Java*, van de 265,000 piekols, 244,000 regtſtreeks naar *Nederland* gevoerd; en van deze 244,000 piekols ſlechts 117,000 door Nederlandſche en de overige 127,000 door vreemde ſchepen, die dus nergens eene betere markt wisten te bezeilen dan hier. Het was toch treurig, dat wij zelve geene ſchepen genoeg hadden, om de handen der vreemden van onze eigene koloniёn wat beter af te houden. Of hadden wij die wel genoeg (reeds kort na de herſtelling 10,000 ſcheepslasten voor *Oostindiё* geſchikt), dan ware het misſchien wenſchelijk, dat de Regering der vreemden handen wat meer terugzettede, door hun minder voorregten op gelijken voet toe te ſtaan.

De *Molukken* zijn niet minder belangrijk. Zij bezitten de kruidnagelen wel niet meer alleen, maar toch nog voornamelijk. Men kan den nagel-oogst van

(*) Men zie hierover breeder bij VAN OUWERKERK DE VRIES, t. a. pl., bl. 192–198; tegenwerpingen worden bij hem opgelost, van bl. 199—203.

Digitized by Google

van *Amboina* jaarlijks door elkander op 250,000 tot 300,000 pond schatten. (*) Zoowel hier als op *Java* vinden de katoenen, lijnwaden en andere artikelen van onze fabrijken zeer sterk vertier.

De *Banda-eilanden* (vooral de drie voornaamste, *Banda-Neira*, *Lonthoir* en *Poeloe-Aai*) kunnen nog jaarlijks 500,000 pond muskaatnoten en 150,000 pond foelie opleveren. En de nijverheid der inwoners wordt aangewakkerd, door het bepalen van zeer billijke prijzen voor de specerijen, die zij leveren, namelijk 12 stuivers voor het pond foelie, 8 stuivers voor het pond nootmuskaat en 10 stuivers voor het pond nagelen. (†)

De Handel op *Japan* wordt wel door de Indische Regering als monopolie gedreven (en dit kan ook niet wel anders, omdat het geheele vertier in twee ladingen jaarlijks bestaat), maar geeft evenwel een zeer aanzienlijk voordeel. En daar de betrekkingen met dit zonderlinge volk, sedert 1820 (zie boven bl. 48), reeds aanmerkelijk weder verbeterd zijn, hebben wij het uitzigt, dat wij in het vervolg, boven andere natiën, hier nog meer zullen worden begunstigd. (§)

Wat

(*) In 1819 en 1820 werd er veel meer, in 1821 echter veel minder ingezameld.

(†) Omtrent deze en onze andere Oostindische koloniën vindt men meer en zeer wetenswaardige bijzonderheden in het nog onlangs uitgekomen Werk van C. S. W. GRAVE VAN HOGENDORP, *Beschouwing der Nederlandsche Bezittingen in Oostindië*, uit het Fransch, door J. OLIVIER, JZ. Te *Amsterdam*, bij SULPKE, 1833.

(§) Ook toen de Engelschen onze Oostindische koloniën bezaten, moesten zij *de Nederlandsche vlag* van hunne schepen laten waaijen, en een *Nederlandsch Opperhoofd* moest den Handel besturen. Dit Opperhoofd was de zeer verdienstelijke H. DOEFF, die de belangen van ons Vaderland op *Japan* bijzonder heeft bevorderd. Daarenboven heeft hij ons verpligt door een *Woordenboek der Japansche taal.* Verder is over *Japan* onlangs uitgekomen een belangrijk Werk van J. F. OVERMEER FISCHER, *Bijdrage tot de kennis van het Japansche Rijk.* Te *Amsterdam*, bij J. MULLER EN COMP., 1833.

Digitized by Google

Wat de *Groote Visscherij* betreft, dezelve is reeds weder tot de helft der vorige hoogte opgeklommen, en wij mogen billijk verwachten, dat zij steeds verdere vorderingen maken zal. Wij hebben reeds gezien, welke voorkeur aan onze *haring*, ook in andere Landen, gegeven wordt. De *Walvischvangst* zou misschien door eene *Zuidzee-Visscherij* te herstellen zijn. De Engelschen en Noord-Amerikanen hebben dit reeds met een zeer gelukkig gevolg beproefd. Waarom slaan ook wij dat spoor niet in? Men weet immers, dat de *Handel-Maatschappij* wel onderstand verleenen wil.

Dit alles moge ook een wenk zijn voor Handel-Vereenigingen en enkele Kooplieden, opdat zij niet stilzittende afwachten, wat onze Regering zal doen, maar ook zelve ter opbeuring van Zeevaart en Handel de handen aan het werk slaan. Ook zij kunnen in vorige dagen hunne voorbeelden vinden. Zoo bewees SIMON SEMEIN, een Koopman van *Enkhuizen*, met zijne drie zonen, aan WILLEM *van Oranje* de gewigtigste diensten tot grondlegging onzer Vrijheid. Zoo wist zich een LODEWIJK DE GEER, Amsterdamsch Koopman, alleen door zijne welgeslaagde Handelsondernemingen, het volle vertrouwen te verwerven van GUSTAAF ADOLF, Koning van *Zweden*; wist hij dezen tot eer en aanzien op te klimmen, en rustte, in 1644, voor eigene rekening, eene hulpvloot uit, waarmede hij den oorlog tegen *Denemarken* ten voordeele van *Zweden* besliste. (*) Zoo zonden JACOB en JOHAN SAUTIJN, in den oorlog tegen LODEWIJK XIV, voor eigene rekening, 36 commissie-vaarders in zee, gewapend met 1206, zoo metalen als ijzeren stukken, en bemand met 8520 koppen. Zulke voorbeelden bewijzen ons, wat een mensch niet al vermag, als hij ernstig wil; zoodanige mannen doen den Staat vrij wat meer

(*) Van deze uitkomst zegt MALLET, in zijne *Histoire du Danemarc*, Tom. VIII, pag. 93: *Een treffend voorbeeld van het overwigt, dat heden de Handel geeft aan die natiën, welke zich daaraan wijden. Een eenvoudig burger van een Gemeenebest van Kooplieden werd geducht voor een Koningrijk, dat door deszelfs ligging bestemd is, om magtig op zee te zijn.*

Digitized by Google

meer nut dan menig loom en vadzig rentenier, die zich, dikwijls in de volle kracht zijner jaren, met zijne schatten tot een' woekeraar verlaagt.

Wij rekenen thans onze taak volbragt en naderen tot het einde. Met verbazing', en, waarom zouden wij het ontkennen? met zekeren nationalen trots, zagen wij dat heerlijk zeeschip, *Hollands Maagd*, versierd met de Vaderlandsche vlag, op alle wateren zeilen; het hoofd biedende aan de geweldigste stormen; belaagd door vijanden van alle kanten, maar heerlijker steeds verrijzende uit de nevelen van elken kruiddamp; natiën door vriendschappelijke betrekkingen aan elkander verbindende; voor *Europa* de vrachthaler van *Azië's* en *Amerika's* rijkdom, en schatten op schatten stapelende in *Nederland*. Verraderlijk werd dat vaartuig aangevallen; hevig werd het geteisterd en als reddeloos dobberde het op de woeste baren, een spot van de vijanden, die gaarne hunne grootheid op deszelfs wrakken hadden willen bouwen; maar — dat vaartuig is nog niet vergaan! Het is nog niet vergaan, en God stilde wind- en stormvlagen, zoodat het nog eene veilige, Vaderlandsche haven kon bereiken! Hier werd het met weemoedige blijdschap ontvangen; hier werd het op de werf geplaatst, en, kon het niet weder uitloopen als een nieuwnagel fregatschip, het bleef nog een sterk en welbezeild vaartuig, dat onder Nederlandsche zeelieden weder de *oude wateren* bezocht en, mogt het ook, waar de bakens verzet zijn, omdat de stroom verloopen is, soms een' *nieuwen koers* nemen, daar de *Nederlandsche* wimpel, bekend of onbekend, zich met den ouden luister ontplooije. Dat mogen wij van *Nederlandsche* zeelieden verwachten! Zij toch zullen, met een voorbeeld van zulke Vaderen voor oogen, zich zelve niet wegwerpen; zij zullen niet verbasterd zijn van zulk een Voorgeslacht; zij zullen bedenken, welke krachten en bekwaamheden een *Nederlander* bezit. En moge een *Belg* zeggen: „ dat er zulke zoete begoochelingen „ zijn, die de Vaderlandsliefde met geestdrift om- „ helst;" moge een *Belg* ons beschimpen, „ omdat „ de negentiende eeuw dezelfde niet is als de zes- „ tiende, ten aanzien van onzen Handel;" moge

Digitized by Google

hij onze zucht voor 's Lands welzijn uitmaken voor „ hersenschimmen, die eene blinde eigenbaat „ zich schept," (*) vreemden en onpartijdigen in alle Landen erkennen het, dat wij groot waren, maar ook, dat wij nog groot zijn, *zoo wij het willen wezen.* Dat kunnen wij, ook ten opzigte der Zeevaart. Er zij slechts ijver, naauwkeurigheid, goede trouw, spaarzaamheid; daarbij voege zich de herinnering onzer Vaderen; want:

Zoo beklom dit volk, door Handel- en Scheepvaart, eene hoogte, waarvan men te vergeefs een tegenbeeld in de Geschiedenis zoeken zal.

J. VAN OUWERKERK DE VRIES.

(*) Taal van DE SECUS en DE STASSART, bij de Staten-Generaal van 1826.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

